

ISSN 2409-9260 (Print)
ISSN 2415-3869 (Online)

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВСЕУКРАЇНСЬКА АСОЦІАЦІЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

№ 8 (240)

Одеса – 2016

Науковий вісник Одеського національного економічного університету. – Науки: економіка, політологія, історія. – 2016. – № 8 (240). – 192 с. – Мови: укр., рос., англ.

Редакційна колегія

Редакційна колегія затверджена Вченою радою Одеського національного економічного університету. Протокол № 4 від 24 грудня 2013 р.; за економічними науками – перезатверджена 22 березня 2016 р. (Протокол № 7).

Головний редактор: Балджи Марина Дмитрівна – д.е.н., професор кафедри економіки та управління національним господарством Одеського національного економічного університету

Заступник головного редактора – Рябіка Володимир Леонідович

I. Економічні науки: Зверяков М.І. – д.е.н., професор, член-кореспондент НАН України, Ковальов А.І. – д.е.н., професор, Балджи М.Д. – д.е.н., професор, Баранова В.Г. – д.е.н., професор, Губанова О.Р. – д.е.н., професор, Кузнєцова Л.В. – д.е.н., професор, Лоханова Н.О. – д.е.н., професор, Уперенко М.О. – д.е.н., професор, Харічков С.К. – д.е.н., професор, Янковий О.Г. – д.е.н., професор, Карпов В.А. – к.е.н., доцент, Сментина Н.В. – к.е.н., доцент

II. Політичні науки: Кармазіна М.С. – д.політ.н., професор, Коваль І.М. – д.політ.н., професор, Мілова М.І. – д.політ.н., професор, Пахарєв А.Д. – д.політ.н., професор, Пойченко А.М. – д.політ.н., професор, Попков В.В. – д.філософ.н., професор

III. Історичні науки: Демін О.Б. – д.істор.н., професор, Панчук М.І. – д.істор.н., професор, Солдатенко В.Ф. – д.істор.н., професор, Стьопін А.О. – д.істор.н., професор, Хмарський В.М. – д.істор.н., професор, Щербіна Н.Ф. – к.е.н., доцент

Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації – серія КВ № 20991-10791ПР від 18 серпня 2014 р. (перереєстрація)

Збірник включено до оновленого «Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук» (затверджено наказом Міністерства освіти і науки України від 09.03.2016 № 241)

Включено до наукометричної бази даних Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) згідно договору № 428-07/2014 від 18.07.2014 р. – http://elibrary.ru/title_about.asp?id=51349

Індексування і реферування: реферативна база даних «Україніка наукова», Український реферативний журнал «Джерело», Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського, Наукова електронна бібліотека eLIBRARY.ru, Google Scholar <http://scholar.google.com.ua/citations?user=PEf4fZIAAAAJ&hl=ru>, електронний архів Одеського національного економічного університету.

Засновник і видавець збірника наукових праці – Одеський національний економічний університет.

Адреса редакційної колегії: Україна, 65082, м. Одеса,
вул. Преображенська, 8, ОНЕУ
тел.: (0487) 32-77-95
E-mail: n.visnik.oneu@ukr.net

© Одеський національний економічний університет

ЗМІСТ

ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ

Гогуля Людмила

Внутрішньосистемні складові забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств: аксіологічний підхід.....5

Дубовик Ольга, Ковальчук Тетяна

Конвергенція механізмів оподаткування доданої вартості України та Євросоюзу.....16

Ищенко Олександр

Досвід Європейського Союзу в сфері організації програмування та проектування територіального розвитку.....28

Лемішовська Олеся

Функціональний зміст та роль інвентаризації як елемента методу бухгалтерського обліку: історичний аспект.....41

Леонова Олена

Проведення реформ у детінізації економіки.....55

Личковська Марина

Сучасні особливості трансформації форм зайнятості у новій економіці.....72

Михайлюк Олена

Туристичні кластери в оздоровчому туризмі Одеської області.....92

Нияз Аднан Мохаммед Али

Государственное регулирование развития предприятий здравоохранения.....106

Проскуріна Неля, Гороховець Юлія

Методичні підходи до класифікації нематеріальних активів.....115

Ролінська Анна, Вечірко Ольга

Стан та динаміка фіскально-бюджетної політики у системі державного регулювання агропромислового сектору економіки України.....128

Хазар Хамад Хуссейн

Современные трансформационные процессы в экономике Иракского Курдистана.....140

<i>Хомутенко Алла, Пашура Анна</i> Критеріальний апарат для оцінювання ефективності контрольно-перевірочної діяльності органів державної аудиторської служби України.....	150
--	------------

ІСТОРИЧНІ НАУКИ

<i>Румянцева Анжеліка</i> Идеологические основания предпринимательской деятельности в Украине.....	164
<i>Шумский Леонид</i> Теоретико-методологические основы формирования политического смысла германского самоуправления.....	173

<i>НАШІ АВТОРИ</i>	186
---------------------------------	------------

УДК 005.73:[005.342: 005.591.3]

Гогуля Людмила

**ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНІ СКЛАДОВІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ
ПІДПРИЄМСТВ: АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД**

Динамічне ринкове середовище вимагає безупинного руху вперед, пошуку та впровадження нових підходів до управління, що забезпечуватимуть конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, в першу чергу, через стимулювання наявних внутрішніх їх можливостей, що стануть основою інноваційного їх розвитку. В умовах, коли отримання лише високих економічних показників від господарської діяльності не забезпечує досягнення результативності, виникає необхідність активізації внутрішніх можливостей підприємства, які беруть початок з організаційних цінностей. В процесі переходу вітчизняних сільськогосподарських підприємств на інноваційний шлях розвитку особливої актуальності набуває аксіологічний підхід. В статті обґрунтовано необхідність застосування аксіологічного підходу до управління сільськогосподарськими підприємствами в процесі їх переходу до інноваційного розвитку через відображення організаційних цінностей в розумінні понять організаційної культури, організаційного потенціалу, організаційної поведінки, організаційної взаємодії. Наведено авторську інтерпретацію системно-складових забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Ключові слова: аксіологічний підхід, організаційні цінності, організаційна культура, інноваційний розвиток.

**ВНУТРИСИСТЕМНЫЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ
ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ
СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ:
АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД**

Динамическая рыночная среда требует непрерывного движения вперед, поиска и внедрения новых подходов к управлению, которые будут обеспечивать конкурентоспособность отечественных предприятий, в первую очередь, через стимулирование имеющихся внутренних их возможностей, которые станут основой инновационного их развития. В условиях, когда получение только высоких экономических показателей от хозяйственной деятельности не обеспечивает достижения результативности, возникает необходимость активизации внутренних возможностей предприятия, которые берут начало из организационных ценностей. В процессе перехода отечественных сельскохозяйственных предприятий на инновационный путь развития особую актуальность приобретает аксиологический подход. В статье обоснована необходимость применения аксиологического подхода к управлению сельскохозяйственными предприятиями в процессе их перехода к инновационному развитию через отражение организационных ценностей в понимании понятий организационной культуры, организационного потенциала, организационного поведения, организационного взаимодействия. Приведена авторская интерпретация системно-составляющих обеспечения инновационного развития сельскохозяйственных предприятий.

Ключевые слова: аксиологический подход, организационные ценности, организационная культура, инновационное развитие.

**INTERCONNECT COMPONENTS SOFTWARE OF
INNOVATION DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL
ENTERPRISES: AXIOLOGICAL APPROACH**

Dynamic market environment requires continuous progress, search and implementation of new management approaches that provide competitiveness domestic enterprises, primarily by stimulating their existing internal capabilities that will form the basis of innovative development. At a time when only obtaining high economic indicators of economic activity does not ensure the achievement of performance is necessary to enhance internal capabilities of enterprises that originate from organizational values. During the transition of domestic agricultural enterprises on innovation way of development becomes particularly relevant axiological approach. The article substantiates the need for axiological approach to farm management in the process of transition to innovative development by mapping organizational values understanding concepts organizational culture, organizational capacity, organizational behavior, organizational interaction. An author's interpretation of the system components, providing innovative development of agricultural enterprises.

Key words: axiological approach, organizational values, organizational culture, innovative development.

Постановка проблеми. Кризові явища в суспільстві та економіці країни зокрема зумовлені, в значній мірі, кризою суспільних цінностей, цінностей в теорії та методології, організаційних цінностей, цінностей особистості [2]. При цьому, відправним пунктом виступає особистість як носій цінностей. Абстрагуючись до рівня організацій, як системних утворень, треба зазначити, що розбалансованість та невзаємоузгодженість в організаційних цінностях призводять до незворотних процесів в системі управління та всій системі загалом, що не дає можливості організації досягти високої результативності, а значить і її місії. В таких умовах неможливий повноцінний розвиток організацій, як систем, відсутня організаційна взаємодія. З іншого боку, саме

організаційні цінності є унікальними внутрішніми можливостями підприємств на шляху до переходу на інноваційний шлях розвитку.

В умовах сьогодення, досягнення результативності діяльності підприємств шляхом отримання лише високих економічних показників є неможливим, а тому важливого значення набувають якісні властивості підприємства у формі його внутрішніх можливостей. Аксіологічний підхід до управління підприємствами дозволить виявити ціннісні їх властивості як внутрішні можливості забезпечення переходу підприємств на інноваційних шлях розвитку. Виклики сьогодення вимагають від організаційних формувань негайного переходу до інноваційного типу розвитку, особливо таких змін потребують суб'єкти господарювання в сфері агропромислового виробництва.

Реформаційні зміни, які в першу чергу передбачали зміну форми власності в АПК України, не виправдали сподівань щодо виходу вітчизняних підприємств на вищий рівень розвитку, а призвели до руйнування існуючої системи господарювання без обґрунтованої теоретико-методологічної бази до впровадження нової, знищення матеріально-технічної бази, різкого скорочення біологічних активів підприємств, повної розбалансованості системи взаємодії складових підприємств, як системних утворень, та їх потенціалу. Серйозність таких змін не була усвідомлена ні членами колишніх організаційних утворень, ні новими керівниками, які прийшли на зміну попередників. Причиною таких явищ була неготовність до них членів організаційних формувань, відсутність адаптованості організаційних культур до нових умов господарювання, руйнування існуючого світогляду та відсутність нового. На нашу думку, будь-які зміни, що відбуваються в мікро- та макросередовищі підприємства мають брати початок з організаційних цінностей, як стимулюючого каталізатора потенціалу підприємства. Динамічне ринкове середовище вимагає безупинного руху вперед, пошуку та впровадження нових підходів до управління, що забезпечуватимуть конкурентоспроможність вітчизняних підприємств, в першу чергу, через стимулювання наявних внутрішніх їх можливостей, що стануть основою інноваційного їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доволі поширеним є використання аксіологічного підходу в педагогіці, юриспруденції, філософії та філософії культури зокрема, теорії державного

управління, але в теорії менеджменту таких підхід не набув належного застосування. М.В.Туленков наголошував на доцільності застосування аксіологічного підходу до дослідження особливостей формування організаційних цінностей в індивідів та соціальних груп, як складової організаційної взаємодії [8, с.34]. Численними також є дослідження організаційної культури, як системного вираження організаційних цінностей в працях О.Г.Тихомирової, К.В.Комарової, Т.Б.Іванової, С.М.Ілляшенка, Г.М.Захарчин. Особливу увагу цінностям в розвитку підприємств приділено в працях О.Д.Гудзинського, дослідженнями взаємозв'язку організаційної культури, організаційної поведінки та організаційної взаємодії в контексті розвитку сільськогосподарських підприємств ґрунтовно займається С.М.Судомир [7].

Таким чином, **невирішеним залишається питання** застосування аксіологічного підходу до управління сільськогосподарськими підприємствами в процесі їх переходу до інноваційного розвитку, як такого, що визначає цінності першоосною змін у всіх підсистемах підприємства, як системного утворення, та внутрішньосистемних процесів і взаємозв'язків в організаційних формуваннях галузі.

Метою дослідження є обґрунтування ціннісно-орієнтованих системних складових сільськогосподарських підприємств, як внутрішніх передумов забезпечення їх інноваційного розвитку.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Згідно теорії ринкової економіки А.Сміта, узгодження інтересів суб'єктів ринку відбувається через дію принципу «невидимої руки», що в процесі досягнення індивідуальних інтересів в кінцевому результаті дозволяє задовольнити інтереси суспільства. В контексті системного підходу, цілісність системи забезпечується тоді, коли в процесі своєї діяльності кожен суб'єкт, який створює матеріальні блага, буде орієнтуватися на загальносистемні цілі, загальносистемний інтерес [1, с.33]. Виходячи з цього, організаційні цінності в системі управління підприємством ми вважаємо «невидимою ідеологічною основою» розвитку підприємства, що дозволять забезпечити збалансованість та взаємоузгодженість інтересів всіх суб'єктів господарського процесу - задоволення потреб суб'єктів за інтересами. Організаційні цінності є унікальною внутрішньосистемною можливістю підприємства до розвитку – рушійною складовою його потенціалу, що належить

людському ресурсу – працівникам підприємства.

Особливу увагу питанню активізації людського фактору в системі управління розвитком підприємств приділяє О.Д.Гудзинський, який в системі економічних законів виділяє закон розвитку людини. Так, автор зазначає, що в процесі створення (удосконалення) системи управління важливо враховувати не тільки закони розвитку людини, а й закони, що лежать в основі системи активізації людського фактору, що дозволить підійти до розкриття економіки з позицій системного підходу і єдності організаційних, технічних, соціальних і інших елементів системи [1, с.19].

С.М.Судомир, розкриваючи поняття стійкого розвитку, робить акцент на пріоритетності цінностей, організаційної культури, культури організації, організаційного клімату, самосвідомості, синергетичного світобачення в розвитку сільськогосподарських підприємств [6; с.24] . Автор наводить детальний алгоритм розвитку підприємств як соціально-економічних систем, який бере початок з розвитку цінностей, що реалізуються через: культуру організації, організаційну культуру, організаційний клімат, людський фактор, організаційну поведінку, що призводить до динамічної зміни цільової спрямованості розвитку підприємства як системної цілісності, як наслідок – до динамічної зміни загальної поведінки підприємства за визначеними напрямками (серед яких і інноваційний). На наступному етапі досягається організаційна взаємодія, що забезпечує формування і розвиток підприємства як гармонійно збалансованої динамічної системної цілісності, адекватної цінностям і цільовій спрямованості [7; с.26] .

Г.М.Захарчин зазначає, що в системі управління інноваційним розвитком основний вектор спрямовується на людський ресурс, який є джерелом творчої енергії, необхідної для активізації інноваційної діяльності й розвитку організації [4, с.385]. Виходячи з цього, можна дійти висновку, що організаційні цінності, які притаманні людським ресурсам організації, потребують першочергової уваги як внутрішньосистемні властивості системи на шляху переходу до інноваційного розвитку.

В загальному розумінні, аксіологічний підхід в теорії менеджменту нами визначено таким, що дозволяє підходити до управління підприємством через сформовану систему його

організаційних цінностей.

На основі аналізу міждисциплінарних наукових праць присвячених феномену поняття «цінності», останні розглядаються, в основному, через два підходи – ідеалістичний та матеріалістичний [6, с. 62]. Адаптуючи ці підходи до управління підприємствами, відповідно до першого підходу, цінність трактується як першопричина до цілеспрямованих дій та не має матеріалізованої форми, до другого - як результат взаємодії людей між собою. При цьому, «цінності – результати» переважно прийнято розуміти такими, що виражаються у формі матеріальних надбань, виробленої продукції чи послуги, впровадженої технології.

Підходячи до поняття «організаційні цінності» з позицій аксіологічного підходу, нами визначено цінності такими, що є одночасно першопричиною і результатом взаємодії людей між собою. Дуалістична природа цінностей проявляється в розумінні понять:

- організаційної культури;
- організаційного потенціалу;
- організаційної поведінки;
- організаційної взаємодії.

Погоджуючись з думками вищезазначених науковців, ми вважаємо, що вихід сільськогосподарських підприємств на інноваційних шлях розвитку можливий лише на вимогах принципу гармонійної збалансованості всіх складових системної цілісності – екологічної, соціальної, організаційно-управлінської та економічної. При цьому, людський фактор лежить в основі всіх складових підприємства як системного утворення (рис.1).

Отже, цінності слугують відправним вектором формування механізму управління підприємством на принципах адаптивності та гнучкості. При цьому, організаційна культура виступає первинним систематизованим виразом організаційних цінностей на рівні організації та потребує особливої уваги як стрижневий фактор організаційної взаємодії, а організаційна взаємодія є вищою формою процесу збалансованості і взаємоузгодженості організаційних цінностей та передумовою переходу підприємства з організаційного до інноваційного типу розвитку. Так, ми погоджуємося з М.В.Туленковим, який зазначав, що «на даному етапі суспільних перетворень все більшого застосування набувають системи, моделі і

методи організації управлінської діяльності, в основі яких лежать ефективні механізми налагодження дієвої організаційної взаємодії суб'єктів та об'єктів управління на всіх рівнях організації, а також передбачення змін, які постійно виникають, шляхом прийняття гнучких і нестандартних управлінських рішень» [8, с. 24].

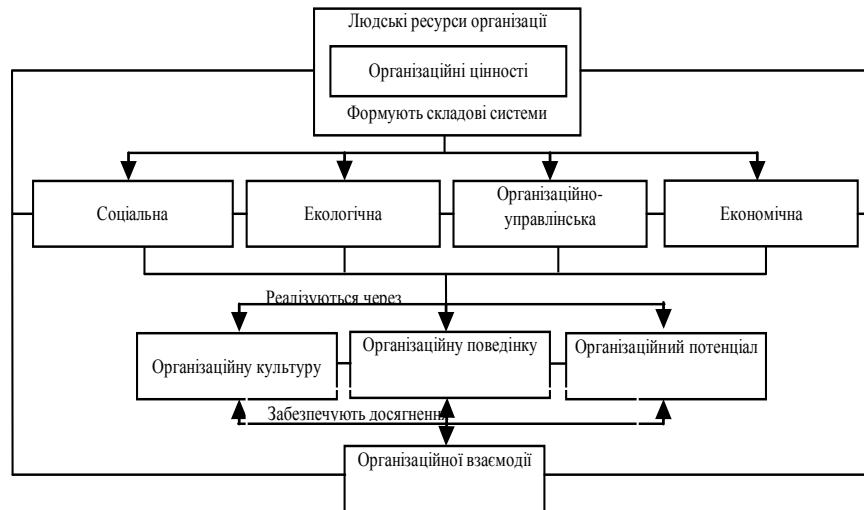

Рис. 1. Системно-складові забезпечення інноваційного розвитку сільськогосподарських підприємств (авторська розробка)

Опрацювання наукових джерел по проблематиці дослідження феномену організаційної культури дозволяє сформулювати наступне визначення організаційної культури: організаційна культура являє собою світогляд організації, що базується на ціннісних уявленнях, нормах та способах поведінки працівників, який дозволяє забезпечити адаптацію організації в постійно змінному зовнішньому середовищі та посилює внутрішню інтеграцію на шляху до досягнення організацією поставлених цілей. При цьому, взаємодія виступає ключовим фактором в процесі зовнішньої адаптації та внутрішньої інтеграції.

Організаційна культура в сфері сільськогосподарського виробництва нами визначена як стійка система нематеріальних цінностей притаманних організаційним утворенням, управління якими здійснюється через систему управління організаційною культурою, що

сформована на основі власних специфічних принципів та через виконання своїх функцій знаходить прояв у всіх організаційних процесах, складових структури управління підприємством та пронизує систему взаємозв'язків по горизонталі та вертикалі.

Такими принципами є :

- цільової спрямованості: орієнтація на інноваційний розвиток підприємства через формування результативної системи управління організаційною культурою;

- наукової обґрунтованості: здійснення управління організаційною культурою на основі розроблених теоретичних та методологічних положень управління нею;

- екологічності, що виражається у формуванні цінностей, що орієнтовані на виробництво екологічно чистої продукції;

- соціальної відповідальності, що знаходить своє відображення в підвищенні рівня життя працівників та споживачів продукції;

- взаємодії: системи управління організаційною культурою та всіх системно-складових підприємства на шляху до досягнення місії підприємства.

- взаємоузгодження: організаційних цінностей та цілей організації з цінностями та цілями працівників організації [5, с.18];

- збалансованості інтересів: підприємства як суб'єкта господарювання; споживачів та суб'єктів за інтересами [7, с.11]; працівників підприємства;

- адаптивності: система управління організаційною культурою інноваційного розвитку підприємств має бути сформованою на принципах упереджувальної адаптивної дії по відношенню до змін у зовнішньому середовищі [3, с.117];

- гнучкості: система управління організаційною культурою підприємств має реагувати на зміни у зовнішньому середовищі шляхом прийняття адекватних управлінських рішень;

- інноваційності: система управління організаційною культурою має бути орієнтованою на інноваційний розвиток підприємств, як стратегічна основа забезпечення такого розвитку;

- системності та всеохоплюваності: зміни в системі управління організаційною культурою в напрямку інноваційного розвитку мають передбачати зміни у всіх складових підприємства як системи.

Організаційні цінності, що сформовані в систему управління

організаційною культурою, формують імідж підприємства, впливають на його ділову репутацію, є базою ідеології підприємства та його філософії. Крім цього, система управління організаційною культурою включає в себе систему комунікацій, систему цінностей та знань, систему управління організаційною поведінкою, систему владних та соціально-трудових відносин, систему міжособистісних взаємовідносин, систему мотивації, систему управління конфліктами та ризиками.

Система управління організаційною культурою виконує наступні функції: цілепокладаюча, стабілізуюча, регулююча, освітньо-пізнавальна, інтеграційна, комунікативна, мотиваційна, регламентуюча, стимулююча.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На шляху до переходу сільськогосподарських підприємств на інноваційний шлях розвитку потребують активізації їх ціннісні внутрішньосистемні складові, як потужні стратегічні можливості. При цьому, організаційна культура виступає первинним системним вираженням організаційних цінностей. Організаційна культура підприємства становить собою внутрішню стратегічну можливість підприємства до розвитку, а сформована система управління організаційною культурою є основою ціннісного потенціалу підприємства в складі організаційного. Організаційна поведінка, на нашу думку, є проявом взаємодії організаційної культури та організаційного потенціалу, а організаційна взаємодія є результатом тандему попередніх трьох внутрішньосистемних складових.

Література

1. Гудзинский А.Д. Управление развитием предприятий аграрного сектора экономики: системно-функциональный подход: монография. – Львов: «Лига-Прес».- 2014.-528с.

2. Гудзинський О. Д. Організаційна культура в розвитку соціально-економічних систем / О. Д. Гудзинський // Науковий вісник Полісся. - 2015. - Вип. 3. - С. 69-71. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvp_2015_3_10.15.09.2016

3. Гудзинський О.Д. Управління результативністю діяльності підприємств (теоретико-методологічний аспект) [Текст]: монографія / О.Д. Гудзинський, Н.В.Гайдамак, С.М.Судомир. – К., 2011. – 175 с.

4. Захарчин Г.М. Забезпечення конкурентоспроможності та розвиток організаційної культури підприємства (сучасна парадигма: прикладний аспект): монографія / Г.М. Захарчин, Л.С. Лісовська, А.А. Терехух. - Львів: Видавництво Нац. ун-ту "Львівська політехніка", 2009. - 440 с.

5. Иванова Т.Б., Журавлёва Е.А. Корпоративная культура и эффективность предприятия [Текст] : Монография / Т.Б. Иванова, Е.А. Журавлёва. –М. : РУДН, 2011. – 152 с. : ил.

6. Козаков В. М. Аксиологія державного управління : підручник. – К. : НАДУ, 2010. – 256 с.

7. Судомир С. М. Формування системи управління розвитком сільськогосподарських підприємств: теорія, методологія : монографія. – К. : ЦП «Компринт», 2015. – 483 с.

8. Туленков М.В. Теорія організаційної взаємодії: підручник.- К.: ІПК ДСЗУ, 2011. – 456с.

1. Hudzynskyy A.D. Upravlenye razvytyem predpryyatyyu ahrarnoho sektora ekonomyky: systemno-funktsyonal'nyy podkhod: monohrafiyya. – L'vov: «Lyha-Pres».- 2014.-528s.

2. Hudzyns'kyy O. D. Orhanizatsiyna kul'tura v rozvytku sotsial'no-ekonomichnykh system / O. D. Hudzyns'kyy // Naukovyy visnyk Polissya. - 2015. - Vyp. 3. - S. 69-71. - Rezhym dostupu: http://nbuv.hov.ua/UYRN/nvp_2015_3_10.15.09.2016

3. Hudzyns'kyy O.D. Upravlinnya rezul'tatyvnisty dyal'nosti pidpryyemstv (teoretyko-metodolohichnyy aspekt) [Tekst]: monohrafiya / O.D. Hudzyns'kyy, N.V.Haydamak, S.M.Sudomyr. – К., 2011. – 175 s.

4. Zakharchyn H.M. Zabezpechennya konkurentospromozhnosti ta rozvytok orhanizatsiynoyi kul'tury pidpryyemstva (suchasna paradyhma: prykladnyy aspekt): monohrafiya / H.M. Zakharchyn, L.S. Lisovs'ka, A.A. Terebukh. - L'viv: Vydavnytstvo Nats. un-tu "L'vivs'ka politekhnika", 2009. - 440 s.

5. Yvanova T.B., Zhuravlëva E.A. Korporatyvnaya kul'tura y effektivnost' predpryyatyya [Tekst] : Monohrafiyya / T.B. Yvanova, E.A. Zhuravlëva. –М. : RUDN, 2011. – 152 s. : yl.

6. Kozakov V. M. Aksiolohiya derzhavnoho upravlinnya : pidruchnyk. – К. : NADU, 2010. – 256 s.

7. Sudomyr S. M. Formuvannya systemy upravlinnya rozvytkom sil's'kohospodars'kykh pidpryyemstv: teoriya, metodolohiya : monohrafiya. – К. : TsP «Kompriynt», 2015. – 483 s.

8. Tulenkov M.V. Teoriya orhanizatsiynoyi vzayemodiyi: pidruchnyk.- К.: IPK DSZU, 2011. – 456s.

Рецензент: Гудзинський О.Д. д.е.н., професор кафедри менеджменту ім. проф. Й.С.Завадського Національного університету біоресурсів і природокористування України

9.09.2016

УДК 330.143.2:336.221(477+061.1 ЄС)

Дубовик Ольга, Ковальчук Тетяна

КОНВЕРГЕНЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ОПОДАТКУВАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ УКРАЇНИ ТА ЄВРОСОЮЗУ

Обраний Україною євроінтеграційний шлях вимагає відповідності її податкового законодавства вимогам країн-членів Євросоюзу. У статті проведено аналіз співвідношення прямих і непрямих податків у структурі податкових систем цих країн. Визначено основні параметри, за якими повинна відбуватися уніфікація податкового законодавства України і країн-членів ЄС щодо стягнення податку на додану вартість. Доведено недостатню фіскальну ефективність ПДВ, визначено його недосконалість у якості інструмента впливу на економіку України. Розглянуто альтернативні можливості застосування податку з обороту чи податку з продажу. Досліджено проблеми сучасного механізму нарахування та сплати ПДВ. Запропоновано шляхи активізації регулюючого потенціалу ПДВ через перегляд механізму бюджетного відшкодування, перехід до диференційованої шкали ставок, скасування використання нульової ставки до експорту товарів та послуг.

Ключові слова: конвергенція, гармонізація, уніфікація, податок

на додану вартість, бюджетне відшкодування ПДВ, прямі і непрямі податки.

Дубовик Ольга, Ковальчук Татяна

КОНВЕРГЕНЦИЯ МЕХАНИЗМОВ НАЛОГООБЛОЖЕНИЯ ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ УКРАИНЫ И ЕВРОСОЮЗА

Выбранный Украиной евроинтеграционный путь требует соответствия ее налогового законодательства требованиям стран-членов Евросоюза. В статье проведен анализ соотношения прямых и косвенных налогов в структуре налоговых систем этих стран. Определены основные параметры, по которым должна происходить конвергенция налогового законодательства Украины и стран-членов ЕС относительно взыскания налога на добавленную стоимость. Доказана недостаточная фискальная эффективность НДС, определено его несовершенство в качестве инструмента влияния на экономику Украины. Рассмотрены альтернативные возможности применения налога с оборота или налога с продаж. Исследованы проблемы современного механизма исчисления и уплаты НДС. Предложены пути активизации регулирующего потенциала НДС за счет пересмотра механизма бюджетного возмещения, перехода к дифференцированной шкале ставок, отмены нулевой ставки по экспорту товаров и услуг.

Ключевые слова: конвергенция, гармонизация, унификация, налог на добавленную стоимость, бюджетное возмещение НДС, прямые и косвенные налоги.

Dubovyk Olga, Kovalchuk Tetiana

THE CONVERGENCE OF THE TAXATION OF THE ADDED VALUE UKRAINE AND THE EU

Selected Ukraine's European integration path requires vdovec its tax legislation to the requirements of member countries of the European Union. In the article the analysis of the ratio of direct and indirect taxes in

the structure of tax systems in these countries. The main parameters, which should be the unification of tax legislation of Ukraine and countries-members of EU on the collection of value added tax. Proven lack of fiscal effectiveness of the VAT, determined by its imperfection as an instrument of influence on economy of Ukraine. Considered alternative possibilities of application of the turnover tax or sales tax. The problems of the modern mechanism of calculation and payment of VAT. Suggested ways of enhancing the regulatory potential of VAT for the revision of the mechanism of budgetary compensation, the transition to a differentiated scale of rates, the abolition of the zero rate to exports of goods and services.

Key words: convergence, harmonization, harmonization, value added tax, VAT budget refund, direct and indirect taxes.

Постановка проблеми. Оскільки Україна обрала євроінтеграційний шлях розвитку, виникає необхідність адаптації національного податкового законодавства до вимог міжнародної спільноти. Інтенсифікація інтеграційних процесів у сфері оподаткування сприятиме нівелюванню негативних наслідків податкової конкуренції, прозорості застосування норм податкового законодавства, запобіганню ухиленню від сплати податків.

Однак, на наш погляд, потребують подальшого дослідження питання конвергенції податкових систем України та ЄС з боку непрямих податків, а саме – такого важливого бюджетоформуючого податку як податок на додану вартість (ПДВ). Особливо гостро стоїть питання необхідності та доцільності оподаткування доданої вартості у нашій країні з точки зору фіскального ефекту, а також неможливості скасування цього податку взагалі з точки зору європейського вибору України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем зближення податкових систем займалися такі вітчизняні та іноземні вчені як Н. Антонюк, Х. Бехруз, А. Булатов, К. Дворокова, К. Дервіш, Ф. Дельгадо, М. Мальська, О. Погорлецький, М. Шульганова та інші. Оподаткуванню доданої вартості присвятили свої наукові праці О. Бетлій, Д. Боярчук, Р. Джуччі, О. Жукевич, Р. Кірхнер, І. Чугунов та інші дослідники.

Метою статті є виявлення основних напрямків гармонізації українського ПДВ щодо європейських вимог на основі аналізу

ефективності функціонування сучасного механізму оподаткування доданої вартості в Україні та країнах Європейського Союзу.

Виклад основного матеріалу. Ефективність функціонування Єдиного ринку значною мірою залежить від конвергенції податкових систем держав, які є членами Євросоюзу. Під податковою конвергенцією розуміють процес зближення податкових систем країн із різним рівнем політичного й соціально-культурного розвитку, який передбачає розробку і впровадження механізмів та інструментів фіскального регулювання на всіх наявних в інтеграційному угрупованні ієрархічних рівнях. Він полягає в уніфікації структур і принципів оподаткування, загальних векторах податкових реформ та узгодженні національного податкового права і податкової політики різних держав. Проблеми у сфері оподаткування кожної країни стають спільними для світового співтовариства [1].

На сучасному етапі склад податкових систем у країнах ЄС характеризується значним рівнем уніфікації. Така ситуація є наслідком тривалого процесу гармонізації податкових систем, який задокументовано в «Acquis Communautaire» – сукупності спільних прав і зобов'язань, обов'язкових до виконання в усіх країнах-членах ЄС.

Співвідношенню прямих і непрямих податків у структурі податкових систем країн-членів Євросоюзу приділяється важлива увага. Неможна казати, що принципово у цих країнах перевага надається непрямим податкам. Але аналіз статистичної інформації свідчить саме про це (рис. 1). Лише у восьми з двадцяти восьми країн, які входять до складу ЄС, переважають непрямі податки (Ірландія, Великобританія, Бельгія, Данія, Німеччина, Фінляндія, Люксембург, Мальта).

У середньому по підсумках 2013 р. у країнах ЄС непрямі податки знаходились на рівні 11,3 % ВВП, а прямі – 14,0 %. Така тенденція перенесення центру ваги з непрямих на прямі податки має певні пояснення, одними з яких є висока ефективності адміністрування доходів, одержаних юридичними та фізичними особами, та досить високий рівень ділової активності суб'єктів господарювання.

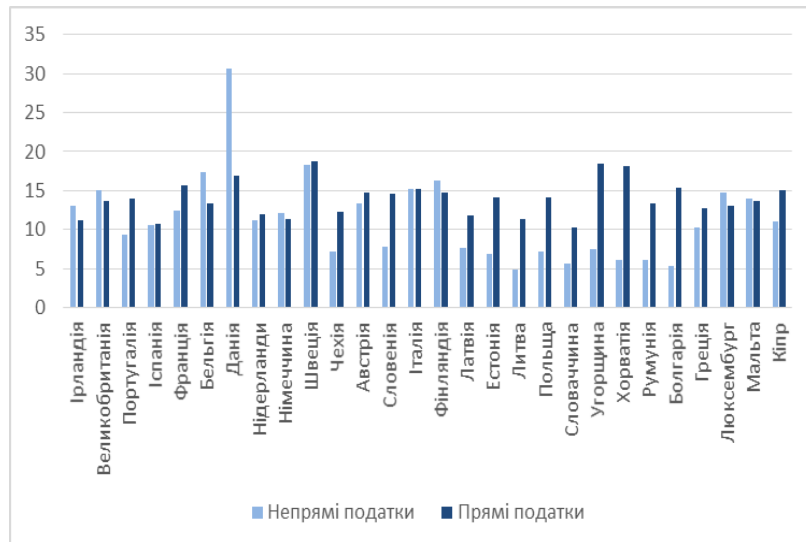

Рис. 1. Динаміка питомої ваги прямих та непрямих податків у ВВП країн-членів ЄС-28 у 2013 р., % (складено на основі даних [2])

В Україні у 2015 р. співвідношення непрямих і прямих податків знаходиться на рівні 14,6 та 11,0 % ВВП відповідно. Превалювання непрямих податків над прямими пояснюється значним тіньовим сектором економіки нашої країни, коли досить важко виявити та оподаткувати реальні доходи підприємств та громадян.

З позицій вступу України в Євросоюз актуальним є вирішення питання необхідності створення територій з єдиним податковим режимом. Механізм адаптації законодавства України до вимог Євросоюзу, утворення відповідних інституцій у межах прийнятої Верховною Радою України Загальнодержавної програми включає декілька послідовних етапів [3]. Гармонізація законодавства з непрямих податків реалізується через прийняття відповідних директив відносно акцизів і ПДВ. Це пов'язано з необхідністю існування єдиного підходу у правовому регулюванні основних непрямих податків для забезпечення вільного руху товарів і послуг при скасуванні митних бар'єрів між країнами-членами співтовариства.

Система прямого оподаткування також потребує гармонізації та адаптації до вимог ЄС. Однак Програма не містить положень про

політику інститутів у цій сфері інтеграції. Тому всі положення ЄС по прямих податках передбачають максимально широку свободу прийняття рішень по їх реалізації на національному рівні з урахуванням правових традицій держав-членів, що склалися [4].

Нині в Україні знову триває дискусія щодо того, чи доцільно зберегти податок на додану вартість чи замінити його іншим непрямим податком.

На противагу ПДВ можна застосовувати такі непрямі податки як податок з обороту та податок з продажу. Податок з обороту стягується на кожній стадії руху товарів від виробника до кінцевого споживача, тобто багаторазово, і, як це вже давно відомо, вносить серйозні диспропорції в економічну систему. Податок з продажу стягується від вартості товару на кінцевій стадії його реалізації лише один раз. Однак по численних технічних причинах дуже нелегко вичленувати для обкладення цим податком продажі саме кінцевому споживачеві.

При визначенні ж податкової бази ПДВ враховується лише додана вартість і передбачається вирахування з «нового» ПДВ податку на додану вартість, сплаченого на всіх попередніх стадіях проходження товару. Тобто можна говорити про ефект саморегулювання, коли процес збору податку та контролю виявляється розподіленим по всьому ланцюжку продавців і покупців товару.

Однак критики ПДВ відзначають суттєві зловживання та ухилення від сплати ПДВ, а також проблеми з його адмініструванням, хоча механізм розрахунку податку вважається найбільш «прозорим» для перевірки. Податок на додану вартість – один із найбільш суперечливих у нашій країні. Існує чимало протилежних думок з приводу необхідності його застосування, які аргументують доцільність його використання чи скасування з різноманітних аспектів.

В Україні податок на додану вартість по праву має статус бюджетотворюючого, оскільки він формує більшу частину бюджету та посідає перше місце серед всіх його податкових надходжень. Зокрема, за підсумками 2015 року у доходах Зведеного бюджету його частка склала 38 %, а з урахуванням бюджетного відшкодування – 27 %.

З цієї точки зору це є позитивним аргументом, однак, якщо співвіднести суми надходжень податку на додану вартість та суми його бюджетного відшкодування, то можна побачити, що фактично отримана сума даного податку у разі зменшиться, що дещо нівелює його фіскальну та бюджетоутворюючу роль. Більш того, вітчизняні підприємці нарікають, що даний податок «з'їдає» значну частку обігових коштів підприємств (рис. 2).

Крім того, в Україні розповсюджені і широко використовуються схеми з незаконного відшкодування ПДВ, які ще більше знижують фіскальну ефективність цього податку. Експортна карусель, закупівля врожаю на етапі його поставки на елеватори, «продаж» податкового кредиту, використання фіктивних фірм – ось далеко не повний перелік тих зловживань, які використовують порушники законодавства.

Не оминула проблема дії схем ухилення від оподаткування з використанням незаконного бюджетного відшкодування ПДВ і країни Євросоюзу. Гучні скандали, пов'язані з незаконним поверненням ПДВ через «карусельні» схеми, стрясали Великобританію і Голландію. У деяких країнах Європи схеми з незаконним відшкодуванням ПДВ були виявлені у торгівлі квотами на викид вуглекислого газу. Для боротьби з наростаючими схемами шахрайства з ПДВ Єврокомісія створила спеціальну інформаційну мережу Eurofisc, оскільки рівень «загубленого» податку в ЄС, обчислений податковими органами країн союзу, в останні роки вимірюється кількома мільярдами євро. Знищення податкових шахрайств з ПДВ у Євросоюзі може підвищити збирання податку на 12 %, а у ряді країн — до 20 %.

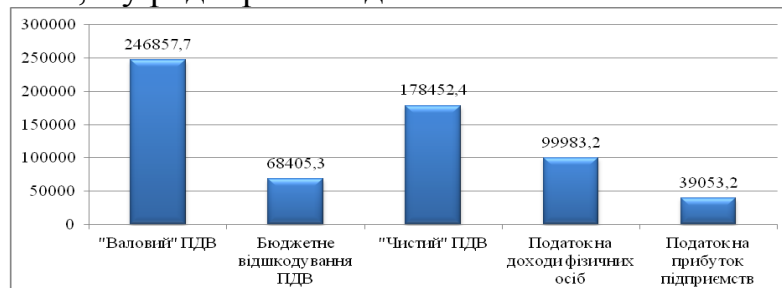

Рис. 2. Рівень основних бюджетоутворюючих податків у Зведеному бюджеті України, млн. грн., 2015 рік [5]

Крім того, в умовах стрімкого росту рівня інфляції, серед громадян, які отримують невисокі доходи, податок на додану вартість викликає соціальну напругу, оскільки, хоч і приховано входячи до ціни, він значно збільшує реальну вартість товарів та послуг. Податок на додану вартість у тому вигляді, в якому він існує сьогодні в Україні, проявляє беззаперечно свою фіскальну функцію, однак зовсім не відображає регулятивну. Виходячи із сказаного, існує серйозний привід для відміни податку на додану вартість, оскільки всі його позитивні сторони згладжуються значними недоліками.

Проте існує ще один беззаперечний аргумент на користь ПДВ. У сучасних економічних та політичних умовах для нашої країни існує той важливий факт, що даний податок є умовою для наступного кроку до вступу України в Європейський Союз. В умовах євроінтеграційних прагнень говорити про відміну податку на додану вартість і заміну його на податок із продажу чи податок з обороту немає особливого сенсу: перебудовувати податкову систему для тимчасових потреб дорого та неефективно. Більш того, різка відміна податку на додану вартість без попереднього застосування пілотного проекту цієї зміни може бути деструктивним для усієї національної економіки. З кожним роком частка податку на додану вартість, навіть з урахуванням бюджетного відшкодування, зростає, і це породжує тісну залежність фінансування загальнонаціональних потреб від нього. Різке скасування даного податку призведе до падіння рівня доходів бюджету, що у свою чергу призведе до тотального недофінансування більшості галузей економіки (рис. 3).

Механізм розрахунку ПДВ у світі має альтернативи. Він може бути заснованим на прямому адитивному методі, непрямому адитивному методі, методі прямого віднімання або непрямому відніманні. У країнах ЄС функціонування оподаткування доданої вартості має певні особливості, які роблять цей податок більш схожим на податок із продажу, ніж на той податок на додану вартість, який ми звикли спостерігати у повсякденному житті. Якщо проводити аналогії з Україною, то фактично європейці запровадили своєрідний гібрид стандартного ПДВ та податку з продажу.

Базовим документом, що регулює порядок оподаткування ПДВ в ЄС, є Директива «Про спільну систему податку на додану вартість» [6]. Вона визначає всі ключові елементи оподаткування ПДВ, за

винятком податкових ставок, які встановлюються кожною окремою державою ЄС.

За прийнятим у Євросоюзі мінімальним обмеженням основна ставка ПДВ повинна бути не менше 15 %. На пільгові товари можна застосовувати знижені ставки ПДВ, які не повинні бути нижче 5 %. Вони можуть застосовуватись на медичні засоби, дитячі товари, товари першої необхідності та деякі продовольчі товари. У вигляді виключення на деякі товари можна більш низькі ставки аж до 0 %.

Станом на 2015 р. найбільші ставки ПДВ були в Угорщині (27 %), Хорватії, Швеції та Данії (25 %), а найменші – у Люксембурзі (17 %) та Мальті (18 %). З 2008 по 2013 рік середня стандартна ставка ПДВ в країнах ЄС збільшилася на 1,9 % і склала 21,3 %. Аналіз довів, що середня ставка ПДВ у країнах ЄС-28 сьогодні становить дещо більшу величину - 21,6 % [7, с. 140-141].

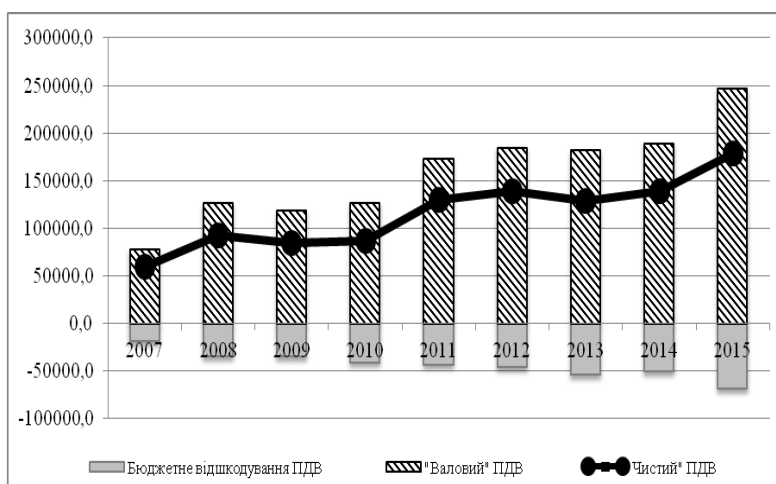

Рис. 3. Динаміка надходження податку на додану вартість до Зведеного бюджету України в 2007-2015 рр., млн. грн. [5]

За допомогою кластерного розподілу країн Європи за критерієм структури податкової системи за допомогою застосування методу Варда та методу k-середніх було встановлено, що податкова система України характеризується наявністю спільних рис з податковими системами таких країн-членів ЄС як деякі країни

колишнього соціалістичного табору - Болгарія, Чехія, Естонія, Латвія, Литва, Румунія і Словаччина [8]. Тому варто нашій країні придивитися до умов функціонування там ПДВ, які відрізняються від українських.

Так, у Чехії, Словаччині, Румунії за зниженою ставкою ПДВ (відповідно 10/15 %, 10 % та 5/9 %) оподатковуються об'єкти нового житлового будівництва, електропостачання і опалення житла, вода, газ, ремонт медичного обладнання, клінінгові послуги, догляд на дому за дітьми, людьми похилого віку, хворими та інвалідами, культурні, мистецькі та спортивні заходи. У Болгарії (9 %) – туристичні послуги та послуги з організації проживання, у Литві (5/9 %) – медикаменти і медичне обладнання, опалення та гарячу воду, в Естонії (9 %) - книги та періодика, постачання ліків та медичних препаратів, проживання.

З огляду на стан розвитку економіки та фінансового сектору цих країн, Україні доцільно було б запозичити вищенаведену диференціацію ставок та розширити перелік товарів, які оподатковуються за зниженими ставками (перш за все соціально орієнтованих та життєво необхідних), що дало б можливість дещо послабити соціальну напругу у суспільстві. А до предметів розкоші (ювелірних виробів, ексклюзивних автомобілів, елітної житлової нерухомості, антикваріату тощо) доцільно застосування підвищеної ставки, що призвело б не лише до поповнення доходів бюджету, а стало б першим кроком до справедливого оподаткування товарів "luxury" в Україні.

ПДВ є складним та у багатьох випадках суперечливим податком. Часто можна зустріти думку, що саме ПДВ є одним із факторів, які не дають економіці розвиватися. Однак важко собі уявити, щоб в українських умовах (з шаленими соціальними зобов'язаннями) урядовці відмовилися б від податку, який забезпечує приблизно третину всіх доходів бюджету. А якщо ще взяти до уваги наш європейський вибір, то взагалі дискусія «з ПДВ чи без ПДВ» втрачає сенс. Утім, між двома протилежними думками «за» і «проти», на нашу думку, можна знайти консенсус: навіть якщо ПДВ – це наша податкова доля, немає нічого поганого у тому, щоб шукати шляхи здешевлення та «реконструкції» цього податку для економіки та для бізнесу.

Висновки. Оскільки керівництво України обрало євроінтеграційний вектор здійснення нашої зовнішньоекономічної

політики, оподаткування доданої вартості вимагає значних трансформацій та змін. З огляду на це першочерговими завданнями удосконалення податку на додану вартість є:

- перегляд механізму бюджетного відшкодування;
- перехід до диференційованої шкали ставок ПДВ у залежності від виду товару: товари першої необхідності – знижена ставка, товари розкоші – підвищена ставка;
- скасування використання нульової ставки до експорту товарів та послуг.

Податок на додану вартість є основним бюджетоутворюючим податком, та, враховуючи фінансово-економічний стан в Україні, дуже складно стандартизувати цей податок до європейських вимог. З іншої точки зору, в умовах різкого підвищення цін на товари і послуги широкого масового споживання питання необхідності зниження податкових ставок та розширення кола деяких пільг, виключення з оподаткування соціально важливих товарів набуває особливої гостроти.

Література

1. Дубовик О. Ю. Гармонізація податкових систем в умовах глобалізації // Фінансова система України: проблеми та перспективи розвитку в умовах трансформації соціально-економічних відносин. – Севастополь, 2013. – С. 25-27.

2. EU – Overview of the European Parliament's initiatives on taxation [Electronic resource]. – Mode of access: http://globalindirecttaxmanagement.com/images/board/20151023PHТ98971_original.jpg.

3. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: закон України від 18.03.2004 р. № 1629-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629a-15

4. Дубовик О. Ю. Щодо адаптації податкової системи України до вимог Євросоюзу // Податкова реформа в Україні: досвід, реалії та перспективи. – Донецьк: ДонНУЕТ ім. М. Туган-Барановського, 2013. – Т. 2. – С. 100-104.

5. Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

<http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.

6. Директива Ради 2006/112/ЄС «Про спільну систему податку на додану вартість» від 28 листопада 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_928

7. Taxation trends in the European Union. 2015 edition [Electronic resource]. – Mode of access: http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2015/report.pdf.

8. Самусевич Я. В. Фіскальна конвергенція як наслідок податкової конкуренції: теоретичні засади та емпіричний аналіз // Вісник Української академії банківської справи. – 2015. – № 1 (38). – С. 39-49.

1. Dubovyk O. Yu. Harmonizatsiya podatkovykh system v umovakh hlobalizatsiyi // Finansova systema Ukrayiny: problemy ta perspektyvy rozvytku v umovakh transformatsiyi sotsial'no-ekonomichnykh vidnosyn. – Sevastopol', 2013. – S. 25-27.

2. EU – Overview of the European Parliament's initiatives on taxation [Electronic resource]. – Mode of access: http://globalindirecttaxmanagement.com/images/board/20151023PHT98971_original.jpg.

3. Pro Zahal'noderzhavnu prohramu adaptatsiyi zakonodavstva Ukrayiny do zakonodavstva Yevropeys'koho Soyuzu: zakon Ukrayiny vid 18.03.2004 r. # 1629-IV [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629a-15

4. Dubovyk O. Yu. Shchodo adaptatsiyi podatkovoyi systemy Ukrayiny do vymoh Yevrosoyuzu // Podatkova reforma v Ukrayini: dosvid, realiyi ta perspektyvy. – Donets'k: DonNUET im. M. Tuhan-Baranovs'koho, 2013. – Т. 2. – S. 100-104.

5. Derzhavna kaznacheys'ka sluzhba Ukrayiny [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog/list?currDir=146477>.

6. Dyrektyva Rady 2006/112/YeS «Pro spil'nu systemu podatku na dodanu vartist'» vid 28 lystopada 2006 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_928

7. Taxation trends in the European Union. 2015 edition [Electronic resource]. – Mode of access: [http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documen](http://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/resources/documents)

ts/taxation/gen_info/economic_analysis/tax_structures/2015/report.pdf.

8. Samusevych Ya. V. Fiskal'na konverhentsiya yak naslidok podatkovoyi konkurentsii: teoretychni zasady ta empirychnyy analiz // Visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy. – 2015. – # 1 (38). – S. 39-49.

*Рецензент: Баранова В.Г. д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів
Одеського національного економічного університету*

9.09.2016

УДК 330.15

Іщенко Олександр

ДОСВІД ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОГРАМУВАННЯ ТА ПРОЕКТУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У статті представлені результати аналізу змісту та форм реалізації територіального розвитку у ЄС. Доведено, що сприйняття територіального розвитку перебуває на стадії переосмислення та пошуку нових, більш ефективних форм його реалізації на основі принципів інклюзивності, сталості та інновативності. Проілюстровано, що сучасний територіальний розвиток спирається на підвищення ролі територіальних громад та сприяння активному громадянству і використання потенціалу волонтерського руху. Доведено, що формування стратегічних пріоритетів національного розвитку стає необхідною умовою ефективного соціально-економічного розвитку держави та наскрізним імперативом при формуванні територіальних політик, програм та проектів. Зроблено висновок, що Україна має всі передумови для того, щоб долучитись до процесу оновлення підходів до територіального планування та прогнозування з використанням останніх теоретичних та практичних напрацювань.

Ключові слова: територіальний розвиток, децентралізація, сталий розвиток, громада, проектування та програмування

Ищенко Александр

ОПЫТ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В СФЕРЕ ОРГАНИЗАЦИИ ПРОГРАММИРОВАНИЯ И ПРОЕКТИРОВАНИЯ ТЕРРИТОРИАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ

В статье представлены результаты анализа содержания и форм реализации территориального развития в ЕС. Доказано, что восприятие территориального развития находится на стадии переосмысления и поиска новых, более эффективных форм его реализации на основе принципов инклюзивности, устойчивости и инновативности. Проиллюстрировано, что современное территориальное развитие опирается на повышение роли территориальных общин и содействие активному гражданству и использование потенциала волонтерского движения. Доказано, что формирование стратегических приоритетов национального развития становится необходимым условием эффективного социально-экономического развития государства и сквозным императивом при формировании территориальных политик, программ и проектов. Сделан вывод, что Украина имеет все предпосылки для того, чтобы приобщиться к процессу обновления подходов к территориальному планированию и прогнозированию с использованием последних теоретических и практических наработок.

Ключевые слова: территориальное развитие, децентрализация, устойчивое развитие, общество, проектирование и программирование

Ishchenko Oleksandr

EU EXPERIENCE IN TERRITORIAL DEVELOPMENT PROGRAMME AND PLANNING ACTIVITIES

There are the results of analysis contents and implementation of territorial development in the EU are represented. The author argue that today the understanding of territorial development is under reconsideration and scientists and politics trying to find the new and more effective approaches that will based on the principles of inclusiveness, sustainability and innovativeness. The article illustrates that the current approaches to

territorial developments should be based on local communities and promotes active citizenship and use the potential of volunteerism. It is proved that the formation of strategic priorities for national development is a necessary condition for effective socio-economic development and compulsory rule for policies, programs and projects. It is concluded that Ukraine has all the prerequisites to join the process of updating approaches to territorial planning and forecasting using the latest theoretical and practical developments.

Keywords: territorial development, decentralization, sustainable development, community, programmes and projects

Вступ: Кризові явища, що відмічаються у світовій економіці, все частіше характеризуються науковою спільнотою як системні, тобто такі, що охоплюють не тільки економічний блок функціонування суспільства, але й інші його складові. Частково це пов'язано із переходом до нової технологічної хвилі розвитку; частково із глобалізаційними процесами, що продовжують розвиватися, але вже вичерпали наявний для цього потенціал і вимагають структурних і системних змін; частково із погіршенням стану навколишнього середовища та вичерпанням ресурсів до тієї межі, коли ігнорування цього факту стає не тільки неможливим, але й економічно не вигідним. Вищезазначене створює загальні рамки, в яких відбувається розвиток усіх країн, зокрема Європейського співтовариства, і вимагає переосмислення усталених підходів, у тому числі до територіального розвитку. З іншого боку, в Україні наразі відбуваються процеси реформування територіального розвитку, зокрема в рамках децентралізації управління, що потребує переосмислення світового досвіду (у тому числі, європейського досвіду) подібних реформ та можливості часткового його інтегрування. Гіпотезою нашого дослідження є можливість поєднання досвіду ЄС та України для досягнення максимального ефекту від проведення реформ в Україні і необхідність переосмислення ролі стратегічного та програмного супроводу цих процесів.

Метою цієї статті є оцінка досвіду Європейського співтовариства в сфері програмування і проектування територіального розвитку та аналіз можливості його запровадження в Україні.

Основна частина. В Україні дослідженнями територіального

розвитку займалися Інститут регіональних досліджень НАНУ, Інститут географії НАНУ, Рада по вивченню продуктивних сил України НАНУ (тепер ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАНУ»), Інститут економіки та прогнозування НАНУ, Інститут стратегічних досліджень та інші. Основні напрями дослідження територіального розвитку можна поділити за такими напрямками:

- регіональна економіка та розміщення продуктивних сил (Герасимчук З.В., Долішній М.І., Данилишин Б.М., Кравців В.С., Чернюк Л.Г. та інші);

- сталий територіальний розвиток, включаючи природокористування (Галушкіна Т.П., Жарова Л.В., Руденко Л.Г., Харічков С.К., Хлобистов Є.В., Шкарупа О.В. та інші);

- інфраструктурні компоненти територіального розвитку (Бистряков І.К., Джумагельдієва Г.Д., Сотнік І.М., Теліженко О.М., Хвесик Ю.М. та інші);

- територіальний розвиток у розрізі прикладних проблем (Біловодська О.А., Ілляшенко С.М., Прокопенко О.В., Садченко О.В., Крикавський Є.В., Чухрай Н.І. та інші).

Концепція територіального розвитку не є новою, але наразі до неї приділяють увагу не тільки науковці, але й політики [1], серед основних причин цього слід виділити: швидка урбанізація, що притаманна всьому світу; зростання соціальних і політичних витрат, пов'язаних з нерівномірністю та нерівністю розвитку (наприклад, зростання нерівності, конфліктів і т.д.); досягнення ліміту традиційних – зверху вниз спрямованих, централізованих підходів до розвитку. Наразі дослідження з організації просторового розвитку характеризується розрізненістю.

Територіальний розвиток у дослідженнях науковців та практиків Європейського Співтовариства (ЄС) розглядається як національна політика, що забезпечуватиме відсутній зв'язок між політично-керованою децентралізацією та розвитком [2].

Раніше територіальний у словосполученні територіальний розвиток використовувалось для акцентування уваги на (і) просторовому аспекті розвитку чи для визначення (ii) географічної характеристики розвитку.

У першому випадку, територіальний розвиток відноситься до

інтегрованого мульти-секторального розвитку на певній території, що базується на просторовому баченні бажаного результату за підтримки стратегічних інвестицій у інфраструктуру та природокористування. Таке розуміння територіального розвитку не визначає масштабів (локальний, державний, національний) і може використовуватись для будь якого з них.

У другому випадку термін є менш конкретним і використовується для опису розвитку конкретних (як правило субнаціональних) частин території. Території можуть бути міськими, регіональними, сільськими або прибережними, гірськими, прикордонними тощо. Найчастіше термін використовується для конкретизації локалізації розвитку у будь-якому масштабі.

Сучасні європейські дослідники [3-6] погоджуються, що сприйняття територіального розвитку як просторового комплексного розвитку конкретної території ігнорує комплекс економічних і соціальних взаємозв'язків різних рівнів, що призводить до спотворення масштабів і можливостей координації процесів з боку місцевої влади. Таке сприйняття концентрується на локальних /територіальних перспективах, нехтуючи багатовекторністю, різноманітністю зацікавлених сторін та сторін впливу, що спрощує сприйняття територіального розвитку.

З іншого боку, описове ставлення до територіального розвитку, як розвитку, не залежно від масштабів, призводить до ігнорування критичних відмінностей, здебільшого політичних та інституціональних, що впливають на розвиток на місцевому рівні. Найбільш очевидним прикладом є різниця в масштабах і умовах участі населення в процесі прийняття і здійснення державної політики на міському та регіональному рівнях, що може приховувати ендогенний характер місцевого розвитку та тієї ролі, яку територія відіграє в якості активної складової розвитку, а не його пасивної характеристики.

Екстраполюючи вищезгадане до Українського досвіду, можна сказати, що протягом багатьох років практикувалось саме друге (описове) ставлення до територіального розвитку, що ігнорувало багаторівневість взаємозв'язків конкретних територій та комплекс соціально-економічних, інфраструктурних і політичних особливостей розвитку. Саме таке ігнорування призвело до недооцінки

інфраструктурних особливостей та можливостей участі у політичному житті східних областей України. В сучасних умовах це призвело не тільки до неефективності регіональної політики, але і до уможливлення військового конфлікту.

Водночас, в процесі децентралізації, що проводиться у рамках пакету реформ, переважає перше сприйняття територіального розвитку, як інтегрованого мульти-секторального розвитку певної території, що базується на просторовому баченні бажаного результату за підтримки стратегічних інвестицій у інфраструктуру та природокористування. Вадю такого розуміння територіального розвитку є, як зазначалось раніше, спотворення масштабів і можливостей координації процесів з боку місцевої влади.

Отже, Україна, як і ЄС, потребує переосмислення територіального розвитку, як такого, та його стратегічного і програмного забезпечення. Вважаємо за потрібне скористуватись напрацюваннями європейських дослідників, що вже оприлюднені в рамках проекту Територіальний підхід до локального розвитку (Territorial Approach to Local Development), що було розпочато за підтримки Європейської комісії у 2016 р. (детальніше у на офіційному сайті – [7]). Пропонується визначати територіальний розвиток як ендогенний (внутрішньо орієнтований) і просторово інтегрований розвиток, що забезпечує систему важелів та противаг для співробітництва і взаємодії усіх дійових осіб на різних рівнях та створює додаткову вартість на регіональному і національному рівнях.

Таким чином, територіальний розвиток включає все, що стосується розвитку територіальних громад, проте такий розвиток не може відбуватися без стратегічного бачення, що розробляється на національному рівні. Загальною проблемою (на світовому рівні) є відсутність чіткого зв'язку між децентралізацією та розвитком, що потребує стратегічного бачення територіального розвитку на національному, а вже потім на локальному/регіональному рівнях. Оновлений підхід до територіального розвитку Європи узагальнено показано на рис. 1. В його основі покладено створення єдиного стратегічного наскрізного бачення розвитку на рівні держави із наступною деталізацією для місцевого рівня, а також переведення всіх законодавчих, програмних та проектних ініціатив щодо територіального розвитку у відповідність із цим стратегічним баченням. Підхід

намагається поєднати специфіку та особливість кожної території із загальнонаціональними пріоритетами та цілями.

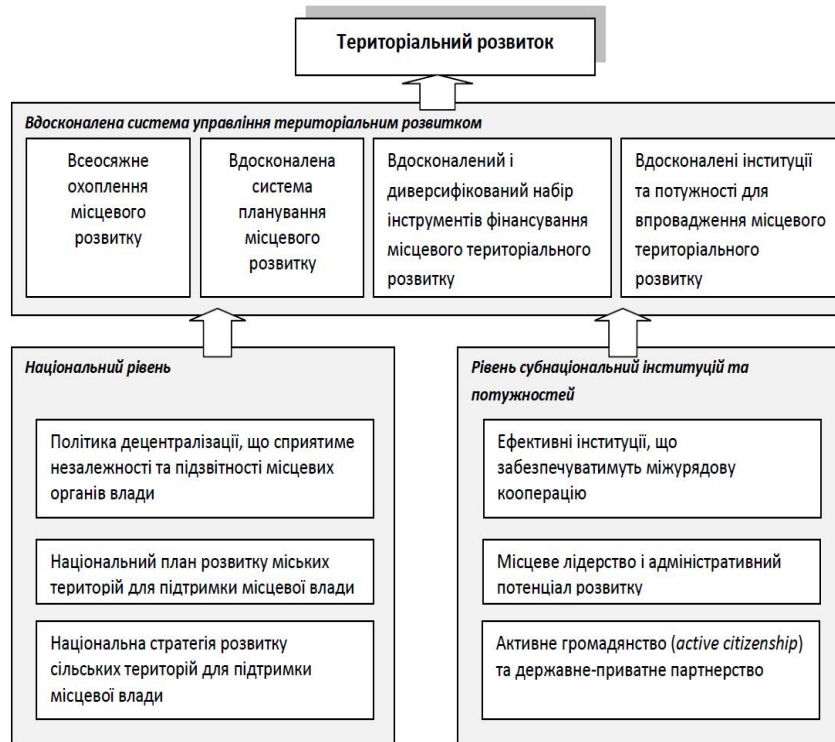

Рис. 1. Сучасна візія національної стратегії територіального розвитку (розроблено на основі даних TALD)

Отже, оновлення сприйняття територіального розвитку потребує просторово скоординованого розвитку на місцевому рівні, що посилює взаємодію суб'єктів, які діють в різних масштабах і потребують різних підходів до планування і управління. Узагальнено можна виділити наступні ключові характеристики територіального підходу до місцевого розвитку (візуалізація представлена на рис. 2):

1. Ендогенний характер розвитку, що передбачає розширення можливостей місцевих органів влади для охоплення найширшого кола місцевих учасників, мобілізації і використання місцевих ресурсів).

2. Комплексний характер розвитку, зокрема для подолання галузевої фрагментації заходів і стратегій розвитку.

3. Багатовекторність розвитку, що вимагає механізмів для комунікацій: діалогу, переговорів і співпраці різних учасників на різних рівнях.

4. Зростаючий характер розвитку (тобто за умови, що місцеві суб'єкти мають простір і потенціал для розробки власних ініціатив (шляхом проведення раціональної політики децентралізації) і мобілізації локальних ресурсів.

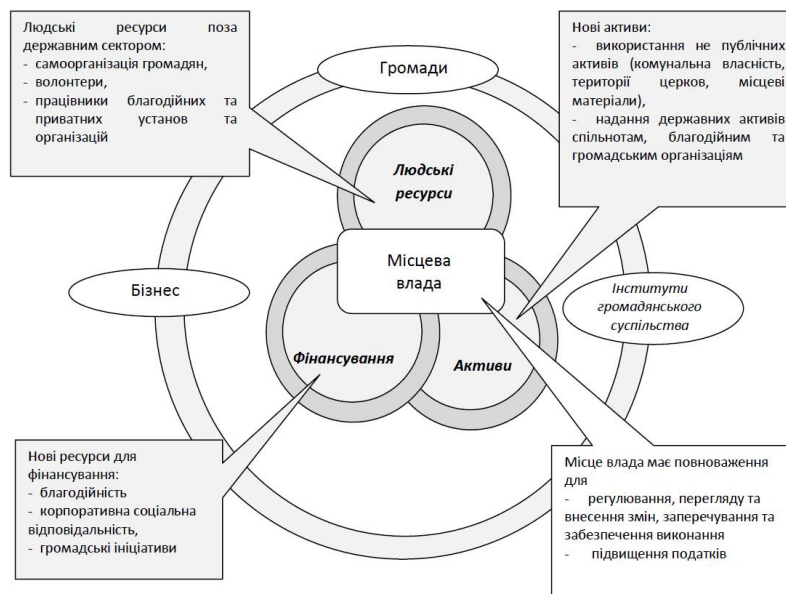

Рис. 2. Концепція залучення місцевих ресурсів [1;8]

Слід зауважити, що в оновленому баченні територіального розвитку зростає роль самоорганізації громадян, а також волонтерського руху. В цьому аспекті, можна стверджувати, що Україна має всі передумови для запровадження саме такого підходу до територіального розвитку. Необхідно ще раз підкреслити, що збалансування централізації та децентралізації знаходиться у площині національної політики та стратегічних пріоритетів, що повинні:

- враховувати чітке розмежування повноважень та відсутність дублювання;
- забезпечуватися системою планування та експертизи проектів з метою поєднання місцевих особливостей і можливостей із загальнонаціональними пріоритетами;
- залучати диверсифіковані джерела фінансування та інвестування;
- сприяти активній участі громадськості та приватного сектора;
- супроводжуватися політичними та інституціональними змінами (зокрема, сприяння реформуванню та децентралізації, розробці національної та місцевих стратегій розвитку, розвиток державно-приватного партнерства тощо).

Наразі Європейське співтовариство надає фінансування широкому колу програм територіальних програм у сферах:

- регіональний та урбаністичний розвиток;
- працевлаштування та соціальна інтеграція;
- сільське господарство та розвиток сільської місцевості;
- морське та рибне господарство;
- дослідження та інновації;
- гуманітарна допомога.

Залучення фінансових ресурсів у ЄС управляється відповідно до строгих правил, щоб забезпечити прозорість та жорстку підзвітність над використанням коштів. У межах загальноєвропейського фінансування відповідальність за розподіл та освоєння грошей, у тому числі і політичну, несуть 28 Європейський комісарів. Водночас, більша частина коштів надходить країнам – одержувачам допомоги, а значить, що і відповідальність покладається на національні уряди. На цьому етапі також повстає питання наявності загальнодержавної стратегії розвитку та можливості проведення експертизи програм та проектів щодо їх відповідності цілям розвитку територій та критеріям, що висувають фонди.

Більше ніж 76% бюджету ЄС (станом на 2016 р. [9]) використовується за участю національних та регіональних органів влади через систему «спільного управління», в основному через 5 великих структурних та інвестиційних фондів, що в цілому діють у рамках пріоритетів, визначених стратегією «Європа 2020» [10]: Європейський фонд регіонального розвитку (ERDF), діяльність якого

спрямована на підтримку регіонального та міського розвитку; Європейський соціальний фонд (ESF), що спеціалізується на соціальній інтеграції і вдосконаленні державного управління; Фонд гуртування (CF), що має на меті економічне зближення всіх регіонів ЄС; Європейський сільськогосподарський фонд для підтримки розвитку сільських районів (EAFRD) та Європейський фонд морського і рибного господарства (EMFF).

Наразі Комісією запропоновано п'ять обчислювальних цілей в рамках Стратегії 2020, що визначатимуть розвиток на загальноєвропейському і національному рівнях, які стосуються рівня зайнятості, досліджень та інновацій, змін клімату і використання відновлювальної енергії, освіти та боротьби із бідністю. Аналіз документу знову актуалізує пріоритетність формування дієздатної стратегії розвитку держави та приведення у відповідність всіх програм (територіальних, місцевих, галузевих) до встановлених цілей.

Основні пріоритети розвитку Європейського співтовариства на найближчі 4 роки (до 2020 р.), це:

- інтелектуальне зростання (Smart growth) – розвиток економіки, що базується на знаннях та інноваціях;
- сталий розвиток (Sustainable growth) – найощадливіше використання ресурсів, зелені технології, як основа конкурентоспроможності економік;
- інклюзивне зростання (Inclusive growth) – розвиток економіки на основі високої зайнятості населення, поєднання соціального, економічного та територіального вимірів зростання.

Інклюзивність та сталість розвитку вимагають формування загального бачення розвитку у вигляді рамкового документу національного рівня та приведення у відповідність з ним ініціатив громад з територіального розвитку та всіх політик, програм і проектів нижчого рівня. Територіальний розвиток є процесом, що потребує дієвих та ефективних інститутів, вимагає тісної співпраці між урядами, бізнес-організаціями і соціальними групами на кожному рівні. Сучасна Європейська політика орієнтована на перетворення проблем на можливості.

Україна, як підписант Асоціації з Європейським Союзом [11], теж повинна розвивати систему планування та програмування територіального розвитку в руслі загальноєвропейського бачення цієї

проблематики, причому наразі всі країни знаходяться у приблизно однакових умовах – на початку переосмислення та переформування підходів до територіального розвитку в контексті сталого розвитку.

Зауважимо відповідність офіційних документів України сучасній візії територіального розвитку, який передбачає просторово інтегрований розвиток, що забезпечує систему важелів та противаг для співробітництва і взаємодії усіх дійових осіб на різних рівнях та створює додаткову вартість на регіональному і національному рівнях. Зокрема, Закон України «Про об'єднання територіальних громад» визначає, що добровільне об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст здійснюється з дотриманням таких принципів: 1) конституційності та законності; 2) добровільності; 3) економічної ефективності; 4) державної підтримки; 5) повсюдності місцевого самоврядування; 6) прозорості та відкритості; 7) відповідальності [12].

Водночас українські науковці зазначають [13], що останні події в країні свідчать про неможливість гарантувати цілісність та суверенітет країни без належного функціонування вітчизняного інформаційного простору, без забезпечення консолідації українського соціуму на фундаменті належної ідеологічної основи державотворчих процесів, яка стане платформою загального стратегічного бачення (візії) розвитку держави, її безпеки і т. ін. Щодо стратегічних пріоритетів, то вони мають стати невід'ємною частиною життя спільноти і людини в триєдиному вимірі – етнокультурному, інтеграційному і цивілізаційному. Крім того, їх перелік має включати пріоритети, які продиктовані внутрішніми потребами та зовнішніми викликами України. До таких слід віднести: формування і реалізацію оновленої територіальної політики та розбудову нових інституційних механізмів регіонального розвитку; розвиток та захист внутрішнього ринку в умовах європейської інтеграції; активізацію інноваційних процесів в економіці.

Висновки. Проведений аналіз досвіду Європейського співтовариства в сфері програмування та проектування територіального розвитку виявив можливості його запровадження в Україні і дозволив зробити наступні висновки:

Розуміння змісту та форм реалізації територіального розвитку у Європейському співтоваристві перебуває на стадії переосмислення та пошуку нових, більш ефективних форм його реалізації на основі

принципів інклюзивності, сталості та інновативності;

Нове бачення територіального розвитку (TALD) спирається на підвищення ролі територіальних громад, сприяння активному громадянству та використання потенціалу волонтерського руху;

Формування стратегічних пріоритетів національного розвитку стає необхідною умовою ефективного соціально-економічного розвитку держави та наскрізним імперативом при формуванні територіальних політик, програм та проектів. Вищезазначене підвищує значимість експертизи планів з метою збалансування місцевих та національних пріоритетів;

Україна має всі передумови для того, щоб долучитись до процесу оновлення підходів до територіального планування та прогнозування з використанням останніх теоретичних та практичних напрацювань. Принципи децентралізації та розбудови територіального розвитку, що закріплені законодавчо, повністю відповідають оновленій європейській візії територіального розвитку;

Програмне та ресурсне забезпечення територіального розвитку в Україні повинно враховувати рекомендації Європейського співтовариства, зокрема у частині проведення експертизи проектів та програм усіх рівнів для врахування інтересів всіх зацікавлених та залучених сторін, забезпечувати чіткий розподіл повноважень та відповідальності між національним, регіональним і місцевим рівнями, забезпечувати обов'язковість оцінки впливу на навколишнє природне середовище, оптимізацію кількості програм тощо. Все це у сукупності дозволить створити прозору систему територіального планування із ефективним використанням ресурсів, що сприятиме залученню фінансування та інвестицій в Україну, в цілому сприятиме сталому соціально-економічному розвитку держави.

Література

1. Rodríguez J. EU's new thinking on decentralisation and territorial development. // GREAT insights Magazine – 2015 – Volume 4, Issue 4. June/July. – Retrieved from: <http://ecdpm.org/great-insights/territorial-development-2/eus-new-thinking-on-decentralisation-and-territorial-development/>

2. Romeo L. What is territorial development? // GREAT insights Magazine – 2015. – Volume 4, Issue 4. June/July – Retrieved from:

<http://ecdpm.org/great-insights/territorial-development-2/what-is-territorial-development/>

3. Implications for Territorial Development and Challenges for the Territorial Cohesion of the European Union / Ed. by Philipp Schmidt-Thomé and Stefan Greiving – Finland: Geological Survey of Finland (GTK), 2013. – 214 p.

4. Marcos Aurelio Saquet Territory, geographical indication and territorial development / Marcos Aurelio Saquet // Desenvolvimento Regional – 2016. – Vol. 6, N°. 1 – P. 4-21

5. Jean-Christophe Dissart Tourism, Recreation and Regional Development: Perspectives from France and Abroad / Jean-Christophe Dissart, Jeoffrey Dehez – France: Routledge, 2016 – 284 p.

6. Henry Wai-chung Yeung Rethinking relational economic geography / Henry Wai-chung Yeung // Transactions of the Institute of British Geographers – 2005. – Volume 30, Issue 1 – P. 37–51.

7. Connecting the Development Community [On-line resource] – Retrieved from: <http://capacity4dev.ec.europa.eu/>

8. What is the Territorial Approach to Local Development? // Connecting the Development Community – Retrieved from: <http://capacity4dev.ec.europa.eu/article/what-territorial-approach-local-development#sthash.g9Sh26ar.dpuf>

9. European Union. Official site. [On-line resource] – Retrieved from: https://europa.eu/european-union/about-eu/funding-grants_en

10. EUROPA 2020: Europe strategy for smart, sustainable and inclusive growth. [On-line resource] – Retrieved from: <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>

11. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [Офіційне видання] // Офіційний вісник України – 2014 – № 75, том 1. – С. 83, ст 2125

12. Про об'єднання територіальних громад [офіційне видання] // Відомості Верховної Ради (ВВР) – 2015. – № 13. – С.91

13. Територіальний розвиток та регіональна політика в Україні / НАН України . ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України»; наук. редактор В.С. Кравців. – Львів,

2015. – 246 с.

11. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrayinoyu, z odniyeyi storony, ta Yevropeys'kym Soyuzom, Yevropeys'kym spivtovarystvom z atomnoyi enerhiyi i yikhnimy derzhavamy-chlenamy, z inshoyi storony [Ofitsiyne vydannya] // Ofitsiynyy visnyk Ukrayiny – 2014 – # 75, tom 1. – S. 83, st 2125

12. Pro ob"yednannya terytorial'nykh hromad [ofitsiyne vydannya] // Vidomosti Verkhovnoyi Rady (VVR) – 2015. – # 13. – S.91

13. Terytorial'nyy rozvytok ta rehional'na polityka v Ukrayini / NAN Ukrayiny . DU «Instytut rehional'nykh doslidzhen' imeni M. I. Dolishn'oho NAN Ukrayiny»; nauk. redaktor V.S. Kravtsiv. – L'viv, 2015. – 246 s.

Рецензент: Балджи М.Д. д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету

12.09.2016

УДК 657.1

Лемішовська Олеся

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ЗМІСТ ТА РОЛЬ ІНВЕНТАРИЗАЦІЇ ЯК ЕЛЕМЕНТА МЕТОДУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто теоретико-методичні підходи та наукові обґрунтування у розкритті сутності та процедурній спрямованості інвентаризації як визначального елемента методу бухгалтерського обліку. Встановлено, що історичний досвід проведення інвентаризації, формулювання в процесі еволюції різноманітних поглядів на методику відображення її результатів в обліковій системі призвело до появи в практиці обліку достатньо різних позицій теоретиків і практиків щодо її важливості серед елементів методу бухгалтерського обліку, технічно-процедурної організації процесів її проведення. Наведено та

узагальнено погляди науковців на зміст інвентаризації, її функціональну значимість в системі елементів методу обліку, визначену відповідно до основних завдань цієї системи в різні історичні періоди. За результатами дослідження виокремлено функції інвентаризації, залежні від мети обліку та етапів історичного розвитку його методології: інформаційну, контрольну, облікової процедури, оцінювальну, соціальну.

Ключові слова: інвентаризація, елемент методу, бухгалтерський облік, функція, прийом первинного спостереження, об'єкти, достовірність даних, інвентаризаційні різниці.

Лемишовская Олеся

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ СМЫСЛ И РОЛЬ ИНВЕНТАРИЗАЦИИ КАК ЭЛЕМЕНТА МЕТОДА БУХГАЛТЕРСКОГО УЧЕТА: ИСТОРИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Рассмотрены теоретико-методические подходы и научные обоснования в раскрытии сущности и процедурной направленности инвентаризации как определяющего элемента метода бухгалтерского учета. Установлено, что исторический опыт проведения инвентаризации, формулировка в процессе эволюции различных взглядов на методику отражения ее результатов в учетной системе привело к появлению в практике учета достаточно разных позиций теоретиков и практиков по ее важности среди элементов метода бухгалтерского учета, технико-процедурной организации процессов ее проведения. Приведены и обобщены взгляды ученых на содержание инвентаризации, ее функциональную значимость в системе элементов метода учета, определенную в соответствии с основными задачами этой системы в разные исторические периоды. По результатам исследования выделены функции инвентаризации, зависящие от цели учета и этапов исторического развития его методологии: информационную, контрольную, учетной процедуры, оценочную, социальную.

Ключевые слова: инвентаризация, элемент метода, бухгалтерский учет, функция, прием первичного наблюдения, объекты, достоверность данных, инвентаризационные различия.

FUNCTIONAL CONTENTS AND ROLE OF INVENTORY AS ELEMENT OF ACCOUNTING METHOD

Theoretical and methodical approaches and scientific reasons in disclosure of essence and procedural orientation of inventory count as the determining element of an accounting method are considered. It is established that historical experience of carrying inventory, formulation in the course of evolution of different views on technique of reflection of its results in accounting system enough different line items of theorists and practitioners on its importance among elements of accounting method, technical and procedural organization of processes of its carrying out led to emergence in practice of accounting. Views of scientists on content of inventory, its functional importance in the system of elements of accounting method determined according to the main objectives of this system during different historical periods are brought and generalized. By results of research functions of inventory depending on the purpose of accounting and stages of historical development of its methodology are allocated: reliability of information, control, accounting procedure, estimative, social.

Key words: inventory, element of method, financial accounting, function, acceptance of primary observation, objects, accuracy of data, inventory differences.

Постановка проблеми. В сучасній теорії бухгалтерського обліку інвентаризацію як елемент методу бухгалтерського обліку розглядають значно ширше, ніж її початкове використання засобом, за допомогою якого виявляють ті факти, що не підлягають щоденному обліку. Сучасні процедури інвентаризаційних процесів мають за мету не тільки приведення у відповідність даних поточного обліку з фактичною наявністю майна, коштів чи фінансових зобов'язань, але й вартісних характеристик об'єктів нематеріального типу та новітніх фінансових інструментів. Зміст інвентаризації змістився в бік встановлення (підтвердження) облікової вартості економічних ресурсів фінансово-матеріального типу (справедлива вартість активів) та відповідності оцінки поставленого на баланс інформаційно-інтелектуального потенціалу (активів і капіталу).

Традиційно інвентаризація розглядається прийомом фактичного контролю, який здійснюється шляхом безпосередньої перевірки наявності й технічного стану вартісних характеристик активів і реальності статей балансу. Таких ознак методичного прийому інвентаризація набула у процесі свого історичного розвитку, без дослідження якого неможливо об'єктивно розкрити його сутність та значення в досягненні об'єктивності даних бухгалтерського обліку та репрезентації достовірності даних про активи і капітал у публічній фінансовій звітності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій засвідчує про достатньо підвищений інтерес науковців до історичних надбань щодо розвитку методичних прийомів обліку, підходів до їх змістового наповнення і функціональної ролі загалом та інвентаризації зокрема. У контексті розглядуваного елемента методу це стосується організації процесу інвентаризації, її функціонального призначення та методики відображення результатів у системі обліку та звітності. Переважна більшість таких досліджень спрямовується на розгляд змісту і порівняння інвентаризації як методу обліку в різні історичні періоди і в контексті різних облікових систем, узагальнення набутих знань і приведення їх у впорядковану систему. Загалом науковці дотримуються погляду про важливість такого типу досліджень, їх значимість для сучасних потреб адаптації облікової системи та фінансової звітності до умов сучасної економіки. Так, наприклад, С. Олійник аргументує підвищений інтерес науковців тим, що «інвентаризація сьогодні – це не лише теоретичне підґрунтя бухгалтерського обліку і господарського контролю, але й організаційна форма, яка використовується для виявлення та оцінки фактичного стану майнової бази, підвищення ефективності використання ресурсів, контролю за роботою матеріально-відповідальних осіб, а також виявлення порушень в організації обліку майна, і причин, які породжують відхилення між його фактичною наявністю і даними обліку» [1, с.1].

У контексті значимості поглибленого дослідження раніше виробленої системи облікових прийомів В. Плаксієнко наводить достатньо аргументацій про те, що «передумови виникнення обліку можна пов'язати й з виникненням інвентаризації, як одного із основних методів обліку і контролю, що зазнає постійних змін на

кожному історичному етапі розвитку суспільства» [2, 491]. В. Чудовець обґрунтовує, що «дослідження історичних витоків інвентаризації є важливою передумовою розробки теоретичних основ інвентаризації як елементу методу обліку і методичного прийому контролю, напрацювання нових підходів до практичного здійснення інвентаризаційного процесу» [3, с. 549].

Виходячи з наведеного, а також подібних висновків у достатній кількості сучасних розробок і публікацій за цим спрямуванням, автори, аргументуючи актуальність досліджень щодо еволюції інвентаризації, її змісту і функціонального призначення, вказують, що «дослідження питання історичної ретроспективи проведення інвентаризації дозволяє розкрити динаміку перетворення практичної діяльності в систему наукових знань про методи, принципи та способи відображення фактів господарської діяльності, ознайомитися з еволюцією формування різних категорій та елементів методу інвентаризації, простежити зміни загальних концепцій», наголошуючи, що «окремі завдання інвентаризації, сформовані в минулому, залишаються актуальними і в сучасних умовах» [2, с. 492]. Загалом висновки переважної більшості досліджень і публікацій обґрунтовано доводять актуальність наукових досліджень і публікацій за цим напрямом, містять низку аргументацій про їх потребу для посилення дієвості такого елемента методу бухгалтерського обліку як інвентаризація з метою обґрунтування окремих аспектів сучасного розвитку системи обліку і звітності.

Невирішеними раніше частинами загальної проблеми залишаються дослідження історичних аспектів еволюції змістового й функціонального призначення інвентаризації в методології бухгалтерського обліку.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у систематизації поглядів на витoki та історичні аспекти еволюції змістового й функціонального призначення інвентаризації в методології бухгалтерського обліку, формулюванні можливостей її поглиблення та методичної спрямованості відповідно до сучасного змісту фінансово-економічних процесів з метою підвищення достовірності даних бухгалтерського обліку і фінансової звітності про наявні на підприємстві активи і складові капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інвентаризація

об'єктивно була одним із перших прийомів й важливих засобів організації облікового процесу. Ураховуючи, що облік (господарський, бухгалтерський) розглядається органічною функцією управління, то П. д'Альвізе класифікував інвентаризацію як елемент методу обліку, який здійснюється в цілях управління і забезпечує достовірність даних [4, с. 301]. Цей елемент методу бухгалтерського обліку має свою давню історію: саме інвентаризація у країнах Стародавнього Сходу вважалася тим засобом, який формулював зародження обліку як системної практики. В літературних джерелах наводиться зміст перших писемних згадок про використання інвентаризації як одного з методів фактичного контролю. Так, при I і II династіях у Стародавньому Єгипті (3400-2980 рр. до н.е.) через кожні два роки проводилась інвентаризація рухомого і нерухомого майна. Важливим моментом у загальному контексті цього процесу було щоденне виведення залишків за окремими об'єктами.

Історичний досвід проведення інвентаризації, формулювання в процесі еволюції різноманітних поглядів на методикау відображення її результатів в обліковій системі призвело до появи в практиці обліку достатньо різних позицій теоретиків і практиків щодо її важливості серед елементів методу бухгалтерського обліку, технічно-процедурної організації процесів її проведення. Традиційно документація та інвентаризація у складі елементів методу бухгалтерського обліку вважаються прийомами первинного спостереження: «реконструкція інформації передбачає спостереження господарських фактів і явищ шляхом кількісного і якісного опису з допомогою документів та інвентаризації, їх вартісного виміру» [5, с. 91].

На різних етапах облікової практики роль, функції та результати інвентаризації були різними за значимістю та, відповідно, важливістю в обліковій системі серед елементів методу її організації. Інвентаризацію (впорядкований опис наявного майна) інколи позиціонують як «запізнілу документацію», тобто документальне оформлення (акти інвентаризації, звіряльні відомості, документальне оформлення пересортиці, фіксація природнього убутку тощо) тих фактів, які не мали документального оформлення в час їх здійснення (крадіжки, завідоме формування надлишків тощо).

На початковому етапі господарського обліку (4000 р. до н.е. – 500 р. н.е.) у практику запроваджуються два методичні прийоми –

«інвентаризація», як констатація наявності матеріальних цінностей та «колація» – їх зіставлення (звірка) з обліковими даними. Розвиток інвентарного обліку здійснювався у двох напрямках: деталізацією об'єктів обліку, їх описом і обліком кожного виду окремо (невід'ємно пов'язаного з організацією складського зберігання та відповідальністю осіб) та класифікацією об'єктів у тому ж описі (обліковий реєстр) за групами засобів з підсумками (узагальнення в рамках натуральних одиниць вимірювання облікових об'єктів). Слід відзначити, що на цьому етапі розвитку обліку інвентаризація рівноцінно виконувала інформаційну та контрольну функції.

На теоретико-практичному етапі розвитку обліку в епоху Середньовіччя питанням інвентаризації приділялась достатня увага у друкованих працях тодішніх авторів. Так, у трактаті Л. Пачолі перша частина праці «Інвентар» містила рекомендації щодо складання «інвентарного опису» та відображення рухомого і нерухомого інвентаря купця. При цьому інвентар купця включав не лише майно, призначене для торгівлі, а й особисте майно. Послідовність розміщення статей була обумовлена ступенем захисту майна від можливих втрат: «починаємо завжди з таких речей, які є більш цінними та легко втрачаються - готівкові гроші, дорогоцінності, срібні вироби та ін.» [6]. Аналізуючи обліковий зміст такого процесу, можна дотримуватись позиції, що розроблений Л. Пачолі інвентарний опис носив суто статистичний характер, оскільки у ньому не передбачалося використання єдиного вимірника. Цей факт послаблює аргументацію щодо беззаперечного визнання такого типу інвентаризації елементом методу обліку. Проте, на думку автора, інвентаризація і в такому варіанті забезпечує вступну частину облікового процесу.

В цей період вчені з обліку розповсюджують основні положення трактату на різні галузі, приділяючи питанням інвентаризації багато уваги. Представник італійської бухгалтерської думки XVI ст. А. ді Піетро запропонував дещо поглиблене вчення про інвентаризацію, класифікувавши інвентаризаційні процеси в розрізі переобліку нерухомого та рухомого майна й цінних речей. Й. Готліб – представник німецької бухгалтерської думки XVI ст., – пропонував замість складання опису (відомості або книги майна) виконувати записи про натуральні залишки прямо в товарних книгах, заносючи їх на кредит відповідних рахунків. Оскільки на цих рахунках показувався

рух товарів, то такий порядок дозволяв бухгалтеру спрощувати процедури складання порівняльної відомості.

Важливість інвентаризації можна підтвердити й тим, що в епоху Середньовіччя нормативні документи Іспанії містили регламентовані розпорядження щодо її проведення. Так, наприклад Статут об'єднання купців Іспанії (зберігся до нашого часу) був розроблений відповідно до тодішнього чинного законодавства і свідчить про те, що купці були зобов'язані вести офіційно передбачені облікові реєстри: книгу для інвентаря і балансів, Журнал, Головну книгу, одну або декілька копіювальних книг для листів та інші, передбачені спеціальними законами, книги. У торговому кодексі цієї країни передбачався детальний порядок ведення інвентаря. З наведеного можна зробити висновок, що на цьому етапі організації обліку на окремому підприємстві інвентаризація починає виконувати функцію облікової процедури з метою підтвердження даних балансу. Тобто використання цього елемента бухгалтерського обліку вийшло за межі управлінської функції контролю за збереженням власності, розширивши свою роль в напрямку посилення об'єктивності даних для зовнішніх користувачів щодо відображуваних в публічній звітності активів підприємства. Слід зазначити, що дана вимога щодо проведення інвентаризації перед складанням та оприлюдненням річної фінансової звітності суб'єктів господарювання в Україні актуальна і на сьогоднішні та регламентована нормативними документами.

Значимість інвентаризації у кожній суспільно-економічній формації безперечно різна. Загальнодержавна власність зумовила крайній варіант ототожнення цього процесу з контролем. 1947 року Міністерством фінансів СРСР було введено в дію «Основні положення по інвентаризації господарських засобів підприємств і господарських органів». Крім загальних вказівок, такі положення містили наступні розділи: 1) інвентаризація основних засобів; 2) інвентаризація матеріалів і товарів; 3) інвентаризація незавершеного виробництва, незакінчених капітальних робіт, незакінченого капітального ремонту і підготовчих робіт; 4) складання порівняльних відомостей по інвентаризації основних засобів, товарно-матеріальних цінностей, незавершеного виробництва і незакінчених робіт; 5) інвентаризація каси; 6) інвентаризація витрат, доходів і витрат майбутніх періодів, резерву майбутніх платежів; 7) інвентаризація земельних ділянок,

родовищ копалин, лісових угідь; 8) порядок регулювання інвентаризаційних різниць і оформлення результатів інвентаризації тощо [7, с.170]. Основні положення по інвентаризації 1947 року стали першим систематизованим документом, який розкривав необхідність, періодичність та порядок проведення інвентаризації у практиці Радянського союзу.

На «науковому» етапі розвитку обліку (1850-1950 рр.) вчені різних наукових шкіл бухгалтерського обліку поглиблювали обліковий зміст інвентаризації. Так, представник економічного напряму італійської школи П. де Альвізе, висуває тезу про те, що «достовірність є реєстрацією фактів господарської діяльності, яка повинна бути адекватною самим фактам», дотримуючись думки про те, що «відсутність достовірності породжує хаос» [8, с.138]. Вчений вважає, що контроль достовірності може забезпечуватись інвентаризацією як «бухгалтерською процедурою, що здійснюється з метою управління підприємством» [8, с. 138].

Приділивши багато уваги інвентаризації, як методичному обліковому прийому, П. де Альвізе, ще у 30-х роках ХХ ст. класифікував інвентаризацію за наступними ознаками: обсягом (повні, часткові); належністю (майно на підприємстві, поза підприємством); метою (вступні, подальші, при передачі цінностей, ліквідаційні); послідовністю (від об'єкта до реєстру, від реєстру до об'єкта); суб'єктом (ординарні – за ініціативою власника і екстраординарні – ініціативою зовнішніх органів (судових, фінансових)); використанням даних (інформативні – вирішують економічні завдання, доказові – юридичні); формою описів (усні, письмові, на механічних носіях) [8].

Представники французької наукової школи Е.П. Леоте та А. Гільбо аргументували необхідність дотримання принципу перманентності інвентаря, використання якого зменшує вплив суб'єктивізму [9, с.]. Його практичне застосування полягає в тому, що оцінка об'єкта встановлюється в момент укладання угоди й не може бути переглянута. Проте принцип перманентної інвентарної оцінки заперечувався не лише практиками, які вважали такий облік практично нездійсненним, але й представниками італійської бухгалтерської школи. Зокрема, такий принцип піддався критиці Ф. Бестою, який вважав таку оцінку небезпечною та такою, що зберігає в балансі первинну вартість, яка значною мірою не відповідає

реальним цінам на момент інвентаризації. Особливо очевидним цей принцип є в умовах високої інфляції в конкурентному економічному середовищі, різких кон'юктурних коливань на ціни певних активів.

Попри те, за весь історичний період організації обліку при інвентаризації надзвичайно важливим фактором є встановлення реальної оцінки об'єкта, як з метою регулювання інвентаризаційних різниць, так і забезпечення достовірності вартості об'єктів обліку і статей балансу. В сучасній практиці особливо гостро постає проблема оцінки і переоцінки нематеріальних активів.

Німецькі вчені ХХ ст. (Ф. Гюглі, Е. Шмаленбах, І.Ф. Шер, Г. Нікліш, А. Кальмес, Г. Хольцер, В. Ле-Курт) вважали, що при організації інвентаризаційного процесу слід дотримувались принципу доцільності використання різних методів оцінки інвентаря, використовуючи при очевидній потребі альтернативні методи інвентаризаційної оцінки. Отже, на етапі розвитку обліку як науки до функцій інвентаризації додається оцінювальна функція – оцінка і переоцінка активів та зобов'язань підприємства, що залишається актуальною і в сучасних умовах.

Поряд з книжковим інвентарем, що підлягає обліку, німецька школа завжди ставила не книжковий (позаобліковий, натуральний) інвентар, який міг мати будь-який відступ від книжкового й визначався за даними суб'єктивної натуральної оцінки. Зрештою актуальність й, водночас, проблеми цінових принципів при інвентаризації залишається й до сьогодні. Проблему посилює вкрай ускладнена проблема оцінювання нематеріальних активів, визначення «справедливої» вартості активів, втрата вартості активів внаслідок морального зносу в умовах галопуючого технологічного процесу. В сучасній практиці досягнення реальності статей балансу і надалі важливою залишається інвентаризація облікових об'єктів «... якою б важкою і невдячною була б робота з виявлення реальної вартості активів і зобов'язань підприємства на кінець року, можна з впевненістю стверджувати лише одне: без її здійснення припиняють працювати всі інші бухгалтерські методи ...» [10, с. 2].

Важливим аспектом інвентаризації є відображення (віднесення на рахунки) її результатів. Найбільшої очевидності цей аспект інвентаризації набуває в умовах усупільненої власності. В умовах регламентованої економіки (загальнодержавна власність)

інвентаризація виконує наступні функції: економічну, як елемент обліку та контролю, соціальну, як форма участі працівників в організації обліку та контролю та виховну, як засіб виховання ощадливого ставлення до суспільної власності. У підтвердження важливості інвентаризації для такого суспільного устрою, можна відзначити, що у 1918 року ЦВК РРФСР видав «Основні положення обліку майна», які регулювали порядок ведення обліку на підприємствах, в тому числі й недавно націоналізованих. Облікова робота розпочиналась з інвентаризації, описи складались в трьох примірниках: один служив основою для обліку й підприємстві, другий відправлявся в губернську управу, третій – безпосередньо в Москву [8, с.450]. Автором цих Положень вважається О.М. Галаган, який обґрунтовував пропозицію ввести грошову оцінку майна, яка повинна здійснюватись «за ринковими цінами на момент проведення інвентаризації, а за умови, коли комісія не могла їх визначити, – за собівартістю» [11, с.309].

Для забезпечення підвищення ефективності інвентаризаційного процесу на підприємствах затверджувались нові Положення щодо інвентаризації (1952,1955,1968 рр.), які були спрямовані на забезпечення рівномірного і систематичного проведення інвентаризації протягом року, встановлення конкретних строків інвентаризації по всіх видах цінностей та розрахунків, удосконалення організаційно-підготовчої роботи, методики здійснення інвентаризації окремих об'єктів, уточнення і спрощення порядку оформлення результатів інвентаризації та уніфікацію інвентаризаційних документів.

Слід відзначити, що питання інвентаризації часто висвітлювалось у періодичних виданнях в 60-70-ті рр. Це було обумовлено тим, що в цей час інвентаризація вважалась найважливішим способом контролю. Саме інвентаризація як метод господарського контролю могла попередити випадки безгосподарності, розкрадання та нераціонального використання соціалістичної власності.

Загалом з точки зору використання інвентаризації як елемента методу бухгалтерського обліку дотримувалася позиція, що «оскільки без інвентаризації не можна обліковувати реальний рух засобів та джерел і певна частина їх, хоча б і незначна, завжди буде

невідображеною, через певний проміжок часу (місяць, квартал, рік), баланс і рахунки перестають точно відображати фактичну наявність господарських ресурсів, а відповідно, не можуть бути повноцінно використані для контролю за господарською діяльністю підприємства. Тут інвентаризація виступає знаряддям контролю та використовується для досягнення відповідності фактичних залишків коштів та їх джерел даним обліку» [12, с. 7].

В умовах ринкової економіки, домінування вартісних критеріїв в оцінюванні ефективності функціонування економічного суб'єкта особливо важливим є відображення у публічній звітності реальної вартості всіх економічних (фінансових, матеріальних, нематеріальних) ресурсів підприємства. Вартісна оцінка наявних на підприємстві і відображених у публічній звітності активів виступає базовим критерієм встановлення потенціалу довгострокового розвитку цього підприємства. Саме тому на ринках капіталів та інвестицій приділяється важлива увага до наведених даних про активи сучасного суб'єкта ринкової економіки. Очевидним є факт, що в таких умовах підприємства повинні приділяти значну увагу оцінювальній функції інвентаризації, яка дозволить наблизити відображену у звітності вартість до реальної. З метою введення в сучасну практику таких процедур важливо звернутися до попереднього досвіду зміни оцінки активів при інвентаризації, адаптувати розробки вчених до сучасних умов, особливо переоцінки нематеріальних активів.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямку. Виділені функції інвентаризації, які домінували на різних етапах історичного розвитку методології бухгалтерського обліку, засвідчують що на етапі зародження обліку в Стародавньому світі інвентаризація виконувала інформаційну та контрольну функції. Зміст і функціональне призначення інвентаризаційного процесу як елемента обліку виражено не достатньо чітко, оскільки завдання таких облікових процедур полягали у відображенні фактичного стану господарських засобів та забезпечували контроль за збереженням і раціональним використанням майна іншою мірою спрямовувались на досягнення достовірності відображення вартості активів в обліку і балансі. В епоху Середньовіччя інвентаризація як методичний прийом вже починає виконувати функцію облікової процедури виразно отримуючи

мету підтвердження даних балансу. У період розвитку обліку як науки до функцій інвентаризації, залежно від характеру економіки у якій здійснює діяльність підприємство додаються оцінювальна (оцінка і переоцінка активів та зобов'язань), соціальна (забезпечення участі працівників в організації обліку та контролю) та виховна, яка забезпечує ощадливе ставлення до майна. Актуальною на сьогодні є функція забезпечення достовірності даних бухгалтерського обліку та публічної фінансової звітності підприємства, яку доцільно детально розглянути в подальших дослідженнях.

Література

1. Олійник С.О. Проблеми на напрями вдосконалення інвентаризації на підприємствах // С.О.Олійник // Журнал науковий огляд. – 2016. – № 6 (27). – С. 1-7.
2. Плаксієнко В. Я. Інвентаризація: від сучасного до минулого / В. Я. Плаксієнко, О. В. Лега // Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. – 2010. – Вип. 7(2). – С. 491-497.
3. Чудовець В. В. Історичні аспекти розвитку інвентаризації / В. В. Чудовець // Економічні науки. Серія : Економіка та менеджмент. – 2012. – Вип. 9(2). – С. 549-558.
4. D'Alvise P. Principi e proceetti di ragioneria per l'amministrazione economica delle aziende, Padova, 1932.
5. Теория бухгалтерського учета: учебное пособие. – 2-е изд. перераб. и доп. / В.Ф. Палий, Я.В. Соколов. – М: Финансы и статистика, 1988. – 279 с.
6. Пачоли Л. Трактат о счетах и записях / Под ред. Я.В. Соколова. – М.: Финансы и статистика, 2001. – 368 с.
7. Маздоров В.А. История развития бухгалтерского учета в СССР (1917-1972 г.г.) / В.А.Мандзоров. – М.: Финансы, 1972. – 320 с.
8. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: учебн. пособие / Я.В.Соколов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638с.
9. Даньків Й.Я. Історичні нариси обліково-правової культури: Світ, Європа і Україна (від зародження до наших днів): монографія / Й. Я. Даньків, М. Я. Остап'юк. – Ужгород: Говерла, 2015. – 158 с.
10. Лытнев О.М. Финансовая отчетность: измерение или анализ? [Электронний ресурс] – Режим доступу:

<http://www.consulting.ru/main/ias/texts/ml4/1951yt.shtml>.

11. Бутинець Ф.Ф. Історія бухгалтерського обліку: навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів спеціальності 7.050106 «Облік і аудит», Ч. II / Ф.Ф. Бутинець. – Житомир: ПП «Рута», 2001. – 512 с.

12. Немчинов П. Инвентаризация как составная часть метода бухгалтерского учета / П.Немчинов // Бухгалтерский учет. – 1952. – № 10. – С. 7–10.

1. Oliynyk S.O. Problemy na napryamy vdoskonalennya inventaryzatsiyi na pidpryyemstvakh // S.O.Oliynyk // Zhurnal naukovyy ohlyad. – 2016. – # 6 (27). – S. 1-7.

2. Plaksiyenko V. Ya. Inventaryzatsiya: vid suchasnoho do mynuloho / V. Ya. Plaksiyenko, O. V. Leha // Ekonomichni nauky. Seriya: Oblik i finansy. – 2010. – Vyp. 7(2). – S. 491-497.

3. Chudovets' V. V. Istorychni aspekty rozvytku inventaryzatsiyi / V. V. Chudovets' // Ekonomichni nauky. Seriya : Ekonomika ta menedzhment. – 2012. – Vyp. 9(2). – S. 549-558.

4. D'Alvise P. Principi e procetti di ragioneria per l'amministrazione economica delle aziende, Padova, 1932.

5. Teoryya bukhhalters'koho ucheta: uchebnoe posobyе. – 2-e yzd. pererab. y dop. / V.F. Palyy, Ya.V. Sokolov. – M: Fynansy y statystyka, 1988. – 279 s.

6. Pacholy L. Traktat o schetakh y zapysyakh / Pod red. Ya.V. Sokolova. – M.: Fynansy y statystyka, 2001. – 368 s.

7. Mazdorov V.A. Ystoryya razvytyya bukhhalterskoho ucheta v SSSR (1917-1972 h.h.) / V.A.Mandzorov. – M.: Fynansy, 1972. – 320 s.

8. Sokolov Ya.V. Bukhhalterskyy uchët: ot ystokov do nashykh dney: uchebn. posobyе / Ya.V.Sokolov. – M.: Audyt, YuNYTY, 1996. – 638s.

9. Dan'kiv Y.Ya. Istorychni narysy oblikovo-pravovoyi kul'tury: Svit, Yevropa i Ukrayina (vid zarodzhennya do nashykh dniv): monohrafiya / Y. Ya. Dan'kiv, M. Ya. Ostap"yuk. – Uzhhorod: Hoverla, 2015. – 158 s.

10. Лытнев О.М. Fynansovaya otchetnost': yzmerenye yly analiz? [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.consulting.ru/main/ias/texts/ml4/1951yt.shtml>.

11. Butynets' F.F. Istoriya bukhhalters'koho obliku: navch. posib. dlya studentiv vyshchych navchal'nykh zakladiv spetsial'nosti 7.050106 «Oblik i audyt», Ch. II / F.F. Butynets'. – Zhytomyr: PP «Ruta», 2001. – 512 s.

12. Nemchynov P. Ynventaryzatsyya kak sostavnaya chast' metoda bukhhalterskoho ucheta / P.Nemchynov // Bukhhalterskyu uchet. – 1952. – # 10. – S. 7–10.

Рецензент: Яремко І.Й. д.е.н., професор, завідувач кафедри обліку та аналізу, НУ «Львівська політехніка».

9.09.2016

УДК 338.24.021.8

Леонова Олена

ПРОВЕДЕННЯ РЕФОРМ У ДЕТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ

В даному дослідженні розглядається вплив результатів розвитку неофіційної економічної діяльності на економіку держави та визначаються детінізаційні заходи, які спрямовані на побудову незалежної, сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної на світовому рівні економіки.

Існуючий стан тінізації національної економіки сягнув критичної межі, внаслідок чого руйнується держава як інституція, відбувається відчуження влади від суспільства, знижується імідж країни, ефективність політичних і судових інститутів, неефективно розподіляються та використовуються державні кошти і ресурси. Вирішення проблеми подолання негативних явищ тіньової економіки потребує нової якості економічних відносин, нових інститутів в суспільстві для пошуку механізмів зменшення її обсягу.

Заходи, які запропоновані автором, спрямовані на сприяння досягненню визначених державою темпів розвитку економічного потенціалу, на стимулювання приватної ініціативи, малого

підприємництва та невідкладні заходи для обслуговування поточних боргових зобов'язань й зменшення частки зовнішнього боргу.

Ключові слова: тіньова економіка, легалізація, детінізація, господарські реформи, інвестиції, економічний потенціал.

Леонова Алена

ПРОВЕДЕНИЕ РЕФОРМ В ДЕТЕНИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ

В данном исследовании рассматривается влияние результатов развития неофициальной экономической деятельности на экономику государства и определяются детенизационные меры, направленные на построение независимой, современной, устойчивой, открытой и конкурентоспособной на мировом уровне экономики.

Существующее положение тенизации национальной экономики достигло критической точки, в результате чего разрушается государство как институт, происходит отчуждение власти от общества, снижается имидж страны, эффективность политических и судебных институтов, неэффективно распределяются и используются государственные средства и ресурсы. Решение проблемы преодоления негативных явлений теневой экономики требует нового качества экономических отношений, новых институтов в обществе для поиска механизмов уменьшения ее объема.

Меры, предложенные автором, направлены на содействие достижению определенных государством темпов развития экономического потенциала, на стимулирование частной инициативы, малого предпринимательства и неотложные меры для обслуживания текущих долговых обязательств и уменьшения доли внешнего долга.

Ключевые слова: теневая экономика, легализация, детенизация, хозяйственные реформы, инвестиции, экономический потенциал.

REALIZATOIN OF REFORMS IN DESHADOWING ECONOMIES

In the current study examined the effect of the results of unofficial activity on the economy of the state and determined deshadowing measures aimed at building an independent, modern, sustainable, open and competitive economy on the world stage.

The current state of shadowing the national economy reached a critical point, resulting in crumbling state as an institution is government exclusion from society, reduced image, the effectiveness of political and judicial institutions effectively allocated and used public funds and resources. The solution to overcome the negative effects of the shadow economy requires a new quality of economic relations, new institutions in the community to find mechanisms to reduce its volume.

The measures proposed by the author, aimed to promote the pace of development by the state's economic potential, to stimulate private initiative, small businesses and urgent measures for servicing current debt obligations and reduce the share of external debt.

Keywords: shadow economy, legalization, deshadowing, economic reforms, investments, economic potential.

Постановка проблеми. Тіньова економіка є складним багатогранним явищем соціально – економічного життя суспільства. Суттєво може змінюватись лише її питома вага, роль, яку вона відіграє у суспільному житті. Такий економічний феномен, як тіньова економіка, властивий всім країнам світу, незалежно від рівня та моделі економічного розвитку. Але, за оцінками експертів, саме в постсоціалістичних країнах, в тому числі в Україні, неофіційна економічна діяльність практично на рівних конкурує з офіційною в багатьох галузях національної економіки. Тому важливого значення потребує дослідження проведення реформ у детінізації економіки України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення проблем розповсюдження тіньової економіки почали вивчатися економістами з 30 – х рр. минулого століття. Передусім необхідно відмітити наукові

роботи К. Харта, який уперше ввів у науковий обіг термін «тіньова економіка», та П. Гутманна. Подальший розвиток проблем тіньової економіки, спроби визначення її масштабів та пропозиції по детінізації економіки отримали в працях таких економістів і статистиків, як Дж. Арвай, Д. Блейдс, Е. де Сото, А. Ярмоленко [1], Р. Клітгаард, К. Макафі, С. Роз – Акерман, М.Н. Кім [2], С. Ротенберг, В. Танзі, Е. Фейг, О. Турчинов [3], Л. Абалкін, С. Барсукова, О. М. Подмазко [7], Г. Вечканов, С. Глінкіна, Ф. Глісін, С. Ковальов, Т. Корягіна, Л. Косалс, В. Куліков, Г.В. Задорожний [13], В. Радаєв, Р. Ривкіна, Л. Тимофєєв, та інші.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Дослідження аналітиків свідчать про подальший розвиток тіньових економічних процесів. Безумовно, деяку діяльність щодо детінізації економіки держава здійснює, але все ж цілком зрозуміло, що дії ці несистемні та неефективні. Зі збільшенням масштабів бізнесу рівень тіньового обороту в середньому знижується. Це є наслідком значних труднощів ведення тіньової діяльності у великих абсолютних масштабах. Також, більш низький відсоток тіньового обороту спостерігається на державних і комунальних підприємствах через більш високий контроль у порівнянні з колективними та приватними підприємствами. У свою чергу, найбільш високий ступінь тінізації був зафіксований в групі промислових підприємств, що контролюються лише їх адміністрацією або зовнішнім власником.

Цілі статті. Метою даного дослідження є розгляд впливу тіньової економічної діяльності на економіку держави та визначення детінізаційних заходів комплексного вирішення проблем ринкових реформ, які спрямовані на побудову сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формуванню професійної й ефективної системи державного управління.

Основний матеріал дослідження. Вивченню причин сучасного існування тіньових економічних процесів приділялось багато уваги. В умовах становлення та розвитку ринкових відносин найбільш важливими з них, на нашу думку, в Україні є:

- 1) невдосконалена політика розвитку малого і середнього підприємництва;
- 2) неефективне проведення приватизації державної власності;
- 3) нецільове використання посадових повноважень, корупція

та безвідповідальність чиновників;

4) податкове навантаження держави;

5) проведення реформ у детінізації економіки України.

Розглянемо більш детально проведення реформ у детінізації економіки України. Боротьба держави проти тіньової економіки не відзначається ефективністю. Дослідження аналітиків свідчать про подальший розвиток тіньових економічних процесів. Безумовно, деяку діяльність щодо детінізації економіки держава здійснює, але все ж цілком зрозуміло, що дії ці несистемні та неефективні. І цьому є ряд причин.

По-перше, тіньова економіка, яка виробляє легальну продукцію та послуги, має ряд позитивних рис: вона виготовляє необхідну та корисну для виробництва та людей продукцію, яка «зв'язує» частину грошової маси та сприяє зниженню темпів інфляції; така тіньова економіка створює додаткові робочі місця та забезпечує робітників заробітною платою; тіньова економіка зберігає та розвиває на сучасному рівні технологічні процеси. Можливо, в силу цього держава не дуже поспішає ліквідувати тіньову господарську діяльність. На нашу думку, таку господарську діяльність технологічно взагалі не треба ліквідувати, а необхідно вивести її з «тіні» та надати їй офіційного зареєстрованого статусу. Не ліквідувати, а виводити з «тіні» – це найбільш ефективний напрямок детінізації економіки.

По-друге, підвищенню ефективності боротьби держави проти тіньової економіки перешкоджають корупційні дії державних чиновників, які стають «негласними захисниками» тіньової економічної діяльності.

По-третє, очевидна несистемність дій держави проти тіньової економіки. На сучасному етапі проти тіньових процесів в цілому застосовуються правові методи боротьби органів Державної фіскальної служби на основі оперативних засобів. При цьому дії ці носять, як правило, епізодичний або випадковий характер. Це пояснюється тим, що правоохоронні органи не мають ефективних сучасних аналітичних методик дослідження тіньових економічних процесів, до того ж професійний рівень персоналу цих органів не дозволяє застосовувати аналітичні методи досліджень.

Проведений аналіз підтверджує той факт, що держава повинна зайняти більш енергійну та в той же час гнучку позицію щодо

детінізації економіки України.

Причини існування та розвитку тіньових економічних процесів різноманітні та глибинні. Ще більш неоднозначними є результати тіннізації економіки.

Дослідження вчених свідчать про те, що тіньова економіка – органічна складова частина будь – якого народногосподарського комплексу. Те, проти чого держава намагається боротися, допомагає багатьом вижити. Таким чином, функція тіньової економіки – забезпечити незаконним шляхом об’єктивну потребу, не задоволену повною мірою нормативними соціальними інститутами [1]. Тіньові процеси у перехідній економіці України, на нашу думку, пом’якшують несприятливі соціальні наслідки розпаду соціально – економічної системи і знижують ризик соціальних хвилювань.

М. Кім відзначає, що найбільш важливим фактором дестабілізації народного господарства є втрата керованості економіки з боку держави, коли його тіньовий сектор перевищує критичну межу – 40% ВВП [2].

О. Турчинов відзначає, що головна проблема неофіційної економіки – це морально – етична деградація нації, яка є основним носієм цінностей держави. Громадскість звикає ігнорувати закон і владу. Це і є основний недолік існування такого економічного фактору, як тіньова економіка [3].

Поступово відбувається інституціоналізація тіньової економіки внаслідок її перетворення на один з основних та стійко діючих елементів суспільного виробництва. Особливість цього процесу полягає в тому, що він має подвійне вираження: є чітко визначені види тіньової діяльності, а є такі, які тісно переплелися з видами діяльності офіційної економіки, так, що їх дуже важко виділити в абсолютному вигляді.

У тіньовій економіці діють свої механізми ціноутворення та інвестування: способи укладання та дотримання контрактів, професійна та соціальна ієрархія, кодекс поведінки. Сталість та зростання масштабів тіньової сфери свідчать про те, що організація господарських зв’язків, канали доходів та рівень добробуту працівників, які беруть участь у тіньовій діяльності, є набагато вищими та стабільнішими, ніж у офіційній економіці.

Неоднозначним є також і соціальне значення тіньової економіки. З одного боку, вона сприяє перерозподілу доходів на користь економічних кланів, що об'єднують корумпованих державних чиновників, господарських керівників та кримінальні елементи; з іншого боку – певною мірою підвищує рівень доходів простих робітників, які пов'язані з тіньовою діяльністю та знижує рівень безробіття, тому що зберігає й створює нові робочі місця; у деяких випадках сприяє підвищенню кваліфікації робітників. Тіньова економіка обумовлює різке зниження можливостей держави щодо достатнього фінансового забезпечення освіти, охорони здоров'я, пенсійних виплат, фінансування перспективних напрямків науки та виробництва. Внаслідок невиконання місцевих бюджетів програм розвитку багато соціально – культурних питань територій практично не вирішуються, що негативно позначається на соціально – економічному становищі країни в цілому.

Однак, безумовно, мінуси існування тіньової економічної діяльності суттєво переважають над її плюсами. Рішуча та послідовна боротьба за суттєве скорочення тіньової економіки на основі виводу її з «тіні» – одне з пріоритетних завдань молодій українській державі і суспільства в цілому на шляху до забезпечення економічної безпеки держави.

Таким чином, стан економіки України залишається вкрай складним: держава змушена долати наслідки планово – розподільної системи господарювання, її структурні деформації, затратний механізм ціноутворення та неконкурентоспроможність.

Посилюється незбалансованість відтворювальних пропорцій, зростають цінові та структурні диспропорції. Можливості економічного зростання стримуються недосконалістю бюджетних відносин та потребами використання значної частини фінансових ресурсів на обслуговування зовнішнього боргу, що веде до підвищення ставки податкових зборів. І, як наслідок, гостро встають завдання підвищення конкурентоспроможності продукції та рентабельності підприємств промисловості. Більшість підприємств вирішують ці проблеми за допомогою часткового чи повного переходу до тіньової економіки.

Дослідження авторів свідчать про те, що зі збільшенням масштабів бізнесу рівень тіньового обороту в середньому знижується.

Це є наслідком значних труднощів ведення тіньової діяльності у великих абсолютних масштабах. Також, більш низький відсоток тіньового обороту спостерігається на державних і комунальних підприємствах через більш високий контроль у порівнянні з колективними та приватними підприємствами. У свою чергу, найбільш високий ступінь тінізації зафіксований в групі промислових підприємств, що контролюються лише їх адміністрацією або зовнішнім власником [5].

Ці та інші явища не можуть недооцінюватися. Вони не лише дискредитують політику реформ, а й обмежують можливості формування в Україні сприятливого інвестиційного клімату, стримують утворення ринкового механізму економічного розвитку.

В умовах глобалізації товарних ринків, посилення євроінтеграційних процесів першочергове значення має перехід на інноваційну модель розвитку економіки, де основними детермінантами є інновації, знання та інтелект. Основні напрями інноваційної моделі визначені у «Стратегії економічного і соціального розвитку України «Шляхом Європейської інтеграції» [6].

Досягнення визначених державою темпів розвитку економічного потенціалу України [10] можливо шляхом:

- реалізації цілісної системи заходів, спрямованих на посилення дієздатності держави, поглиблення адміністративної реформи;
- усунення деформацій попереднього періоду у сфері економічних відносин та забезпечення надійної стабілізації економіки в умовах ринкових перетворень;
- уникнення подальшого нарощування державного боргу та зменшення його навантаження на видатки державного бюджету;
- запровадження механізмів стимулювання внутрішнього ринку, інвестиційного процесу, активної регіональної політики;
- здійснення радикальних економічних, правових, організаційних та силових заходів щодо рішучого обмеження корупції та тіньової економічної діяльності.

Зазначимо, що на шляху реалізації кожного з вказаних напрямків слід приділяти особливу увагу впливу неофіційної економіки на хід процесу та враховувати можливість підвищення ефективності запланованих заходів через вплив на їх тіньовий аспект.

Розглянемо детальніше деякі шляхи підвищення темпів розвитку економіки України в контексті їх взаємодії з тіньовими процесами.

Формування масштабного тіньового сектору в Україні, особливо протягом перших років незалежності, значною мірою прискорювалося послабленням управління економічними процесами з боку держави, суттєвими недоліками економічної політики, незадовільним станом господарського законодавства [11, с.31].

Значна частина підприємств під тиском несприятливих умов ділового середовища та обтяжливості офіційних регуляторних процедур перемістилася до «тіньової» економіки, перетворившись, по суті, на політичних антагоністів держави. Відтак розвиток корупції та «тіньової» економіки може розглядатися як об'єктивний наслідок низької ефективності економічної стратегії української держави, а одночасно – її чинник її подальшого зниження. Значне поширення цих явищ на теренах України є одним із найбільш очевидних свідчень низької дієздатності держави, оскільки доводить її неспроможність реалізувати свою владу належним чином.

Політика економічного зростання може стати результативною лише за умови істотного посилення дієздатності держави, забезпечення якого має декілька складових частин.

Основна мета адміністративної реформи полягає у створенні ефективної системи державного управління, яка відповідає б стандартам демократичної держави з соціально орієнтованою ринковою економікою. Ця система має бути прозорою для суспільства, побудованою на наукових засадах і адекватною за витратами фінансово – економічному стану держави.

Ми вважаємо, що ключовою проблемою адміністративної реформи є створення системи планомірного, ефективного оновлення управлінського персоналу з метою викорінювання корупції та бюрократизму. Складовими її частинами повинні стати: вдосконалення відбору персоналу, посилення соціальної та політичної захищеності державного службовця, розмежування політичних та адміністративних посад, запровадження нових процедур атестації, конкурсного прозорого механізму призначення осіб на державні посади, удосконалення системи підготовки, перепідготовки, підвищення кадрового фахового рівня.

Тінізація економічних відносин є однією з найбільш істотних перешкод щодо забезпечення стійкого економічного розвитку, підвищення добробуту, рівня і якості життя населення та зміцнення національної безпеки держави. У глобальному масштабі ця проблема, як негативне соціально – економічне явище, має тенденцію до загострення [12].

Таким чином, для забезпечення надійної стабілізації економіки та виведення її на сталу траєкторію потребується врахування проведення заходів, таких як:

1. Створення базових передумов економічного росту через утримання низького рівня інфляції, стабілізації державних фінансів і створення стійкої фінансової системи.

2. Формування режиму максимального сприяння бізнесу шляхом зменшення втручання держави в економіку, зниження адміністративних бар'єрів для його розвитку, модернізації податкової системи й поглиблення міжнародної економічної інтеграції України.

3. Модернізація інфраструктури й базових секторів шляхом усунення усталених структурних проблем в енергетичній, вугільній, нафтогазовій галузях і житлово-комунального господарства, а також розвитку транспортної інфраструктури й ринку землі. Перехід від дотацій до самоокупності виробництва й соціальних послуг.

4. Збереження й розвиток людського й соціального капіталу шляхом підвищення ефективності й стабільності соціального захисту, поліпшення якості й доступності освіти й медичного обслуговування.

5. Підвищення ефективності державного управління шляхом реформування державної служби й виконавчої влади.

6. Створення принципово нової системи державного ринкового нагляду, усунення дублювання існуючих інфраструктур та оптимізація чинних процедур, які здійснюються державним органом виконавчої влади у сфері технічного регулювання та споживчої політики. Також, необхідно привести Закон України «Про захист прав споживачів» та інші нормативно – правові акти у відповідність із нормами закону про ринковий нагляд.

Цілком важливо й утворити реально діючу систему захисту інтелектуальної власності. Доки такої системи не існуватиме, в Україну не прийдуть високі технології, триватиме відтік наукових кадрів, людей інтелектуальної праці. Крім того, значні обсяги тіньової

діяльності у інтелектуальній сфері вже стали приводом для запровадження низкою країн зовнішньоторговельних санкцій проти України.

Потрібно здійснити й додаткові заходи, спрямовані на стимулювання приватної ініціативи та малого підприємництва, а саме:

- удосконалення системи підготовки кадрів для підприємництва;
- забезпечення адекватної ринковим умовам фінансово – кредитної політики розвитку підприємництва;
- підтримка експортної діяльності малого та середнього бізнесу;
- стимулювання інвестиційно – інноваційних процесів;
- впровадження європейських підходів до розвитку малого та середнього підприємництва;
- активізація державно – приватного партнерства;
- удосконалення нормативно – правової бази у сфері господарської діяльності;
- формування заходів держави зі стабілізації внутрішнього та зовнішнього попиту на продукцію вітчизняних підприємств;
- покращення режимів кредитування національного товаровиробника;
- впровадження заходів з обмеження тінізації економіки та рейдерства;
- вплив громадськості на прийняття управлінських рішень.

Уряд України має забезпечити ефективне використання державної власності, яка повинна працювати на економіку, давати прибуток державі. Призначення уповноважених осіб з управління державними корпоративними правами доцільно проводити виключно на конкурсних засадах.

Особливої уваги набуває реструктуризація державних підприємств, забезпечення їх адаптації до ринкової кон'юнктури. У процесі реструктуризації мають бути вирішені питання раціонального завантаження виробничих потужностей та виведення з дії тих потужностей, які безперспективні з точки зору налагодження конкурентоспроможного виробництва; перехід до світових стандартів бухгалтерського обліку, оцінки основних виробничих фондів відповідно до реальної ринкової вартості, істотного вдосконалення

менеджменту та корпоративного управління.

Національному банку України та Уряду на нашу думку доцільно розпочати застосовувати поглиблений метод контролю інфляційних процесів в країні. Також, на основі вивчення досвіду західних країн у боротьбі з кризою, ми пропонуємо такі напрями дій для Національного банку як підтримка фінансових інститутів і фінансових ринків, стимулювання економічного попиту і зниження податків та захист населення від безробіття. Іншим шляхом удосконалення монетарної політики може бути розробка антикризового менеджменту на рівні НБУ, мета якого полягає у попередженні та захисті від руйнівного впливу кризи всіх банків країни, а його інструменти спрямовуються як на окремі банківські установи, так і на всю банківську систему.

Доцільним було б забезпечити зміцнення фондового ринку, всебічний розвиток інститутів спільного інвестування, страхових та пенсійних фондів, ринку корпоративних цінних паперів, його інтегрування у міжнародні ринки капіталів. У розвитку фондового ринку особливе значення мають підвищення ролі державного регулювання ринку цінних паперів, розвиток нормативно – правової бази, вдосконалення захисту прав інвесторів.

Політика держави має бути сконцентрована на формуванні в економіці ефективного конкурентного середовища, забезпечення глибокої лібералізації ринків, виправленні диспропорцій у механізмах ціноутворення, удосконаленні механізмів банкрутства. Держава як власник майна повинна бути рівною у правах з приватним власником. Монопольний сектор, включно з природними монополіями, не повинен перевищувати 10 – 15% ВВП [13].

Негативні тенденції, що мають місце на фондовому ринку України, призводять до нестабільності національної грошової одиниці, виведення значних обсягів доходів зі сфери офіційної економіки, відсутності гарантії збереження та нагромадження доходів населення, вивозу капіталу з України, низького рівня довіри з боку потенційних інвесторів та катастрофічного нарощування державного боргу.

Практика минулих років довела очевидне: не може бути сильною валюти при нестабільній економіці, і лише інструментів монетарної політики тут недостатньо. Забезпечення фінансової стабілізації в Україні значною мірою залежатиме від ефективної

реалізації заходів, спрямованих на зниження тягаря державного боргу України, особливо зовнішнього. З урахуванням цих обставин перед урядом стоїть завдання вжити ефективних заходів для обслуговування поточних боргових зобов'язань та зменшення частки зовнішнього боргу.

Невідкладними заходами вирішення даного питання є:

- обмін боргових зобов'язань держави на акції підприємств, які перебувають у державній власності;

- використання запозичених коштів для фінансування збільшення виробничих потужностей;

- збільшення власних доходів держави;

- збільшення норми інвестування;

- реструктуризація зовнішньої заборгованості;

- відмова держави від отримання дорогих короткотермінових кредитів;

- утворення спеціального фонду обслуговування державного зовнішнього боргу;

- створення жорсткого режиму забезпечення відшкодування суб'єктами господарювання своїх зобов'язань перед державою, які виникли у зв'язку з виконанням державних гарантійних платежів. Для цього необхідно прирівняти зазначені боргові зобов'язання до податкової заборгованості із застосуванням відповідних важелів їх стягнення, ввести відсотки за надання урядових гарантій.

Однозначного способу розв'язання проблеми заборгованості немає. Будь – яка програма реструктуризації потребує проведення відповідних розрахунків стосовно кожного випадку. При цьому аналіз можливих варіантів має враховувати не лише економічні, а й політичні наслідки певних дій щодо боргу.

Тому управління державним боргом має бути направлено на застосування ефективної боргової стратегії, а не базуватися на короткострокових ситуативних орієнтирах. Лише ефективний менеджмент державного боргу є запорукою зростання економіки, інвестиційної привабливості, фінансової стабільності, підвищення кредитного рейтингу держави.

Стабільний соціально – економічний розвиток держави потребує нарощування інвестиційних ресурсів, послідовного збільшення частки капітальних вкладень у ВВП, поліпшення

структури інвестиційних джерел та оптимізації їх вкладання. На сьогоднішній день питання полягає в тому, щоб забезпечити стимулювання процесів нагромадження й ефективного використання інвестиційних ресурсів відповідно до визначених пріоритетів економічного зростання.

Нажаль, діюча економічна система не містить в собі механізмів інвестиційної мотивації. Якісного прориву в залученні інвестицій поки що не відбувається. Обсяг внесених з початку інвестування в економіку України прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 1 жовтня 2013 року склав 56,6 млрд. доларів, що на 2,3% більше обсягів інвестицій на початок 2013 року, і в розрахунку на душу населення становить 1245,6 доларів [14]. Надходження прямих іноземних інвестицій в кожен з країн СНД складають менше 3% від загального потоку інвестицій. Для нормалізації процесу відтворення норма чистих заощаджень держави повинна зрости не менше як до 20% ВВП [13].

Держава повинна відновити свою інвестиційну діяльність. Перевага у визначенні напрямів державного інвестування має надаватися галузям, які мають важливе значення для забезпечення життєздатності економіки і є малопривабливими для приватних інвесторів, а також галузям, що забезпечують створення інфраструктури. На нашу думку, державні інвестиції слід розглядати та використовувати як засіб створення первинних умов для залучення приватних та іноземних інвестицій у розвиток пріоритетних галузей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, тіньова економіка існує в будь – яких економічних системах з державною формою організації суспільного життя. Проведене дослідження підтверджує, що тіньова економіка займає значиме об'єктивне положення в системі суспільного відтворення. З'ясовано, що під впливом окремих чинників тіньова економіка мала тенденцію до зниження своїх обсягів. Але детенізаційна політика держави не була достатньо дієвою, тому мають місце поширення нових тенденцій розвитку тіньової господарської діяльності. Для підвищення темпів розвитку економічного потенціалу України та з метою комплексного вирішення проблем ринкових реформ, які спрямовані на побудову сучасної, стійкої, відкритої й конкурентоспроможної у світовому масштабі економіки, формуванню професійної й ефективної системи

державного управління пропонуємо проведення реформи детенізації шляхом:

- посилення заходів проведення антикорупційної стратегії та ринкового регулювання економіки;
- забезпечення ефективності податкової реформи;
- визначення напрямків реформи банківської системи (підвищення прозорості діяльності Національного банку України щодо рефінансування банків, гнучкого валютного курсоутворення, поширення безготівкових розрахунків та інше);
- оновлення законодавчих актів регулювання ринку праці;
- здійснення судової реформи (зменшення корупції, підвищення професіоналізму судових та правоохоронних органів, посилення незалежності від політичних процесів, зміцнення ролі конституційного правосуддя та забезпечення прозорості та неупередженості судових процесів).

Література

1. Ярмоленко А. Тіньова економіка / А. Ярмоленко // Політика і час. – 1996. – № 5. – С. 49 – 54.
2. Кім М. Н. О воздействии теневой экономики на экономическую безопасность страны / М. Н. Кім // Економічна безпека: проблеми і стратегія забезпечення в Україні: зб. наук. пр.. – Харків: ХІБМ, 1998. – С. 102 – 107.
3. Турчинов А. Теневая экономика: преступление или форма выживания? / А. Турчинов // Финансовая Украина. – 1996. – № 37. – С. 10.
4. Проблемы оценки деятельности неформального сектора [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://dist-economics.eu.spb.ru>
5. Кіржецький Ю. І. Проблема тінізації економіки та її вплив на розвиток регіону // Ю. І. Кіржецький // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – №1. – С. 243 – 250.
6. Шляхом європейської інтеграції: стратегія економічного і соціального розвитку України (2004-2015 рр.) // Економіст. – 2004. – № 5. – С. 29 – 45.
7. Подмазко О. М. Тіньова економіка: сутність та структура / О. М. Подмазко // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. –

2013. – № 1. – С. 148 – 155.

8. Мельник Т. М. Протидія тінізації у зовнішньоекономічному секторі України // Т. М. Мельник, Т. Л. Вишинська // Економіка та управління національним господарством. – 2013. – № 5 (143). – С. 95 – 107.

9. Савич І. В. Детенізація економіки: теоретичні надбання та перспективи дослідження // І. В. Савич // Економіка. Проблеми економічного становлення. – 2013. – № 2. – С. 72 – 76.

10. Економіка України. Деякі підсумки та узагальнення: економічний меморандум // Економіст. – 2005. – № 2. – С. 25 – 31.

11. Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2003 році» // Економіст. – 2004. – № 4. – С. 17 – 46.

12. Причини тіньової економіки [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.klubok.net/article2533.html>.

13. Задорожний Г. В. Собственность и экономическая власть / Г. В. Задорожний // . – Х.: Основа, 1996. – 144 с.

14. Держкомстат України підбив підсумки 2013 року [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://business.com.ua/news/.html>.

1. Yarmolenko A. Tin'ova ekonomika / A. Yarmolenko // Polityka i chas. – 1996. – # 5. – S. 49 – 54.

2. Kim M. N. O vozdeystviyu tenevoy ekonomyky na ekonomicheskuyu bezopasnost' strany / M. N. Kim // Ekonomichna bezpeka: problemy i stratehiya zabezpechennya v Ukrayini: zb. nauk. pr.. – Kharkiv: KhIBM, 1998. – S. 102 – 107.

3. Turchynov A. Tenevaya ekonomyka: prestuplenye yly forma vyzhyvaniya? / A. Turchynov // Fynansovaya Ukrayna. – 1996. – # 37. – S. 10.

4. Problemy otsenky deyatel'nosty neformal'noho sektora [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://dist-economics.eu.spb.ru>

5. Kirzhets'kyu Yu. I. Problema tinizatsiyi ekonomiky ta yiyi vplyv na rozvytok rehionu // Yu. I. Kirzhets'kyu // Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. – 2013. – #1. – S. 243 – 250.

6. Shlyakhom yevropeys'koyi intehratsiyi: stratehiya ekonomichnoho i sotsial'noho rozvytku Ukrayiny (2004-2015 rr.) //

Ekonomist. – 2004. – # 5. – С. 29 – 45.

7. Podmazko O. M. Tin'ova ekonomika: sutnist' ta struktura / O. M. Podmazko // Zovnishnya torhivlya: ekonomika, finansy, pravo. – 2013. – # 1. – S. 148 – 155.

8. Mel'nyk T. M. Protydiya tinizatsiyi u zovnishn'oekonomichnomu sektori Ukrayiny // T. M. Mel'nyk, T. L. Vyshyn'ska // Ekonomika ta upravlinnya natsional'nym hospodarstvom. – 2013. – # 5 (143). – S. 95 – 107.

9. Savych I. V. Detenizatsiya ekonomiky: teoretychni nadbannya ta perspektyvy doslidzhennya // I. V. Savych // Ekonomika. Problemy ekonomichnoho stanovlennya. – 2013. – # 2. – S. 72 – 76.

10. Ekonomika Ukrayiny. Deyaki pidsumky ta uzahal'nennya: ekonomichnyy memorandum // Ekonomist. – 2005. – # 2. – С. 25 – 31.

11. Poslannya Prezydenta Ukrayiny do Verkhovnoyi Rady Ukrayiny «Pro vnutrishnye i zovnishnye stanovyshche Ukrayiny u 2003 rotsi» // Ekonomist. – 2004. – # 4. – С. 17 – 46.

12. Prychyny tin'ovoyi ekonomiky [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://www.klubok.net/article2533.html>.

13. Zadorozhnyi H. V. Sobstvennost' y ekonomicheskaya vlast' / H. V. Zadorozhnyi // . – Kh.: Osнова, 1996. – 144 s.

14. Derzhkomstat Ukrayiny pidbyv pidsumky 2013 roku [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: <http://business.som.ua/news/.html>.

Рецензент: Ковальов Є.В., д.е.н., зав. кафедри економіки та фінансів факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

2.09.2016

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ФОРМ ЗАЙНЯТОСТІ У НОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Стаття присвячена аналізу існуючих проблем в дослідженні впровадження та розвитку гнучких форм зайнятості в умовах трансформаційної економіки, перехідний, в якій одночасно співіснують індустріальна та постіндустріальна конфігурації системи. Зазначена суперечливість трактування поняття гнучкої зайнятості за цих умов. Запропоновано здійснювати аналіз гнучких форм зайнятості з урахуванням моделей гнучкої зайнятості. Охарактеризовано три моделі гнучкої зайнятості, кожна з яких має свої причини розвитку гнучкої зайнятості які не є однозначними. Виявлено, що одні і ті ж форми в залежності від моделі гнучкої зайнятості будуть мати різні економічні наслідки. Встановлено, що розвиток гнучких форми зайнятості не є тимчасовою вимогою або відхиленням від «норми» у перехідний період. Їх поява та подальше широкое впровадження обумовлено, перш за все, економічними причинами. Доведено, що безперспективно боротись з гнучкою зайнятістю шляхом заборон або обмежень. Обґрунтована потреба розбудови нової концепції соціально-трудового аналізу, нової парадигми теоретичних знань про людину, її працю та відносини, що виникають у процесі трудової діяльності. Запропоновано систему заходів, спрямованих на оптимізацію структури і удосконалення управління гнучкими формами зайнятості.

Ключові слова: нетрадиційні форми зайнятості, традиційна модель трудових відносин, гнучка зайнятість, креативна економіка, трансформаційна моделі гнучкої зайнятості, кризова моделі гнучкої зайнятості, неформальна моделі гнучкої зайнятості.

Лычковская Марина

СОВРЕМЕННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ТРАНСФОРМАЦИИ ФОРМ ЗАНЯТОСТИ В НОВОЙ ЭКОНОМИКЕ

Статья посвящена анализу существующих проблем в исследовании внедрения и развития гибких форм занятости в условиях

трансформации экономики, переходной, в которой одновременно сосуществуют индустриальная и постиндустриальная конфигурация системы. Подчеркнута противоречивость трактовки понятия гибкая занятость в этих условиях. Предложено осуществлять анализ гибких форм занятости с учетом моделей гибкой занятости. Охарактеризованы три модели гибкой занятости, каждая из которых имеет свои причины развития гибкой занятости, которые не являются однозначными. Выявлено, что одни и те же формы в зависимости от модели гибкой занятости будут иметь разные экономические последствия. Установлено, что развитие гибких форм занятости не является временным требованием или отклонением от «нормы» в переходной период. Их появление и дальнейшее широкое внедрение обусловлено, прежде всего, экономическими причинами. Доказано, что бесперспективно бороться с гибкой занятостью путем запретов или ограничений. Обоснована потребность построения новой парадигмы теоретических знаний о человеке, его труде и отношениях, которые возникают в процессе трудовой деятельности. Предложена система мероприятий, направленных на оптимизацию структуры и совершенствование управления гибкими формами занятости.

Ключевые слова: нетрадиционные формы занятости, традиционная модель трудовых отношений, гибкая занятость, креативная экономика, трансформационная модель гибкой занятости, кризисная модель гибкой занятости, неформальная модель гибкой занятости,.

Lichkovska Marina

THE MODERN FEATURES OF EMPLOYMENT FORMS TRANSFORMATION IN THE NEW ECONOMY

The article is devoted to the analysis of the existing problems in research of introduction and development of the flexible employment forms in the conditions of transformational economy, the transitional, in which the industrial and postindustrial systems' configurations coexist contemporaneously. There is noted the contradiction of the concept's interpretation for the flexible employment at these circumstances. There was suggested to carry out the analysis of flexible forms of employment,

taking into consideration the models of flexible employment. There were characterized the three models of flexible employment, each of which has their own reasons of development of the flexible employment which are not unambiguous. It is discovered that the same forms will have different economic consequences, depending on the model of flexible employment. It is set that the development of flexible forms of employment is not a tentative specification or deviation from a «norm» in a transitional period. Their appearance and subsequent wide introduction are conditioned, foremost, by the economic reasons. It was proven that there are no prospects to contest with the flexible employment with the help of prohibitions or limitations. There was grounded the necessity of building of the new conception of social-labor analysis, new paradigm of theoretical knowledge about the human, its labor and relationships those appear in the process of the labor activity. There was suggested the system of measures, directed to the optimization of structure and to the improvement of management flexible forms of employment.

Keywords: untraditional forms of employment, traditional model of labor relationships, flexible employment, creative economy, transformational models of flexible employment, crisis the flexible employment model, non-formal model of flexible employment.

Постановка проблеми. Аналіз розвитку глобального світу на рубежі двох тисячоліть доводить, що сфера соціально-трудова відносин переживає масштабні, багатовекторні, неоднозначні, суперечливі зміни. Ці зміни відбуваються під впливом глобалізаційних факторів, науково-технічного прогресу, демографічних змін, структурних зрушень в економіці та соціальних трансформацій, а також наростання кризових явищ у національній і світовій економіці. Трансформація інституту зайнятості і різновекторність змін на ринку праці стають усе більш інтенсивними й змінюють зайнятість і усталені параметри ринку праці, зокрема, спостерігаються небувалі масштаби застосування гнучких форм зайнятості.

Штучне стримування процесу трансформації системи зайнятості, підвищує її нездатність перебудуватися при виконанні завдань, якщо цього потребують обставини, формує несприятливість до інновацій, а це негативно відображається як на загальній ефективності функціонування системи зайнятості, так і економіки у

цілому, бо призводить до недовикористання резервів підвищення продуктивності праці та недовиробництва суспільного продукту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців розгляд питань ефективної зайнятості є доволі поширеною тематикою. Дослідженню цих питань присвячені праці вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема: Дж. Аткинсона, Б. Барчела, П. Блайтона, П. Р.Дарендорфа, П.Друкера, Г.Зайгера, Г.Стендінга, М.Кастельса, С. Бандура, П.Бизюков, Д.Богині, І.Бондар, В. Геєця, М.Герасимчука, С.Дикунова, А.Дідуха, О.Жадана, І.Каленюка, А.Колота, Е.Лібанової, Н.Лук'янченко, І.Петрової, В.Петюха, А.Чухна, М.Шаленко, Л.Шевченко та інших.

Выделение не решенных ранее частей общей проблемы. Незважаючи на вагомий внесок вітчизняних та іноземних науковців у вирішення цих питань, на даному етапі розвитку соціально-трудових відносин, коли відбувається становлення науки про трансформацію соціально-трудових відносин, форм і видів зайнятості, враховуючи складні та суперечливі процеси розвитку цих відносин в умовах глобалізації та ринкової трансформації економік, виникає необхідність поглибленого теоретичного та практичного вивчення проблем гнучкої зайнятості, активнішого пошуку та використання відповідних організаційних, правових, економічних механізмів адаптації сфери зайнятості до функціонування в умовах сьогодення.

Метою статті є дослідження проблем та визначення тенденцій трансформації зайнятості у новій економіці.

Виклад основного матеріалу. Гнучкі форми праці та зайнятості виступають характерними рисами нової стадії економіки, яка змінила індустріальну епоху жорсткої організації виробництва. Тому, що у динамічному, інноваційному суспільстві виникає потреба по-новому відноситися до проблем зайнятості, відповідно шукаючи інноваційні, сучасні методи вирішення цих проблем. Це викликало значну зацікавленість науковців. Однак поняття «гнучка зайнятість» і досі не має чіткого визначення, хоча про неї говорять досить давно. Спеціалісти, науковці та дослідники використовують цілий ряд термінів і понять, таких як: «нестандартна зайнятість», «нестабільна зайнятість», «атипова зайнятість», «неформальна зайнятість», «нерегульована зайнятість» тощо. Проте, як би по-різному не називали цей вид зайнятості науковці, зазвичай у визначення вкладають

однаковий зміст. Це обумовлено тим, що більшість дослідників розглядає ознаки зайнятості населення з нормативної точок зору. Нормативний підхід заснований на законодавчому закріпленні ознак стандартності зайнятості. Використовуючи підхід «від протилежного», вони нестандартною зайнятістю вважають всі її види, що не відносяться до стандартної зайнятості [1, с. 297]. При цьому висновки науковців щодо оцінювання соціального ефекту від використання нестандартних форм зайнятості різняться в досить широкому діапазоні від крайнє негативних до занадто позитивних. На наш погляд це свідчить про наявність методологічних проблем дослідження нових форм зайнятості, що ускладнює розуміння їх економічної і організаційної суті.

Аналізуючи теоретико-методологічні підходи до характеристики гнучкої зайнятості та гнучкого ринку праці, ми прийшли до висновку, що здійснювати цей аналіз неможливо без урахування моделей гнучкої зайнятості, які розглядають через систему взаємопов'язаних інституційних та функціональних компетенцій суб'єктів ринкових відносин, що забезпечують пристосування зайнятості до поточних та довгострокових коливань попиту та пропозиції праці на макро- та мікроекономічних рівнях. Зазвичай виділяють дві моделі гнучкої зайнятості кризову та трансформаційну. Ми хотіли б доповнити цей перелік ще однією – неформальною.

Для характеристики трансформаційної моделі звернемось до праць відомого фахівця в цієї галузі професора А.М. Колота У своїх чисельних роботах він констатує, що світ праці останніми роками разюче змінився. По даліше він стверджує, що у сучасній економіці новим стає все або майже все, а головне, рушійні сили її розвитку. Так, нові технології (інформаційно-комунікаційні, нанотехнології, біотехнології тощо) являють собою не традиційний розвиток продуктивних сил, а принципово нову виробничо-економічну систему [5, с 14]. Між тим, - пише він далі і з цим неможна не погодитись, - нова економіка лише створює передумови для високої продуктивності праці, але вона автоматично не розв'язує цієї проблеми. Тобто, на думку А. Колота, нова економіка в її соціально-трудоному вимірі — це й нова, більш висока продуктивність праці і передусім праці, яка здійснюється працівниками творчими, креативними, знаневонасиченими.

Із цього приводу, один з найавторитетніших фахівців у галузі менеджменту П. Друкер зазначає що в розвинених країнах головне завдання сьогодні полягає не в підвищенні продуктивності фізичної праці — врешті-решт, ми знаємо, як цього досягнути. Центральне завдання нині — всіляке підвищення продуктивності розумової праці. У першу чергу саме від продуктивності цієї групи працівників залежатиме майбутнє процвітання — більше того, саме існування — розвинених країн [6, с.166]. І далі він виокремлює шість факторів підвищення продуктивності працівників нової економіки, детальний аналіз яких дає водночас можливість відстежити особливості нової людини праці в економіці, що формується, та специфіку її роботи.

- відповідальність за продуктивність цілком покладається на самого працівника. Працівники розумової праці повинні самі собою управляти (вони, так би мовити, самі собі менеджери). Їм потрібна незалежність;

- безперервна інноваційна діяльність має стати невід'ємною складовою розумової праці і включатися до виробничого завдання працівника розумової праці; він має відповідати за впровадження нововведень (творча, креативна діяльність не може бути обмежена часовими рамками від і до, вона індивідуальна);

- працівник розумової праці повинен, з одного боку, постійно вчитися, а з другого — постійно вчити (для цього потрібен вільний час);

- продуктивність працівника розумової праці не вимірюється кількістю або обсягом — у всякому разі це далеко не головний показник. Натомість величезне значення приділяється якості;

- для підвищення продуктивності працівника розумової праці треба дивитися на нього не як на «витрати», а як на «капітал», і поводитися з ним відповідно. Необхідно, щоб працівники розумової праці хотіли працювати на цю організацію і віддавали їй перевагу [6, с.166-167].

З цього приводу П. Друкер зазначає що, працівники фізичної праці більше зацікавлені в роботі, ніж робота в них. Можливо, — розмірковує далі П. Друкер, — не про всіх працівників розумової праці можна сказати, що вони потрібні роботі більше, ніж робота їм. Але в переважній більшості випадків взаємовідносини працівників інтелектуальної праці з організацією, що забезпечує їх роботою,

характеризується тим, що вони заінтересовані один в одному рівною мірою [6, с.174]

Зазначені процеси значно впливають на соціально-трудова сферу, оскільки змінюються як структура, так і зміст соціально-трудова відносин.

- бурхливий науково-технічний розвиток і, перш за все, революція в комп'ютерних та інформаційних технологіях створили технічні передумови для виникнення невеликих гнучких виробництв, спеціалізації і аутсорсингу та спричинили скорочення частки традиційної великої промисловості, яка була основною сферою зайнятості "стандартних" працівників;

- швидко зростаючому сектору послуг потрібні інші працівники: працюючі в гнучкому часовому режимі, за тривалістю або менше, або довше передбачених законодавством норм;

- за цих умов став зростати попит на мобільних працівників, здатних і готових працювати в часто мінливих і нестандартних умовах, таких, що поєднують виконавські та підприємницькі функції;

- посилюється роль творчої людини у всіх галузях економіки, що сприяє нарощенню попиту на інтелектуальну, креативну працю висококваліфікованих працівників зі схильністю до постійного навчання, засвоєння та інтерпретації нового. [7, с. 73].

- висококваліфіковані, креативні працівники, не завжди готові працювати у суворих рамках стандартної роботи (графік роботи, обмеження щодо зовнішнього вигляду, нав'язування рішень вищого керівництва і можуть скористатися чудовою альтернативою – можливістю вільно заробляти, тобто стати на шлях фрілансера і покинути роботу на підприємстві;

- наявність комп'ютера, сучасних засобів зв'язку і високошвидкісного доступу до Інтернету дозволяють виконувати багато видів робіт поза межами організації роботодавця або замовника і в гнучкому часовому режимі. Навпаки, технологічна потреба і економічна зацікавленість у працівниках з повним робочим днем, довічним наймом і доступних для постійного моніторингу керівництва стали слабшати навіть на великих виробництвах;

- втрачають своє значення уявлення про «нормальне» робоче місце, і «нормальний» робочий час, які склалися в умовах традиційної зайнятості. Працівники, які виконують роботу вдома чи у спеціальних

центрах, територіально віддалених від основного офісу, можуть самі контролювати свій робочий час, пристосовуючи його до стилю свого життя, тобто самостійно вибирати час як початку роботи, так і її завершення, а також «розставляти» робочий час впродовж доби, тижня;

- індивідуалізація особистості передбачає введення набагато гнучкішої, ніж раніше системи оплати праці, яка повинна ґрунтуватися не на методі аналітичної оцінки робочих місць, який застосовувався в 60-80-х рр. ХХ ст., а на принципах індивідуалізації ставок заробітної плати (тобто заробітна плата кожному працівникові повинна нараховуватися індивідуально). Зростає роль одноразових виплат, при цьому останні часто пов'язуються не з поточним трудовим внеском працівника, а з його загальною компетентністю, потенційними можливостями, здібностями і диференціацією трудових функцій, зростанням кваліфікації. Використовуються і такі форми матеріальної винагороди, як участь в прибутках компанії, причому працівник може нести і ризик збитків підприємства;

- гнучкий ринок праці дає змогу пристосуватись до змінних умов праці, забезпечує можливість для переходу працівника від однієї форми зайнятості до іншої, визначає широкий спектр умов найму, отримання заробітної плати, додаткових виплат, організації робочого часу, форм і методів праці тощо.

На думку А. Колота, «...інтенсивне впровадження нових прогресивних технологій, передусім інформаційно-комунікаційних, усе більше зумовлюють як трансформацію форм зайнятості, так і зростання вимог до суб'єктів трудової діяльності» [7, с. 73]. Сьогодні зменшуються обсяги стандартної зайнятості, а традиційна практика закріплення робочого місця за працівником на тривалий термін втратила актуальність, розвиток інформаційних технологій створив передумови для утвердження новітніх режимів праці, котрі полегшують людську працю, пересувають її на новий ступінь складності та змістовності. [8, с. 169].

Таким чином можна погодитись зі ствердженням, що інноваційній економіці з високою інформаційною та інтелектуальною «місткістю» властивий інноваційний тип зайнятості — гнучкий, динамічний, ефективний, такий, що передбачає новий зміст, структуру, види, форми зайнятості та їхнє постійне оновлення,

підвищення якості людського капіталу, реалізацію інтелектуального і творчого потенціалу населення у сфері праці [9].

З огляду на це, трансформацію форм і видів зайнятості можна визначити як результат формування нової інформаційної, креативної економіки. Гнучкі форми зайнятості – єдині можливі форми ефективного використання потенціалу нових висококваліфікованих, креативних працівників. Стійкий рівень використання цих форм гнучкої зайнятості не залежить від фази економічного циклу, тобто вплив циклічності на них мінімальний.

Разом з тим, впровадження гнучких форм зайнятості породжує низку нових проблем. Зокрема: різницю у співвідношенні попиту і пропозиції за професійно-кваліфікаційними характеристиками, що зумовлює поділ ринку робочої сили на ряд сегментів, які відрізняються передусім ступенем забезпеченості робочими місцями та їх надійністю; утворення пульсуючих полів зайнятості навколо кожного індивідуального капіталу: постійні кадри підприємства (25%), підгрупа осіб найманої праці, яка займає проміжне становище (25%), підгрупа найманих працівників з найбільш рухомими умовами праці і найму (50%). Однак, це вже об'єкти інших досліджень.

Кризова модель.

Економічні кризи кінця ХХ – початку ХХІ сторіччя посилили проблеми, пов'язані з регулюванням зайнятості. Неминучими наслідками цих криз, не тільки для України, а й для багатьох країн світу стали: зростання зовнішньої заборгованості, нехватка інвестицій, низька конкурентоспроможність товарів на міжнародних ринках, значне скорочення виробництва товарів і послуг, скорочення попиту на робочу силу, як наслідок масове звільнення персоналу на підприємствах, зростання рівня безробіття та значної за масштабами вимушеної неповної зайнятості, зниження рівня номінальної та реальної заробітної плати, зниження платоспроможного попиту населення, що призвело до зменшення попиту на товари та послуги та підвищення напруженості на регіональних, національних і міжнародних ринках праці, посилення міграційних процесів тощо.

Більшість вітчизняних науковців вважає, що у рамках кризової моделі гнучкої зайнятості формується специфічна система певних принципів трудових відносин, які формуються односторонньо роботодавцями і перетворюють працівників у ресурс без можливості

впливати на умови своєї праці. Це здійснюється шляхом зміни трудового законодавства на користь роботодавців через лібералізацію або його ігнорування (якщо воно залишається надмірно жорстким) [1; 2; 4; 5; 12].

Між тим, вони також вважають, і з цим неможливо не погодитись, що використанням гнучких форм зайнятості розв'язуються кілька дуже важливих проблем ринкової економіки. В період економічної кризи на макроекономічному рівні гнучкі форми зайнятості виконують стабілізуючу функцію, сприяють пом'якшенню наслідків безробіття в умовах скорочення сукупного попиту, отже і попиту на робочу силу.

На рівні підприємств гнучкі форми зайнятості дозволяють вирішувати проблеми підвищення конкурентоспроможності в короткостроковій та середньостроковій перспективі, впливати на результати їх діяльності шляхом скорочення витрат роботодавців та підвищення економічної ефективності діяльності підприємства, зокрема, за рахунок наступних напрямків: маневрування кількістю та якістю робочої сили, виходячи з потреб розвитку виробництва та економічної ситуації, що склалася; регулювання робочого часу з урахуванням економічної ситуації на підприємстві; економії витрат за рахунок збільшення тривалості робочого дня, гнучкого графіку праці робітників, гнучких режимів робочого часу; розширення можливостей роботодавця в управлінні працівниками, зняття обмежень щодо найму, зміни умов праці, звільнення працівників; ухилення від податків; мінімізації соціальних виплат; кардинального зниження соціальної захищеності працівників; зняття відповідальності, в тому числі щодо виробничого травматизму; зменшення витрат на персонал внаслідок більш низької заробітної плати тощо.

Однак, всі ці переваги стосуються лише роботодавців, робітники же, що працюють в умовах гнучких форм зайнятості за кризовою моделлю, мають, як правило, гірші умови роботи, нижчу заробітну плату, обмежені можливості соціального захисту порівняно з тими, що працюють на умовах постійного трудового договору.

Професор О.В. Жадан зазначає, що гнучкі форми зайнятості за кризовою моделлю більш поширені в певних соціально-демографічних групах. Серед них переважають наймолодші та похилі, малоосвічені і без "надійної" професії, іншими словами, працівники,

що відрізняються низькою конкурентоспроможністю на ринку праці. Однак, пише він, цю закономірність не можна вважати універсальною. Так, неповна зайнятість у вигляді переведення на режим скороченого робочого часу або адміністративних відпусток найчастіше захоплює “ядро” робочої сили – працівників зрілого віку, прийнятих на умовах постійного найму, зайнятих на великих і середніх підприємствах, з досить високою кваліфікацією. Проте найчастіше ці форми нестандартної зайнятості не переростають в хронічні, тому працівники рано чи пізно повертаються до роботи в нормальному режимі [2, с. 6].

Тобто більшість форм гнучкої зайнятості за цією моделлю, на думку професора О.В.Жадана, виникають як реакція на негативні макроекономічні шоки і сприяють пом'якшенню пов'язаних з ними витрат. Іншими словами, вони носять переважно циклічний характер. Це однаково характерно як для розвинених, так і постсоціалістичних країн [2, с. 7].

Слід також зазначити, що розвиток цих форм гнучкої зайнятості надає можливість задовольняти потреби окремих громадян у поєднанні роботи з виконанням інших соціальних обов'язків. Так, масовий вихід на ринок праці заміжніх жінок, пенсіонерів і студентів розширює пропозицію “нестандартної” праці, створюючи тим самим значний попит на робочі місця зі скороченим робочим часом і гнучким графіком роботи. При цьому така специфічна робоча сила, будучи зацікавленою в додатковому доході, не вимагає особливих законодавчих гарантій зайнятості, додаткових благ, розглядаючи свою участь в економіці як вторинну, другорядну діяльність.

Очевидно, що ці форми зайнятості і надалі будуть зберігатися і поширюватися, зважаючи на нестабільність економічного розвитку, потреби сторін соціально-трудова відносин, насамперед роботодавців.

Між тим, кризові явища спричиняють не менш глибоку соціальну кризу. З приводу чого професор А. М. Колот зазначає, що основні сегменти соціальної структури суспільства все більше різняться за рівнем добробуту, стилем життя, нормами поведінки. І далі він стверджує, що набуває гіпертрофованих розмірів диференціація трудових доходів працівників, на тлі поліпшення структури робочих місць та в цілому стабільного підвищення середніх трудових доходів працівників розширюється гетто маргінальної

зайнятості з неприйнятною винагородою за надані послуги, яка не забезпечує гідних умов життя; бідність серед економічно активного населення зберігається у значних масштабах. Крім того, підкреслює професор А. М. Колот, з'являються ознаки десоціалізації соціально-трудова відносин, виявом яких є: зниження частки заробітної плати у ВВП багатьох країн, у т. ч. розвинених; ускладнення доступу економічно активного населення до наявних дотепер форм і видів соціального захисту; збільшення відрахувань працівників у фонди соціального страхування; намагання владних структур розв'язати проблеми, породжені погіршенням демоекономічних показників, перекиданням на економічно активне населення» [5, с.20]. Так, практично у всіх розвинутих країнах, за останні роки спостерігається збільшення віку виходу на пенсію, зростає тривалості робочого дня, зменшуються інші соціальні виплати тощо. Все це призводить до посилення соціальної напруженості та розколу суспільства.

«Розкол суспільств, - пише професор А. М. Колот - що їх посилює економічна глобалізація в її нинішньому форматі, ускладнює формування та функціонування демократичних інститутів держави і громадянської суспільства, оскільки підривається основа демократії — соціальна злагода з приводу базових цінностей і принципів життєдіяльності» [5, с. 21].

Таким чином, наслідки цієї кризи впливають на всі процеси, які відбуваються в суспільному житті, і безпосередньо стосуються зайнятості населення. Зростає недовіра населення до державних структур, профспілок та інших інститутів громадського суспільства, щодо їх спроможності у вирішенні цих актуальних проблем. Як наслідок, люди починають більш покладатись на себе, уникають сплачувати податки та інші соціальні внески тощо. Все це сприяє виникненню формування ще однієї моделі гнучкої зайнятості – неформальної.

Неформальна модель.

Як що вважати що неформальна зайнятість це офіційно незареєстрована трудова діяльність, яка передбачає відсутність юридичного оформлення відносин найму або факту самостійного забезпечення роботою. То до неформального сектору економіки можна віднести: усі робочі місця на підприємствах неформального сектору; всіх осіб, які протягом визначеного періоду були зайняті на

підприємствах неформального сектору, незалежно від їх статусу зайнятості та від того, було це їх основною чи додатковою роботою; найманих працівників, котрі мають неформальні робочі місця на підприємствах формального сектору або отримують заробітну плату у «конвертах»; оплачуваних домашніх працівників, найнятих домашніми господарствами; осіб, котрі працюють за свій рахунок (самозайняті); членів сімей, які працюють на безоплатній основі, незалежно від того, працюють вони на підприємствах формального чи неформального сектору (детальніше див.: [10; 11.]).

Діапазон вікової структури зайнятих у неформальному секторі економіки дуже широкий – від дітей, що жебракують на вулицях до людей похилого віку 60-70 років і навіть старіше.

Неформальна зайнятість супроводжується негативними наслідками як для держави, так і для працівника. Так, держава недоодрержує значний обсяг податків, частину яких можна було б спрямувати на розвиток соціальної сфери, що позначається на життєвому рівні всього населення. За наявності в обігу офіційно не облікованих грошових потоків ускладнюється контроль за грошовою масою та її структурою, планування грошової емісії тощо.

Для роботи неформально зайнятих працівників характерні такі риси: відсутність будь – якого правового або соціального захисту з боку держави чи профспілок щодо оплати та умов праці; не гарантується одержання трудових доходів, не зараховується до трудового стажу, а отже відсутні реальні соціальні гарантії (пенсійного забезпечення, права на допомогу з тимчасової непрацездатності, на оплачувану відпустку, на допомогу з безробіття, на охорону праці тощо).

Основними причинами поширення неформальної зайнятості населення стали: високе навантаження на фонд заробітної плати; високі податки на прибуток, додану вартість, обов'язкові платежі до бюджету та страхові внески тощо, що призводить до тінізації економіки; низький рівень життя населення, що спричиняє розвиток прихованих видів економічної діяльності; відсутність підходящого місця роботи, а відтак орієнтація частини населення на отримання доходів будь-яким способом; ступінь довіри громадян до суспільного устрою.

Відповідно до цього, перш за все, слід окреслити причини включення працівників у трудові відносини неформального характеру і визначити соціальні позиції працівників, що беруть участь у такій системі відносин.

Так, П.В. Бизюков виділяє два типи трудових траєкторій, які приводять працівників до необхідності почати працювати у неформальних умовах. Перша — це низхідна трудова мобільність, що зумовлена різноманітними причинами суб'єктивного характеру та зовнішніми чинниками. До суб'єктивних причин низхідної траєкторії можна віднести неспроможність, небажання, ненаполегливість людини до набуття знань і навичок, які необхідні для одержання гідної роботи. До зовнішніх можна віднести: занепад підприємства чи галузі застосування знань, сімейні обставини, відсутність попиту на вузьку і специфічну кваліфікацію тощо. Цей вид трудової траєкторії тісно пов'язаний з наявністю певної життєвої ситуації, яка і змушує людину погоджуватись на роботу в не вигідних для неї умовах. Другий тип траєкторії може бути охарактеризований як адаптаційна мобільність, оскільки головним критерієм руху працівників є їх висока спроможність до пристосування та свідоме відмовлення від цінностей традиційних і законних трудових стандартів. До другого типу належать працівники, які мають можливість працевлаштування на умовах стандартної зайнятості, проте свідомо обирають неформальну зайнятість, прагнучи уникнути податків і відрахувань із заробітної плати вважаючи, що це максимізує їх прибуток [12, с. 82].

Таким чином, ми погоджуємось з науковцями які стверджують, що дерегулювання ринку робочої сили і впровадження гнучких форм зайнятості - не просто результат лише активної й свідомої політики, що проводиться в інтересах підприємців. Ситуація значно складніша, по-перше, нові форми технічного прогресу вимагають більш гнучких форм використання робочої сили; по-друге, деякі гнучкі форми зайнятості відповідають інтересам певних осіб найманої праці. Якби не існувало названих аргументів, то навряд чи процес дерегулювання ринку робочої сили і впровадження гнучких форм зайнятості мав би якісь шанси на успіх в умовах високоорганізованого робітничого руху. Виявилось, що інтереси представників найманої праці в цій галузі відмінні і деякі групи сприйняли дерегулювання без будь-яких заперечень.

Крім того, на сучасному ринку праці представлений досить широкий набір гнучких форм зайнятості, серед яких: тимчасова зайнятість (трудові контракти на певний строк або виконання певного обсягу робіт, сезонну, разову роботу); неповна зайнятість (тривалість робочого часу менше певної “нормальної” величини); недозайнятість (тимчасова відсутність на робочому місці або праця менше звичайного часу з не залежних від працівника причин); понадзайнятість (з тривалістю робочого часу більше законодавчо визначеної граничної величини (зазвичай – понад 40 робочих годин на тиждень); самозайнятість (роботодавці, члени виробничих кооперативів); неформальна зайнятість (зайняті індивідуальним підприємництвом, за наймом у фізичних осіб, у формальному секторі на основі усної домовленості); зайнятість у домашніх господарствах (особи, які виробляють товари чи послуги у домашніх умовах для продажу на ринку або для власного споживання) тощо [13, с. 85].

Зрозуміло, підкреслює професор О.В. Жадан, що деякі з розглянутих вище форм зайнятості можуть поєднуватися одна з одною, утворюючи різноманітні комбінації. Крім того, атипові характеристики робочих місць мають тенденцію до взаємного тяжіння. Одне відхилення від “стандарту”, як правило, тягне за собою інші. Наприклад, значна частина зайнятих у неформальному секторі не мають постійного контракту, працюють не за наймом, неповний час тощо. У результаті вони потрапляють одночасно в декілька різних категорій нестандартно зайнятих. Додаткова складність пов’язана з тим, що один і той же працівник може змінювати час від часу стандартні та нестандартні форми зайнятості або суміщати їх. Скажімо, працюючи в організації на цілком стандартних умовах одночасно, він може бути залучений у неформальну діяльність або підробляти на іншому підприємстві у вільний від основної роботи час. Нарешті, навіть ті робочі місця, які за формальними ознаками є “стандартними”, за своїм реальним статусом дуже часто не відрізняються від “нестандартних”. Так, особи з договором на повний робочий тиждень можуть періодично переробляти або навпаки, працювати за скороченим графіком, чи бути відправленими в «адміністративну відпустку» за власний рахунок, тобто реально працювати в нестандартному режимі [2, с. 4]. Таким чином, на рівні доступних даних далеко не завжди є можливість їх розділити, як

наслідок, офіційна статистична інформація не дозволяє в повному обсязі вимірювати масштаби поширення такої зайнятості на ринку праці нашої країни, що не тільки вкрай ускладнювати їх статистичний облік, а й правове регулювання.

Слід також відзначити, що одні і ті ж форми в залежності від моделі гнучкої зайнятості будуть мати різні економічні наслідки. Так, наприклад, тимчасова зайнятість у формі дистанційної зайнятості (фріланс) для трансформаційній моделі є ефективною формою підвищення продуктивності праці висококваліфікованого, творчого, креативного працівника. Щодо кризової та неформальної моделей, тимчасова зайнятість у формі дистанційної занятості (надомна робота) є формою виживання в складних умовах.

Таким чином, характерними ознаками розвитку сучасної економіки, соціально-трудових відносин та сфери зайнятості є поширення гнучких її форм, одночасно з існуванням традиційних. При чому у світовій економіці спостерігається тенденція поступового зменшення чисельності працівників, зайнятих у традиційних умовах та відповідного поширення нових гнучких форм зайнятості незважаючи на наявні обмеження і навіть прямі заборони.

Отже, сучасний стан системи соціально-трудових відносин може бути охарактеризований як «транзитивний», перехідний, в якому одночасно співіснують індустріальна та постіндустріальна конфігурації системи. Цей стан зумовлений контрпродуктивним впливом певних факторів, що перешкоджають логічному завершенню трансформаційного процесу — затвердженню постіндустріальної системи зайнятості — і утримують систему в точці біфуркації (роздвоєння), в якій її стан відрізняється крайньою нестабільністю і невизначеністю еволюційних перспектив. Штучне стримування розростання трансформаційних змін негативно відображається на загальній ефективності функціонування системи зайнятості у цілому, що призводить до недовикористання резервів підвищення продуктивності праці та недовиробництва суспільного продукту.

Тому ми рекомендуємо відмовитись від назви нових, гнучких форм зайнятості «нестандартними» чи «атиповими», оскільки це породжує негативне ставлення до них та суттєво ускладнює оцінку гнучкої зайнятості як соціально-економічного явища. У найбільш загальному вигляді її переваги та недоліки пов'язані з тим, що, з

одного боку, вона забезпечує гнучкість ринку праці, але, з іншого – послаблює позиції працівників. Саме ця подвійність активно дискутується дослідниками соціально-трудових відносин зайнятості: тоді як одна їх частина робить наголос на соціальних втратах, породжуваних нестандартною зайнятістю, інша – підкреслює її важливість як інструмент адаптації фірм і працівників до змін, що безперервно відбувається в умовах сучасного економічного і соціального буття [2, с. 5].

З цього приводу професор А. Колот зазначає що «соціально-трудова наука й далі фокусує свою увагу на традиційних концепціях і теоріях, намагаючись пояснити процеси реального життя тим інструментарієм та методичним багажем, що склався багато років тому. Проте екстраполяція властивостей, закономірностей старих систем на нові реалії безперспективна» [5 с.10,11]. І далі він підкреслює, колишні моделі та системи руйнуються і відмирають; їхнє місце мають посісти нові концепції з іншими властивостями і можливостями. Тому на порядку денному постала проблема конструювання нових соціально-трудова моделей [5, с 10]. Саме тому, стверджує професор А. Колот, і вчені-трудовики, і практики мають переорієнтувати свою діяльність, зосередитися на нових завданнях та викликах [5, с. 18-19]. Ми повністю погоджуємось з професором А.Колотом, котрий вважає, що все це потребує не просто оновлення поняттєвого апарату, а наукової розбудови нової парадигми теоретичних знань про людину, її працю та відносини, що виникають у процесі трудової діяльності, опрацювання нової концептології соціально-трудова аналізу, абсолютно нової вербальної формалізації явищ і процесів, що зародились і наростають у соціально-трудова сфері під впливом інформаційно-комунікаційних технологій та формування нового типу людини праці [5, с. 8-9; 15, с.35].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, розвиток національної економіки та підвищення її конкурентоспроможності можливі лише за умови розв'язання однієї з актуальних проблем – реформування сфери трудових відносин. Такі обставини актуалізують подальші наукові дослідження у напрямку більш чіткого цілісного визначення понять «гнучкі форми зайнятості», «соціально-трудова моделі», «ринок праці», «ринок робочої сили» тощо. Їх чітке розмежування та наукова визначеність дозволить

впровадити конкретні заходи щодо гармонійного функціонування ринка робочої сили та всіх його елементів. Це знизить рівень непродуктивної зайнятості, підвищить конкурентоспроможність робочої сили, розширить соціальне залучення населення через ринок праці та забезпечить інтелектуальним потенціалом інтенсивний вектор розвитку економіки. Дуже перспективними стають наукові дослідження причин існування та поширення гнучких форм зайнятості, їх формалізації, інституціонального та правового забезпечення, конструювання нових моделей повноцінного соціального партнерства між державою, бізнесом і пересічними громадянами у сфері праці та зайнятості тощо.

Література

1. Білик О.М. Нестандартна зайнятість: виклик сьогодення // Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. пр. / [голова редкол. А. М. Колот]. 2014. № 1(7), с. 296-301.
2. Жадан О.В. Причини та наслідки поширення нестандартної зайнятості на національному ринку праці. // Теорія та практика державного управління: зб. наук. пр. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2014. – Вип. 3 (46). — С. 1-8.
3. Моторна І. Дистанційна зайнятість в умовах глобалізації економіки та соціально-економічні вигоди від її використання / І. Моторна // Україна: аспекти праці. – 2009. – № 3. – С. 6–12.
4. Котляров І.Д. Методологічні основи дослідження нестандартних форм зайнятості. // Соціально-трудові відносини: теорія та практика. — 2015. — №1 (9). — С. 227-237.
5. Колот А.М., Кравчук О.І. Людина і нова економіка: діалектика розвитку // Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. пр. / [голова редкол. А. М. Колот]. 2015. № 1(9). 8—29.
6. Друкер П. Менеджмент. Вызовы XXI века / Питер Друкер ; пер. с англ. Н. Макаровой. — М. : Манн, Иванов и Фербер, 2012. — 256 с.
7. Колот А.М. Соціально-трудова сфера: стан відносин, нові виклики, тенденції розвитку: моногр. / А. Колот. — К.: КНЕУ, 2010. — 251 с.

8. Каленюк І.С. Новітні тенденції у сфері зайнятості в Україні / І. Каленюк // Чернігівський науковий часопис. — 2012. — № 1(3). — С. 168—172. — Серія 1, Економіка і управління.

9. Дяків О.П. Сучасні особливості трансформації форм зайнятості в регіоні та перспективи їх розвитку. // Соціально-трудові відносини: теорія та практика : зб. наук. пр. / [голова редкол. А. М. Колот]. 2014. № 1(7), С.252-259.

10. Методологічні положення щодо визначення неформальної зайнятості населення.- Електронний ресурс : режим доступу : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/18/metod_16.pdf (дата звернення 28.10.2013)

11. Дідух А.О., Кравець І.М. Неформальна зайнятість як соціально-економічне явище // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 3, т. 2 (212). – С. 79-82.

12. Бизюков П.В. Практики регулювання трудових отношений в условиях неустойчивой занятости. — М.: АНО «Центр социально-трудовых прав», 2013. — 152 с.

13. Ринок праці та зайнятість населення: проблеми теорії та виклики практики : монографія / [ред.-координатор М. В. Туленков]. — К. : ШК ДСЗУ, 2010. — 363 с.

1. Bilyk O.M. Nestandardna zaunyatist': vyklyk s'ohodennya // Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka : zb. nauk. pr. / [holova redkol. A. M. Kolot]. 2014. # 1(7), s. 296-301.

2. Zhadan O.V. Prychyny ta naslidky poshyrennya nestandardnoyi zaunyatosti na natsional'nomu rynku pratsi. // Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya: zb. nauk. pr. – Kh. : Vyd-vo KharRI NADU “Mahistr”, 2014. – Vyp. 3 (46).). — S. 1-8.

3. Motorna I. Dystantsiyna zaunyatist' v umovakh hlobalizatsiyi ekonomiky ta sotsial'no-ekonomichni vyhody vid yiyi vykorystannya / I. Motorna // Ukrayina: aspekty pratsi. – 2009. – # 3. – S. 6–12.

4. Kotlyarov I.D. Metodolohichni osnovy doslidzhennya nestandardnykh form zaunyatosti. // Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka. — 2015. — #1 (9). — S. 227-237.

5. Kolot A.M., Kravchuk O.I. Lyudyna i nova ekonomika: dialektyka rozvytku // Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka : zb. nauk. pr. / [holova redkol. A. M. Kolot]. 2015. # 1(9). 8—29.

6. Druker P. Menedzhment. Vyzovy KhKhI veka / Pyter Druker ; per. s anhl. N. Makarovoy. — M. : Mann, Yvanov y Ferber, 2012. — 256 s.
7. Kolot A.M. Sotsial'no-trudova sfera: stan vidnosyn, novi vyklyky, tendentsiyi rozvytku: monohr. / A. Kolot. — K.: KNEU, 2010. — 251 s.
8. Kalenyuk I.S. Novitni tendentsiyi u sferi zaynyatosti v Ukrayini / I. Kalenyuk // Chernihivs'kyy naukovyy chasopys. — 2012. — # 1(3). — S. 168—172. — Seriya 1, Ekonomika i upravlinnya.
9. Dyakiv O.P. Suchasni osoblyvosti transformatsiyi form zaynyatosti v rehioni ta perspektyvy yikh rozvitku. // Sotsial'no-trudovi vidnosyny: teoriya ta praktyka : zb. nauk. pr. / [holova redkol. A. M. Kolot]. 2014. # 1(7), S.252-259.
10. Metodolohichni polozhennya shchodo vyznachennya neformal'noyi zaynyatosti naselelnya.- Elektronnyy resurs : rezhyom dostupy : http://lv.ukrstat.gov.ua/ukr/themes/18/metod_16.pdf (data zvernennya 28.10.2013)
11. Didukh A.O., Kravets' I.M. Neformal'na zaynyatist' yak sotsial'no-ekonomichne yavlyshche // Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky. — 2014. — # 3, t. 2 (212). — S. 79-82.
12. Byzyukov P.V. Praktyky rehulyrovannya trudovykh otnoshenyy v uslovyakh neustoychivoy zanyatosti. — M.: ANO «Tsentr sotsyal'no-trudovykh prav», 2013. — 152 s.
13. Rynok pratsi ta zaynyatist' naselelnya: problemy teorii ta vyklyky praktyky : monohrafiya / [red.-koordynator M. V. Tulenkov]. — K. : ShK DSZU, 2010. — 363 s.

Рецензент: Болдирев І.А., д.е.н., професор кафедри політичних наук, ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»

13.09.2016

Михайлюк Олена

ТУРИСТИЧНІ КЛАСТЕРИ В ОЗДОРОВЧОМУ ТУРИЗМІ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті висвітлюються питання розвитку оздоровчого туризму в Одеській області. Аналізуються види кластерів, які можуть утворюватися ситуаційно або в залежності від мети підприємницької діяльності. Наводяться позитивні приклади створення туристичної картки гостя області. Аналізуються варіанти привабливості такого маркетингового заходу як «Одеса за півціни», до якого фактично входять різні підприємницькі структури і таким чином створюють кластер.

Підприємства туристичного бізнесу, об'єднавшись в туристичний кластер у межах регіону, отримують змогу ефективніше відстоювати свої інтереси на рівні місцевих органів влади, а також брати участь у великих інвестиційних програмах.

Важливими аспектами є розроблення і вдосконалення законодавчої бази організації туристичних кластерів в Україні, становлення системи навчання і підготовки фахівців зі створення і запровадження кластерної моделі у сфері туризму з урахуванням потреб і перспектив розвитку регіонів.

Ключові слова: туризм, кластери, туристичні кластери, ситуаційні кластери, туристичний бізнес.

Михайлюк Елена

ТУРИСТИЧЕСКИЕ КЛАСТЕРЫ В ОЗДОРОВИТЕЛЬНОМ ТУРИЗМЕ ОДЕССКОЙ ОБЛАСТИ

В статье освещаются вопросы развития оздоровительного туризма в Одесской области.

Анализируются виды кластеров, которые могут образовываться ситуационно или в зависимости от цели предпринимательской деятельности. Приводятся положительные примеры создания туристической карты гостя области. Анализируются варианты привлекательности такого маркетингового хода, как «Одесса за полцены», в который фактически входят различные предпринимательские структуры и таким образом создают кластер.

Предприятия туристического бизнеса, объединившись в туристический кластер в пределах региона, получают возможность эффективнее отстаивать свои интересы на уровне местных органов власти, а также принимать участие в крупных инвестиционных программах.

Важным аспектом является разработка и совершенствование законодательной базы организации туристических кластеров в Украине, становление системы обучения и подготовки специалистов по созданию и внедрению кластерной модели в сфере туризма с учетом потребностей и перспектив развития регионов.

Ключевые слова: туризм, кластер, туристические кластеры, ситуационные кластеры, туристический бизнес.

Mikhailyuk Elen

TOURISM CLUSTER IN HEALTH TOURISM ODESSA REGION

The article highlights the issues of development of health tourism in the Odessa region. Analyzes the types of clusters that can be formed or situational depending on the business purpose. Given the positive examples of creating a tourist card region. Examines ways of attraction of such marketing events as "Odessa at half price", which actually includes a variety of business structures and thus create the cluster.

Enterprises of tourist business, United in the tourism cluster within the region, get an opportunity to defend their interests at the level of local authorities, and also to participate in large investment programs.

Important aspects are the development and improvement of the legislative base of the organization of tourism in Ukraine, establishment of the system of education and training in the creation and implementation of the cluster model in the field of tourism taking into account the needs and perspectives of regional development.

Keywords: tourism, cluster, tourism cluster, the situational cluster, tourist business.

Постановка проблеми. Оздоровчий туризм має своєю метою профілактику здоров'я та відпочинок, він характеризується більшою тривалістю подорожі, відвіданням меншої кількості міст й більшою тривалістю перебування в одному місці.

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Теоретичними питаннями вивчення кластерів (в тому числі і туристичних) займаються: Гоблик В.В. [1], Горлачук В.В. [2], Крайник О. [3], Портер М. [4] та інші.

Серед невирішених питань - не існує єдиної думки, які види туризму відносити до лікувального туризму, а які - до оздоровчого. Якщо за критерії використовувати мету подорожі, можна виділити окремо лікувальний туризм і оздоровчий туризм. Усі вчені розглядають туристично-рекреаційний потенціал регіону або з точки зору географії, або з позиції конкретних видів туризму (наприклад, екологічного), що викликає багато дискусійних питань та протиріч. Тому, вказана проблематика потребує подальшого дослідження.

Постановка завдання: визначитися із сутністю понять: туризм, лікувально-оздоровчий туризм, кластери; розкрити процес кластеризації як чинник комплексності в розвитку туристичних підприємств Одеської області.

Викладення основного матеріалу дослідження. Оздоровчий туризм тісно пов'язаний з усіма іншими видами туризму в регіоні, тому подальше підвищення ефективності цілком залежить від формування загальної концепції комплексного розвитку.

Фактично туристичні кластери в регіоні вже існують у трьох видах:

1. Усі види туризму, представлені в регіоні намагаються об'єднатися в єдиний кластер.
2. Кластери формуються на базі окремих видів туризму – ситуаційні кластери (табл. 1).
3. Утворюються організаційні кластери в залежності від поставленої на певний момент мети.

Таким чином, кластеризація дає змогу, з одного боку, комплексно розвивати певний регіон, де розвиваються його потенціали: природно-ресурсний, економічний, соціальний, фінансовий та інші, а з іншого боку – кластеризація створює умови

для комплексного розвитку будь-яких видів діяльності у певному регіоні.

Єдиної науково обґрунтованої моделі формування туристичних кластерів в Одеській області не існує, у «Програмі розвитку туристично-рекреаційної галузі Одеської області на 2011-2015 рр.» про кластери взагалі не йдеться.

Але зважаючи на те, що процес кластеризації забезпечує комплексний і найбільш ефективний варіант розвитку туристичної сфери, об'єкти цієї сфери інтуїтивно створюють різні взаємовигідні сполучення для:

- підтримки ініціатив, спрямованих на об'єднання зусиль усіх суб'єктів ринку в напрямку напрацювання спільної тактики та стратегії розвитку сфери туризму;
- визначення дорожньої карти з активізації розвитку туризму в сучасних умовах;
- обміну досвідом та налагодження співпраці між усіма зацікавленими туристичними компаніями, громадськими об'єднаннями, організаціями та установами, а також обговорення проблемних питань розвитку окремих видів туризму та шляхів їх вирішення;
- розробки механізмів підвищення якості надання послуг; надання певного пакету послуг;
- організації і проведення спільних фестивалів, конкурсів, олімпіад;
- створення позитивного іміджу у світі та країні про туристичний потенціал регіону;
- спільного вирішення організаційних, рекламних, інформаційних, комунікаційних проблем;
- підтримання культурно-історичного потенціалу та відродження національної культури, традицій, обрядів;
- узгодження прийнятної тарифної і цінової політики;
- презентації нових туристичних напрямків і екскурсійних маршрутів;
- презентації нових видів туризму в регіоні;
- подальшого і більш ефективного розвитку певного виду туризму;
- удосконалення нормативно-правової бази розвитку

туристичної галузі.

Таблиця 1

Ситуаційні кластерні утворення в туристичній сфері Одеської області

Види туризму	Види діяльності	Назва заходу	Перелік заходів	Організатори та учасники
1	2	3	4	5
Усі види туризму	Виставка	"Індустрія гостинності"	<p>Семінари на тему: "Управління тарифною політикою готелю в умовах нестабільності"; "Сучасні технології просування ресторану в Інтернет"; "Сучасні тенденції по складанню винної карти ресторану".</p> <p>Виставки: «Меблі для санаторно-курортних комплексів, готелів, підприємств громадського харчування», «Індустрія розваг, обладнання для спортивних комплексів та SPA салонів», «Готелі. Ресторани. Кафе», «Дизайн інтер'єру».</p>	
	Фестиваль	Моди і шопингу Модний Look	<p>Майстер-класи відомих українських та зарубіжних фахівців фешн-індустрії.</p> <p>Покази провідних вітчизняних і зарубіжних дизайнерів і торгових марок.</p> <p>Нон-стоп конкурс «Великий комбінатор» - фотополювання на стильно й оригінально одягнених гостей з голосуванням он-лайн.</p> <p>Релакс-зона з модними десертами від модних ресторанів.</p>	Учасники: ресторани і торгові магазини Одеси. Представники фешн-індустрії.
	Асамблея	Міжнародна Асамблея туристичного бізнесу и Одеський туристичний фестиваль	<p>Туризм як фактор мирного співіснування.</p> <p>Семінар "Туризм: рухаємося в Європу. Правила руху".</p> <p>Тренінг "Екологічний і винний туризм - розробка та маркетинг туристичних продуктів".</p> <p>Презентація туристичного потенціалу Одеської області та інших регіонів України.</p>	

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5
	Асамблея	Асамблея туристичного бізнесу	<p>Презентації нових туристичних напрямків і екскурсійних маршрутів.</p> <p>Презентація одеських пляжів.</p> <p>Презентації міських екскурсійних маршрутів і безкоштовні екскурсії по Одесі.</p> <p>Ігри, вікторини на туристичну тематику.</p> <p>Екскурсії по Одеській кіностудії.</p> <p>Зустрічі з відомими мандрівниками; засідання Клубу мандрівників.</p> <p>Розважально-освітня програма для дітей «Навколо світу».</p> <p>Розіграші путівок та призів від учасників фестивалю.</p> <p>Кіноклуб фестивалю: покази фільмів на туристичну тематику.</p> <p>Екстрім-клуб фестивалю: показові виступи ролерів, скейтерів та велосипедистів.</p> <p>Туристичні квести. Музичні програми.</p> <p>Презентація винних турів та дегустація вин.</p> <p>Конкурси на швидкість і якість туристичних навичок.</p>	<p>Організатори:</p> <p>Виставкова компанія «Експо-Юг-Сервис», Одеська кіностудія</p> <p>Учасники: Клуб мандрівників, туристичні і фірми.</p>
Культурний туризм	Бал	Одеський бал	<p>Дефіле вечірніх та коктейльних нарядів, ділового одягу і вишуканих аксесуарів провідних вітчизняних дизайнерів.</p> <p>Виставка прикрас від ювелірних бутіків Одеси.</p> <p>Дегустація елітних напоїв від провідних виробників і дистриб'юторів України.</p>	<p>Організатор балу: ООО «Експо Виват», Одеська обласна філармонія, ювелірні бутіки Одеси.</p>

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5
	Фестиваль	Обрядовий фестиваль «Купальська ніч»	<p>Зазивання творчими колективами на возах мешканців та гостей міста на фестиваль-конкурс пісенно-обрядових, хореографічних, театралізованих дійств, пісень, танців на купальську, народну тематику серед солістів, творчих колективів (без вікового обмеження).</p> <p>Виставка-продаж виробів майстрів декоративно-ужиткового мистецтва, гончарного та ковальського мистецтва купальських оберегів, вінків, проведення майстер-класів, презентацій;</p> <p>Катання на конях;</p> <p>Розважальна програма на воді з елементами купальських.</p> <p>Козацькі розваги.</p> <p>Спортивні змагання: вітрильна регата, перегони на човнах, боротьба, гирьовий спорт, бокс.</p> <p>Театралізоване дійство з елементами купальських обрядів на великій сцені.</p> <p>Конкурси на кращий купальський віз, костюм, оберіг, вінок.</p> <p>Святковий концерт.</p>	
	Медичний туризм	Виставка	<p>Формування комплексного уявлення про сучасні та альтернативні методи діагностики та профілактики захворювань, зміцнення імунітету.</p> <p>Популяризації краси та здорового способу життя.</p> <p>Демонстрація сучасних приладів і товарів медичного призначення, нетрадиційних методів діагностики та лікування,</p>	

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5
			лікарських засобів натурального походження, які сприяють здоров'ю, красі і довголіттю.	<p>Організатор: «Центр виставкових технологій»</p> <p>Учасники: медичні центри, центри реабілітації та фізіотерапії, приватні клініки, лікарні, санаторії, українські та зарубіжні термальні курорти, компанії надають послуги в сфері SPA і Wellness - туризму.</p>
Форум	Розвиток медичного туризму		<p>Проведення науково-практичної конференції з питань розвитку медичного туризму та реабілітації.</p> <p>Презентація туристично-рекреаційного потенціалу Одеської області.</p> <p>Відкриття Чемпіонату з лікувально-оздоровчого масажу.</p> <p>Тренінги за видами лікувально-оздоровчого масажу.</p>	<p>Організатор: санаторій-профілакторій "Біла Акація".</p> <p>Учасники: керівники провідних санаторно-курортних установ України та туристичних компаній; виробники медичного обладнання та ліків, що використовуються в системі медичної реабілітації.</p>

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5
Винний та гостроночий туризм	Виставка-фестиваль «Жизнь в стиле ЭКО».	Виставка-фестиваль органічного стилю життя «Жизнь в стиле ЭКО».	Експозиції: екотуризм (екологічний відпочинок, екоготелі), краса і здоров'я, природна медицина, оздоровчі технології, органічна, натуральна, мінеральна та лікувальна косметика.	Організатор: «Центр виставкових технологій» Учасники: Музей коньячної справи Шустова.
	Фестиваль	День Помідора	Ресторани та кафе подадуть томатний суп, паніні з помідорами, салати з помідорами, м'ясо з помідорами, піцу і пасту. Ярмарок-продаж помідорів всіх сортів з різних районів Одеської області. Ярмарки на Дерибасівській - концерти фольклорних колективів. Ярмарок на Дерибасівській - майстер-класи з закручення помідорів. Спортивно-помідорні змагання. Конкурс з малювання картин за допомогою кетчупу. Парад червоних машин і мотоциклів.	Організатор: Аркадія-СІПІ. Учасники: ресторани, кафе, помідорний джаз" з групою "Джаз-інсайт". Клуб Пляжник Tomato party feat. Діти Фіделя".
	Фестиваль	«Таки Так, смачно»	Приготування макаронів по-флотські. Майстер - класах з приготування.	Організатори – Wine Expert Group, ВК «Експо-Юг-Сервис, Одеська кіностудія.

Продовж. табл. 1

1	2	3	4	5
			<p>Відкриті дегустації вин. Дуель вин Спеціальні дегустації «Таємниця Чорного Бокала» Гастрономічні майстер-класи «WINE EXPERT» Кулінарні майстер-класи для дорослих і дітей Конкурс «Одеський форшмак» Конкурс журналістів «Винний критик»</p>	<p>Учасники: ресторани, кафе, кондитерських і пекарень, виновироби виноторговці.</p>
	Виставка	Виставка-конкурс «Виноградний калейдоскоп»	<p>Робота дегустаційної комісії конкурсу Дегустація (продаж) винограду та виноробної продукції Робота музею історії виноградарства і виноробства України Робота консультативного центру з питань виноградарства і виноробства Конкурс за номінаціями: «Найбільша святкове гроно»; «Самий великоплідний сорт»; «Гармонійність смаку»; «Краща гроно сорту Аркадія»; «Кращий народний селекціонер»</p>	<p>Організатори: Національна академія аграрних наук України, ОДА, ННЦ «Інститут виноградарства та виноробства ім. В.Е. Таїрова». Учасники: держ. підприємства, фермери, приватні підприємці, селекціонери</p>
Сільський зелений туризм	Фестиваль	Козацька Одещина, фестиваль "Покрова"	<p>Відродження та розвиток історичних, культурних традицій Українського козацтва, Об'єднання козацьких організацій.</p>	<p>Організатор: КП "Туристичний інформаційний центр Одеси".</p>

1	2	3	4	5
			<p>Виховання патріотизму, національної гідності та поваги до знакових подій української історії. Ознайомлення з експозиціями Музею Історії розвитку Українського козацтва.</p> <p>Презентація народними умільцями тонкощів гончарного ремесла, можливість приміряти повсякденний і святковий одяг українських козаків.</p>	

Формування туристичних кластерів за певною кінцевою метою, певним місцем реалізації або для певного виду туризму може бути спрямоване для об'єднання зусиль щодо створення преференцій в отриманні туристом комплексну послуг в єдиному пакеті за сприятливою ціною. Приладом можуть слугувати дві акції, проведені в Одесі:

1. Проект "Odessa City card" був впроваджений і здійснювався за підтримки Управління культури і туризму, національностей та релігій облдержадміністрації та КП "Облконцертсервіс.

Головна мета проекту - можливість для туристів і гостей області заздалегідь спланувати свій відпочинок і отримати при цьому якісні послуги за цінами нижче ринкових. Крім того, даний проект - своєрідний інструмент реклами для всіх учасників проекту і насамперед, для музейних установ області, які, як правило, відчують брак коштів на проведення рекламних компаній. Аналогічні програми успішно працюють в усіх столицях і великих містах Європи, Азії, США.

Подорожуючи з "City card" турист отримує якісний туристичний сервіс, широку систему бонусів і привілеїв. Перші два пакети "Odessa City card" включали в себе: відвідування 8-ми музеїв і

філій обласного підпорядкування; годинну оглядову екскурсію по історичному центру Одеси на електромобілі; буклет-путівник з головними пам'ятками області, важливою інформацією і рекламою партнерів проекту, а також інші послуги.

З часом туристична картка гостя буде доступна в двох варіантах. Залежно від терміну перебування в регіоні гості зможуть обрати програму на 3 або 6 діб. При цьому картка (знижки, бонуси та привілеї) залишається дійсною протягом року. Для активізації міжрегіонального обміну туристичними потоками проводяться робочі зустрічі workshop "Новації туристичного сезону 2015" і промо-тур "Одеська гостинність".

2. Акція «Одеса за півціни». Учасники акції:

- готелі: знижка 50% за умови бронювання на 2 і більше діб з 26 по 29 вересня (тільки за умови попереднього бронювання без посередників);

- ресторани: знижка 50% на кухню або бар для гостей міста з браслетами учасників;

- екскурсійні бюро: знижка 50% на всі екскурсії для тих туристів, хто забронював місця в готелях або отримав браслет гостя в одному з готелів, що беруть участь в акції;

- музеї: 50% знижки для тих туристів, хто забронював місця в готелях або отримав браслет гостя в одному з готелів, що беруть участь в акції;

- кінотеатри: 50% для тих туристів, хто забронював місця в готелях або отримав браслет гостя в одному з готелів, що беруть участь в акції;

- магазини: можуть робити спеціальну знижку для туристів з браслетами гостя;

- нічні клуби: 50% знижки на вхід для гостей міста, що мають браслети учасника;

- прокат велосипедів: знижка 50% для гостей міста з браслетами учасників.

Перелік учасників подібних проектів може постійно розширюватися, що і буде результатом кластеризації туристичної діяльності в Одеській області.

Висновки і пропозиції:

Основними перевагами кластерної моделі організації туристичного бізнесу є: застосування ефекту масштабу, коли економічна ефективність спільної діяльності об'єднаних у туристичний кластер підприємств є вищою порівняно з відокремленою діяльністю; розширення доступу до інновацій, що досягається внаслідок зустрічних міжфірмових потоків ідей та інформації; формування локального галузевого ринку праці, що дає змогу здійснювати обмін співробітниками, їхнє стажування, підвищення кваліфікації; зменшення собівартості послуг внаслідок спільного використання туристичних ресурсів і туристичної інфраструктури.

Підприємства туристичного бізнесу, об'єднавшись в туристичний кластер у межах регіону, отримують змогу ефективніше відстоювати свої інтереси на рівні місцевих органів влади, а також брати участь у великих інвестиційних програмах. Важливим аспектами є розроблення і вдосконалення законодавчої бази організації туристичних кластерів в Україні, становлення системи навчання і підготовки фахівців зі створення і запровадження кластерної моделі у сфері туризму з урахуванням потреб і перспектив розвитку регіонів.

Стратегічним орієнтиром подальшого розвитку оздоровчої сфери області має стати модернізація діючої матеріально-технічної бази, вихід на нові сегменти споживчого ринку і залучення додаткових клієнтів шляхом запровадження таких тенденцій сучасного ринку, як поліфункціональність послуг та диверсифікація власного продукту.

Оскільки термін дії існуючої Програми розвитку туристично-рекреаційної галузі Одеської області закінчився, потрібна розробка єдиної довгострокової Програми розвитку усіх видів туризму (в тому числі і оздоровчого) на тривалий період (до 2020-2030 рр.), в якій необхідно відобразити наступні проблеми і розробити наступні шляхи їх вирішення:

- розробити і запропонувати для ухвали Верховною Радою України законодавчі механізми створення туристичних кластерів за різними принципами: за видами туризму, за місцем формування, за певними цілями;

- упорядкувати стандарти понять про місця розміщення на об'єктах оздоровчого туризму;
- упорядкувати стандарти характеристики оздоровчих закладів;
- встановити єдині стандарти пільг для дітей різного віку в оздоровчих закладах;
- розробити механізми залучення до оздоровчих туристичних кластерів транспортних послуг, організації культурних заходів, фестивалів, виставок, впровадження «туристичних карток гостя» як в межах окремих курортних районів (одним з яких є приморські курорти Татарбунарського і Кілійського районів), так і для туристів Одеської агломерації.

Література

1. Гоблик В.В. Формування кластерів у рекреаційно-туристичному комплексі. Автореф. дис. канд. економ. наук. ДНУЗ «Ужгородський національний університет» - Ужгород, 2009. – 24 с.

2. Горлачук В.В., Січко С.М. Кластерна модель розвитку туризму // Економіка і регіон. – 2009. – №2(21). – С. 28-31.

3. Крайник О., Біль М. Туристичний кластер регіону як форма соціального діалогу: управлінський аспект // Науковий вісник "Демократичне самоврядування". – 2009. – Вип. 4. [Електронний ресурс] – Режим доступу: [tourlib.net>statti_ukr/krajnyk.htm](http://tourlib.net/statti_ukr/krajnyk.htm)

4. Портер М. Международная конкуренция / М. Портер. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

1. Hoblyk V.V. Formuvannya klasteriv u rekreatsinyo-turystychnomu kompleksi. Avtoref. dys. kand. ekonom. nauk. DNVZ «Uzhhorods'kyu natsional'nyy universytet» - Uzhhorod, 2009. – 24 s.

2. Horlachuk V.V., Sichko S.M. Klasterna model' rozvytku turyzmu // Ekonomika i rehion. – 2009. – #2(21). – S. 28-31.

3. Kraynyk O., Bil' M. Turystychnyy klaster rehionu yak forma sotsial'noho dialohu: upravlins'kyu aspekt // Naukovyy visnyk "Demokratychnye samovryaduvannya". – 2009. – Vyp. 4. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: [tourlib.net>statti_ukr/krajnyk.htm](http://tourlib.net/statti_ukr/krajnyk.htm)

4. Porter M. Mezhdunarodnaya konkurentsyya / M. Porter. – M.: Mezhdunar. otnosheniya, 1993. – 896 s.

Рецензент: Герасименко В.Г. к.е.н., профессор, зав. кафедри економіки і управління туризмом Одеського національного економічного університету

2.09.2016

УДК 338.46

Нияз Аднан Мохаммед Али

ГОСУДАРСТВЕННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАЗВИТИЯ ПРЕДПРИЯТИЙ ЗДРАВООХРАНЕНИЯ

В статье рассмотрены основные черты системы здравоохранения Иракского Курдистана. Проанализировано процессы государственного управления и финансирования системы здравоохранения в Иракском Курдистане. Проведен сравнительный анализ уровня государственного регулирования предприятий здравоохранения в Иракском Курдистане, Турции, Украине, Германии.

Ключевые слова: система здравоохранения, государственное регулирование, управление.

Нияз Аднан Мохаммед Али

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті розглянуто основні риси системи охорони здоров'я в Іракському Курдистані. Проаналізовано процеси державного управління та фінансування системи охорони здоров'я в Іракському Курдистані. Проведено порівняльний аналіз рівня державного регулювання підприємств охорони здоров'я в Іракському Курдистані,

Туреччині, Україні, Німеччині.

Ключові слова: система охорони здоров'я, державне регулювання, управління.

Niyaz Adnan Mohammed Ali

THE STATE REGULATION FOR DEVELOPMENT OF ENTERPRISES IN THE HEALTH CARE SECTOR

The article describes the basic aspects of the health system of Iraqi Kurdistan. The state management and financing processes in health system of Iraqi Kurdistan were analyzed. The comparative analysis of the state regulation in Iraqi Kurdistan, Turkey, Ukraine, Germany was given.

Keywords: health care system, state regulation, management.

Постановка проблеми в общем виде и связь с важнейшими научными или практическими задачами. Необходимость реформирования сектора предоставления медицинских услуг предусматривает пересмотр роли государства в хозяйственной деятельности предприятий здравоохранения и организации их финансирования. Переход от тотального государственного регулирования к страховой и/или частной медицине связан с множеством актуальных вызовов, с которыми сталкиваются предприятия здравоохранения во многих странах. Медицинский вызов заключается в повышении качества предоставляемых услуг, философский - в ценностных ориентирах, психологический - в преимуществах, мотивации в поведении по его сохранению, экономический – в повышении эффективности и производительности труда, политический – в обеспечении стабильности и безопасности, социальный – в восстановлении трудовых ресурсов, способности к общественно полезной деятельности.

Анализ последних публикаций и исследований. Важность научного поиска по различным составляющим государственного регулирования здравоохранения отмечают Т.Бахтеева, М.Белинская, С.Бугайцев, Н.Ярош и др. Изменение роли государства в реформе системы здравоохранения в условиях рыночной экономики отмечают

украинские ученые-экономисты и медики Н.Д.Солоненко, Л.І.Жаліло, И.В.Рожкова и др. В странах с развитой рыночной экономикой ученые Д. Садовски, Г. Мершбехер, Х. Шнабель, Р. Ример-Хоммель, исследующие взаимодействие государства и предприятий здравоохранения, отмечают несовместимость стратегий неокорпоративной формы саморегулирования предприятий здравоохранения и любой формы государственного вмешательства в их хозяйственную деятельность. В Иракском Курдистане вопросы регулирования системы здравоохранения лежат исключительно в политической плоскости и научные исследования до сих пор не проводились.

Целью написания статьи является исследование и сравнение существующего государственного финансирования и регулирования здравоохранения и медицинских услуг в Украине, Германии, Иракском Курдистане и Турции.

Изложение основного материала. Медицинская система Иракского Курдистана на сегодняшний день считается достаточно ограниченной, хотя еще недавно была на достаточно высоком уровне. Иракский Курдистан испытывает серьезные трудности с медикаментами, медперсоналом, лекарствами и больничными койками. Сил международных гуманитарных групп, работающих как в деревнях, так и в городах, явно недостаточно. Поставки медикаментов осуществляются лишь каналами международных гуманитарных организаций, а также военной помощью со стороны стран коалиции, в связи с тем осуществляет серьезный дефицит лекарств и их дороговизна.

Исходя из этого, всем въезжающим на территорию Иракского Курдистана рекомендуется ввозить весь необходимые набор медикаментов для критических ситуаций, в том числе антисептики, перевязочные материалы, средства от расстройств желудка и давления.

Скорая помощь оказывается бесплатно как гражданам страны, так и иностранцам. Но вне критических ситуаций оплачивать все медицинские услуги потребуются на месте наличными при всех обращениях в местные учреждения здравоохранения, которые не особенно дешевые. Так что настоятельно рекомендуется страховка международного образца, включающая аварийную эвакуацию из

Иракского Курдистана в другие страны воздушным путем.

В таблице 1 проанализируем обеспеченность населения Иракского Курдистана врачами и средним медперсоналом по официальным данным регионального правительства Иракского Курдистана [1].

Таблица 1

Динамика обеспеченности Иракского Курдистана врачами и средним медперсоналом

	Количество врачей всех специальностей	Обеспеченность врачами на 1000 лиц, лиц/1000 лиц	Количество среднего медперсонала, лиц	Обеспеченность средним медперсоналом на 1000 лиц, лиц/1000 лиц
2006	2 320	4,6	54 999	11,0
2008	2 177	4,7	52 597	11,0
2010	2 349	4,7	52 286	11,1
2012	2 942	4,8	49 232	10,6
2014	2 603	4,8	46 302	10,1

Сравнить стоимость некоторых медицинских услуг в лечебных учреждениях можно по данным таблицы 2.

Таблица 2

Стоимость некоторых медицинских услуг в лечебных учреждениях различного типа, долл.

Медицинские услуги	Частные клиники	Государственные медицинские учреждения с хозрасчетными отделениями
Консультация узкого специалиста	20,0	6,0
Консультация профессора	46,0	12,3
Анализ крови общий	15,0	6,0
ЭКГ	20,0	18,4
УЗИ брюшной полости	30,0	7,0
Фиброгастроудоденоскопия	46,0	25,4
Рентгенологическое исследование	20,0	9,0
Гистологическое исследование	44,0	11,0

Таким образом, очевидна существенная разница в стоимости медицинских услуг частного сектора и хозрасчетных отделений.

Для сравнения рассмотрим систему здравоохранения Турции, Германии и Украины.

Начнем с того, что годовые темпы роста ВВП в Турции составляют около 5-6%, но расходы на здравоохранение составляют всего 3-5% от ВВП. Основными источниками финансирования государственных больниц являются: ассигнования правительства (83 %), сборы, уплаченные страховщиками и физическими лицами (12%) и часть сумм от налогов на топливо и сигареты (5%). Университетские больницы имеют два основных источника финансирования: ассигнования из государственного бюджета через Высший Совет Образования (YOK) и собственные средства.

Система социального обеспечения в Турции состоит из трех основных организаций:

- учреждение социального страхования (SSK);
- пенсионный фонд для государственных служащих (Emekli Sandigi);
- учреждение социального страхования для самозанятых (Bag-Kur).

В планах правительства есть объединить все эти учреждения в одно.

Работодатели платят страховые взносы для покрытия случаев травматизма на рабочем месте, профессиональных заболеваний или по беременности и родам. Работодатели и работники вносят свою долю в указанных пропорциях для покрытия выплат по болезни, инвалидности, пенсий и пособий в случае смерти. Планируется, что новый закон предоставит право на медицинское обслуживание также безработным, если они будут соответствовать определенным критериям.

Основные компоненты немецкой системы здравоохранения: стационарное и амбулаторное медицинское обслуживание, сектор производителей медикаментов и аптек, программы бесплатного оказания медицинской помощи для лиц, не охваченных страхованием в силу бедственного материального положения, система производственных медицинских учреждений, предназначенная для обслуживания на рабочем месте и, наконец, обязательное и добровольное медицинское страхование.

Первый компонент системы здравоохранения Германии – сектор стационарного медицинского обслуживания – обеспечивается деятельностью врачей, работающих на постоянной основе в больницах: 59 % врачей в стране принадлежат к этой категории. В Германии существует четкое разграничение сфер деятельности частнопрактикующих и больничных врачей: первые не могут заниматься практикой в стационаре, последние не имеют права оказывать медицинскую помощь как независимые специалисты.

Второй компонент – амбулаторное обслуживание – обеспечивается главным образом деятельностью врачей общей практики, число которых составляет 41 % от общего количества всех врачей в стране. Почти 85 % доходов этих специалистов возмещается из фондов обязательного и добровольного медицинского страхования. Третий компонент системы здравоохранения – сектор производителей медикаментов и аптек.

Характерной особенностью сектора, отличающей его от Иракского Курдистана, является механизм ценового регулирования рынка медикаментов. По этой причине установленные цены многих лекарств в настоящее время составляют около одной трети их рыночной цены.

подавляющее число медикаментов в Германии продается на основе рецептурного отпуска в аптеках, что позволяет, с одной стороны, обеспечить лучший контроль за рынком лекарственных средств, а с другой, – является средством организации системы оплаты медикаментов через больничные кассы, так как большая часть стоимости лекарств покрывается за счёт средств медицинского страхования.

Четвертым элементом системы здравоохранения Германии является совокупность финансируемых на уровне земель программ оказания медицинской помощи лицам, доходы которых не позволяют им участвовать в схемах обязательного медицинского страхования.

Пятый компонент – система медицинского обслуживания на предприятиях, которая предусматривает скорую медицинскую помощь, периодические медицинские осмотры и другие вспомогательные услуги. Большинство врачей, работающих на предприятиях, работает либо на основе договора найма, либо как врачи общей практики на гонорарной основе. Расходы на этот вид

медицинского обслуживания в Германии в 2014 году составляли 4,3 % от общих расходов здравоохранения.

Важной частью здравоохранения Германии является система страхового финансирования. Медицинское страхование в Германии представляет собой классическую трёхстороннюю схему организации страховой медицины, которая предполагает участие наёмных работников, работодателей и государства.

Кроме того, существенным источником финансирования здравоохранения в Германии являются средства добровольного медицинского страхования и личные платежи граждан. Наибольшая часть средств (60 %), направляемых на нужды здравоохранения, приходится на обязательное медицинское страхование (ОМС), 10 % – на добровольное медицинское страхование, 15 % в структуре финансирования занимают государственные субсидии и около 15 % – личные средства граждан.

Таблица 3

Основные страховые компании, что занимаются добровольным медицинским страхованием в Украине

СК "Альфа-Гарант"			
Название пакета страхования	Стандарт	Бизнес	Элит
Страховая сумма на одно застрахованное лицо в год, грн.	50 000	70 000	100 000
Страховой платеж на одно застрахованное лицо в год, грн.	1300	2500	3600
Страховая компания «НАФТАГАЗСТРАХ»			
Название пакета страхования	ДМС при ДТП	ДМС - Бизнес	ДМС - Коллектив
Страховая сумма на одно застрахованное лицо в год, грн.	5000	1260	10000
Страховой платеж на одно застрахованное лицо в год, грн.	60	70000	540
Компания "Провидна"			
Название пакета страхования	Classic	Elite	+стомат
Страховая сумма на одно застрахованное лицо в год, долл.	500	900	500
Страховой платеж на одно застрахованное лицо в год, долл.	20 000	25 000	1000

Касательно системы здравоохранения Украины, то важно отметить, что внедрение подготовленного МОЗ Украины законопроекта «Об обязательном медицинском страховании граждан» требует дополнительных затрат, адекватных нынешнему годовому бюджету отечественного здравоохранения. Поэтому для Украины обязательное медицинское страхование (ОМС) все еще остается теоретическим понятием. В то же время добровольная страховая медицина существует и уверенно развивается в Украине.

В системе здравоохранения добровольное медицинское страхование ориентировано преимущественно на частный сектор. В Украине более 70 компаний имеют лицензию, дающую право заниматься добровольным медицинским страхованием, из них около трети реально работают на этом рынке. Крупнейшими среди них являются страховые компании "Надра", "Остра-Киев", "Аска", "Оранта" и др.

Страховые компании имеют разные возможности, опыт, авторитет, поэтому стоимость медицинских услуг и их объем отличаются в разных компаниях.

Таким образом, социально-экономические преобразования в Украине требуют немедленных действенных шагов в направлении реформирования государственного управления финансированием системы здравоохранения. Для этого необходимо выполнения следующих мероприятий: укрепление финансовой основы здравоохранения, совершенствование организационно-правовых механизмов деятельности сферы здравоохранения, которые влияют на финансовое состояние системы здравоохранения.

Выводы. Опыт организации системы здравоохранения в Германии, Украине и Турции, несомненно, заслуживает пристального внимания: он является не только интересным, но и полезным для использования в Иракском Курдистане. Однако, обращаясь к этому опыту, необходимо помнить о причинах, приведших к введению медицинского страхования в этих странах.

По своей экономической природе медицинские услуги являются благами с выраженным внешним эффектом, что в условиях рынка вызывает недопроизводство медицинских услуг по отношению к общему объему ВВП. Устранение этой проблемы возможно путем дополнительного финансирования медицинских услуг, при этом

актуальным становится вопрос определения оптимальной структуры и объема финансирования, который позволяет достичь максимально эффективного функционирования предприятий здравоохранения.

Совершенствование организации системы здравоохранения Иракского Курдистана, которая будет способна усилить конкурентные отношения в этом секторе экономики, должен включать доступность системы информации о возможных вариантах предоставления медицинской помощи, более широкое внедрение в практическую медицину международного права пациента. Внедрение новых технологий и инноваций гарантирует динамизм системе здравоохранения, и обеспечивает действенную конкуренцию в отрасли.

Таким образом, изменения в системе здравоохранения Иракского Курдистана должны быть реализованы по следующим основным направлениям: структурная перестройка отрасли на рыночные отношения; обеспечение необходимой государственной поддержки для реализации права граждан на получение гарантированного объема бесплатной медицинской помощи; создание, поддержка и регулирование многоукладности здравоохранения, развитие всех его форм, включая государственное, региональное и муниципальное здравоохранение, деятельность фондов и ассоциаций, обязательное и добровольное медицинское страхование, частную медицинскую практику; создание единого медицинского пространства для провайдеров медицинских услуг.

Литература

1. Официальный сайт Регионального Правительства Курдистана. [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: www.krg.org
2. Всемирная организация здравоохранения. [Электронный ресурс]. – Режим доступа к ресурсу: www.who.int.

1. Ofytskyal'nyy sayt Rehyonal'noho Pravytel'stva Kurdystana. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa k resursu: www.krg.org
2. Vsemyrnaya orhanyzatsyya zdravookhranenyya. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupa k resursu: www.who.int.

Рецензент: Ковальов А.І. д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету

1.09.2016

УДК 657.01

Проскуріна Неля, Гороховець Юлія

МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ

Розглянуто теоретико-методологічні підходи щодо визначення сутності дефініції «класифікація». На основі наукових розробок вітчизняних та зарубіжних корифеїв в області бухгалтерського обліку узагальнено й доповнено класифікаційні ознаки НА для цілей бухгалтерського обліку. З'ясовано, що на практиці НА обліковують за Планом рахунків, який на сьогоднішній день не є досконалим і потребує доопрацювання на законодавчому рівні. Доповнено існуючий перелік функцій НА.

Ключові слова: нематеріальні активи, класифікація нематеріальних активів, функції нематеріальних активів

Проскуріна Неля, Гороховець Юлія

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ НЕМАТЕРИАЛЬНЫХ АКТИВОВ

Рассмотрены теоретико-методологические подходы к определению сущности дефиниции «классификация». На основе научных разработок отечественных и зарубежных исследователей в области бухгалтерского учета обобщены и дополнены классификационные признаки НА для целей бухгалтерского учета. Установлено, что на практике НА учитывают по Плану счетов, который на сегодняшний день не является совершенным и нуждается в доработке на законодательном уровне. Дополнен существующий перечень функций НА.

Ключевые слова: нематериальные активы, классификация нематериальных активов, функции нематериальных активов

Proskurina Nelya, Gorohovec Yuliya

METHODOLOGICAL APPROACHES TO CLASSIFICATION OF INTANGIBLE ASSETS

Theoretical and methodological approaches to defining the essence of the definition of "classification". Based on research of domestic and foreign giants in accounting summarized and supplemented by classification signs IA for accounting purposes. It was found that, in practice, IA accounted for the chart of accounts, which today is not perfect and needs some work on the legislative level. Supplemented existing functions IA the list.

Keywords: intangibles, the classification of intangible assets, intangible assets function

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що в Україні досі переважають риси індустріальної економіки, при пануванні якої суспільство зайняте у виробництві матеріальних цінностей, нашій державі доводиться взаємодіяти з країнами постіндустріального світу, де робота більшості компаній зосереджена в сфері послуг та інтелектуальних технологій. Останнім належить ключова роль, адже саме вони в формі нематеріальних активів (далі по тексту – НА) визначають вартість компанії, формують її обличчя серед інвесторів, споживачів та конкурентів. Важливими обставинами, які визначають уявлення у користувачів як про середовище створення, сферу використання, власне призначення, так і про зміст поняття «нематеріальні активи», є класифікація та функції цього виду активів для цілей бухгалтерського обліку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати дослідження класифікаційних та функціональних особливостей НА відображено в працях відомих вітчизняних та зарубіжних авторів, серед яких слід відзначити Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Легенчука, І. А. Бігдана, О.В. Кудирко, С. Грея, Е.С. Хендріксена, Б. Нідлза та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте незважаючи на значну кількість проведених досліджень, на наш погляд, на сьогоднішній день не сформована єдина класифікація, яка б дала чітке уявлення про сутність та роль нематеріальних активів для окремого підприємства. Зовсім мало уваги приділено функціональним особливостям нематеріальних активів, адже тільки у працях Сунь Лін згадується про функцію впливу цього виду активів на підвищення ефективності діяльності підприємств. В попередніх дослідженнях ми акцентували увагу на тому, що в науковій та законодавчій літературі існують розбіжності у назві та визначенні засобів, під якими в бухгалтерському обліку розуміють НА. Вважаємо, що одним із наслідків даної проблеми якраз і є відсутність комплексної класифікації та чітко визначених функцій цього виду активів. Це й зумовлює актуальність даного дослідження.

Формулювання цілей статті. Метою роботи є узагальнення класифікаційних та функціональних особливостей НА в різних літературних джерелах з метою удосконалення визначення цього виду активів для цілей бухгалтерського обліку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для розширення уявлення про сутність «нематеріальних активів» вважаємо за доцільне розглянути їх класифікацію. Одним з видатних науковців, який наголошує на важливості розгляду класифікаційних ознак, є професор С.Ф. Легенчук, який в монографії «Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії» зазначає: «... успішний гносеологічний і методологічний аналіз сучасного стану й тенденцій розвитку бухгалтерського обліку неможливий без виділення і спеціального дослідження класифікаційної проблеми як особливого елемента системи бухгалтерського теоретичного знання [1, с. 295].

Нами вже приділялась увага класифікації НА, наведеній в законодавстві [2, с. 119-128], тому в даній роботі увага зосереджена на класифікаційних ознаках НА, які запропонували науковці.

Вважаємо, що на початку дослідження класифікаційних особливостей НА доцільно з'ясувати, що взагалі слід розуміти під терміном «класифікація».

В «Бухгалтерському словнику» за ред. Ф. Бутинця, класифікація – поділ множини сукупності будь-яких об'єктів (елементів) на групи (підмножини). Класифікація має відповідати

таким вимогам: а) підмножини, на які ділиться множина, не повинні перетинатися (мати спільні елементи); б) в сумі підмножини повинні складати вихідну множину об'єктів; в) кожен елемент повинен входити тільки до одного класу; г) поділ множин на групи повинен здійснюватись за однією ознакою [3, с. 87].

Відповідно до визначення, що наведено в економічній енциклопедії, класифікація – це розподіл об'єктів, понять, назв на класи, групи, розряди за спільною ознакою [4, с. 764].

У «Великому бухгалтерському словнику» за ред. А. Азріліяна, класифікація – це система супідрядних понять у певній галузі знань, розподіл тих чи інших об'єктів за класами (відділами, розрядами) залежно від їхніх загальних ознак [5, с. 508].

Таким чином, під класифікацією НА слід мати увазі розподіл їх об'єктів (множини) на групи (підмножини) за певними ознаками. Тут же постає нагальне питання: «Що таке «ознака»?» У вільній енциклопедії Вікіпедії зазначено, що ознака – це особливість предмета або явища, яка визначає подібність свого носія до інших об'єктів пізнання або відмінність в них; властивість [6].

У навчальному посібнику з криміналістики під редакцією А.В. Кофанова ознака – це показник, прикмета, знак, за якими можна розпізнати, визначити що-небудь [7].

Варто зазначити, що в попередньому дослідженні [8, с. 17], нами приділено увагу ознакам визнання НА, тож тепер зупинимось на розгляді класифікаційних ознак НА.

Дослідженню класифікаційних характеристик НА приділила увагу А.В. Остапенко, яка запропонувала класифікувати НА за ознаками, які дозволять виділити їх найбільш значимі складові, як об'єкта бізнесу: за джерелом виникнення, за ступенем ідентифікації, за можливостями самостійної оцінки, за можливостями встановлення терміну служби, за можливостями виступати в майбутньому джерелом прибутків [9, с. 60].

Сунь Лінь пропонує групувати НА як об'єкт обліку за такими ознаками: за термінами корисного використання, за мірою ідентифікації, по мірі відчуження, за мірою впливу на фінансові результати, правової захищеності, вкладення індивідуальної праці співробітників даного підприємства [10].

І. Бігдан класифікує НА за такими характеристиками: об'єктами права, функціональним призначенням, засобами придбання, характером володіння, використанням у діяльності, терміном корисного використання, засобом оцінки, рівнем правової охорони, можливостями ідентифікації, джерелами придбання, характером участі у виробництві продукції, впливом на фінансовий результат, ступенем ризику вкладень капіталу в активи [11].

О.В. Побережець та К.В. Іванова виділяють 2 групи НА: прямо пов'язані з обсягом виробництва і прямо не пов'язані з обсягом виробництва [12, с. 100].

А.В. Череп та А. П. Пухальською розроблено класифікацію НА за джерелами надходження на підприємство: власно створені об'єкти інтелектуальної власності; подаровані, отримані у безоплатне користування; придбані НА; внесені засновниками в уставний фонд підприємства [13, с. 472].

М. З. Николук розмежовує НА за національними П(С)БО та НА, що не обліковуються [14, с. 273].

Широкий перелік класифікаційних ознак НА наводить А. М. Рева: по об'єкту; за предметним змістом; за довготривалістю використання; за формою охорони; по відокремленню від підприємства або індивідуума; по відображенню в балансі; за обсягом витрат; за ступенем використання; за джерелом виникнення; по середовищу формування вартості; за сферою застосування; за характером діяльності, що призвела до появи НА; по стадії життєвого циклу, на якому використовується [15, с. 179].

Ю.В. Чуб пропонує класифікувати НА за такими ознаками: джерелом створення, середовищем акумулювання, характером існування, рівнем значення, характером впливу на результати діяльності підприємства [16, с. 285].

Мельник О. В. виділив юридичний, економічний, інвестиційний, інноваційний, знаннєвий (когнітивний) підходи до ідентифікації та оцінки НА та запропонував класифікувати НА за ступенем відчуження, за ступенем правового захисту, за природою носія, за ступенем участі у виробничому процесі, за впливом на вартість підприємства, за ступенем вкладу індивідуальної праці працівника підприємства, за природою походження, за походженням, за функціональним призначенням [17, с. 239].

Узагальнені класифікаційні ознаки, які представлені на рис. 1, дають чітке уявлення про середовище формування, сферу використання, функціональне призначення НА тощо. На малюнку присутня й класифікаційна характеристика, запропонована одночасно двома дослідниками, А. Остапенко й І. Бігдан, які пропонують класифікувати НА (множину) – за можливостями ідентифікації, виділяючи такі підмножини: ідентифіковані й не ідентифіковані НА. Ми вважаємо, що запропонована класифікаційна характеристика суперечить визначенням НА, зазначених в П(С)БО 8 [18], та МСБО 38 [19], де написано, що: «нематеріальний актив – це немонетарний актив, який ... може бути ідентифікований». Крім того, в п. 11 МСБО 38, зазначено, що «гудвіл ... не можна ідентифікувати індивідуально або визнати окремо». Тому, вважаємо, що запропонована класифікаційна ознака НА «за можливостями ідентифікації» є зайвою в зв'язку з тим, що не ідентифікований актив не є нематеріальним активом, а виступає гудвілом, тобто суперечить визначенню цього виду активів для цілей бухгалтерського обліку.

Також на малюнку представлена класифікація НА «за тривалістю використання», яка ділить цей вид активів на поточні та довгострокові. Беручи до уваги зміст п. 25 «Амортизація нематеріальних активів» П(С)БО 8 [18], ми пропонуємо поділ НА за строком корисного використання на такі характеристики:

- з встановленим строком корисного використання;
- з невизначеним строком корисного використання.

Схематично узагальнимо класифікаційну ознаку НА «за тривалістю використання», запропоновану такими науковцями, як Сунь Лін, І. Бігдан, А. М. Рева та в П(С)БО 8 на рисунку 2.

Таким чином, класифікаційні та функціональні особливості НА, запропоновані вітчизняними та зарубіжними вченими, формують уявлення у користувачів про сутність, походження, сферу використання, призначення цього виду активів. На практиці ж НА обліковують за класифікаційними ознаками, перерахованими в Плані рахунків [20], де рахунок обліку НА № 12 (множина) має такі субрахунки (підмножини): 121 "Права користування природними ресурсами", 122 "Права користування майном", 123 "Права на комерційні позначення", 124 "Права на об'єкти промислової власності", 125 "Авторське право та суміжні з ним права", 127 "Інші

нематеріальні

активи".

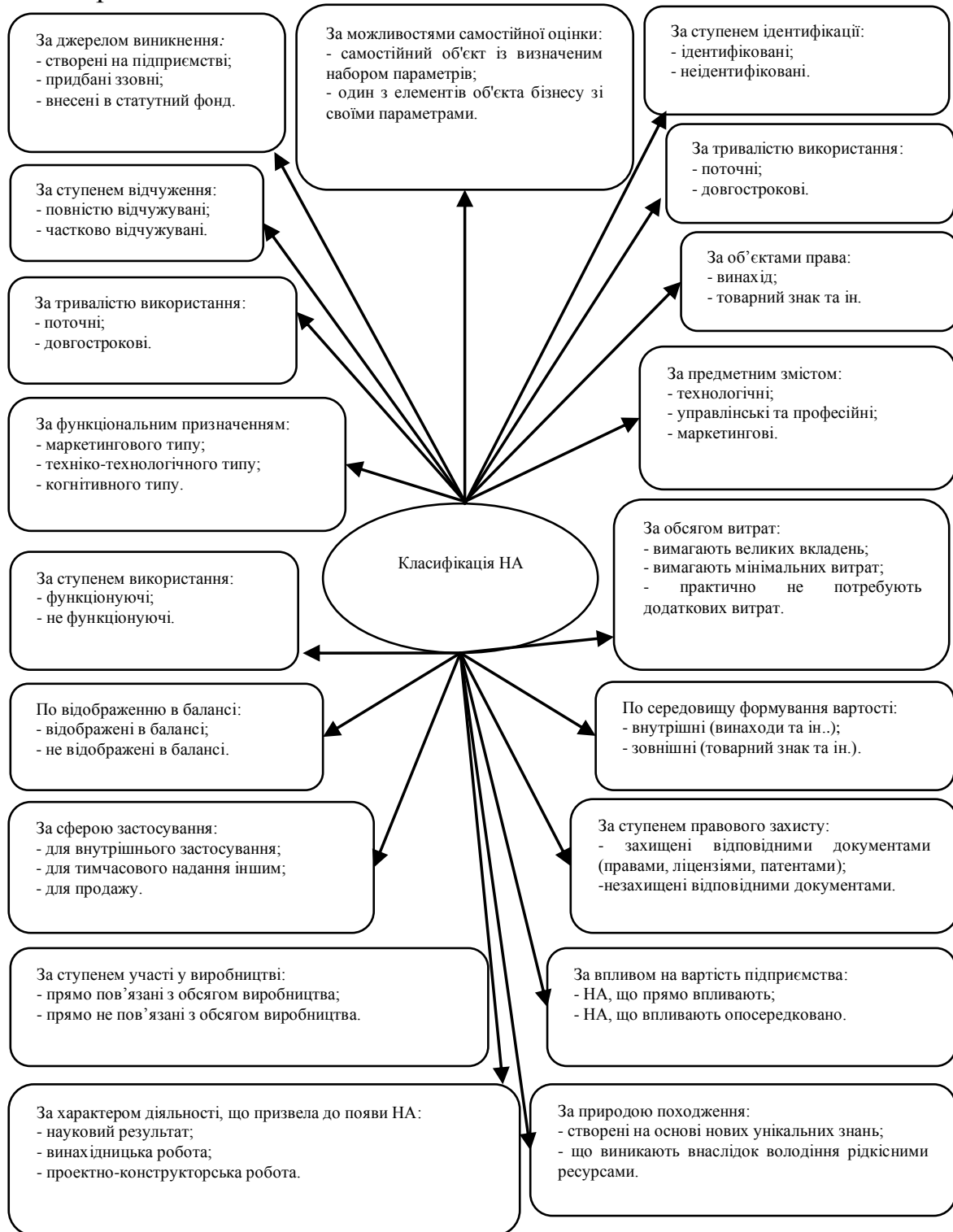

Рис. 1. Класифікація ІА (узагальнено за джерелами [9-17])

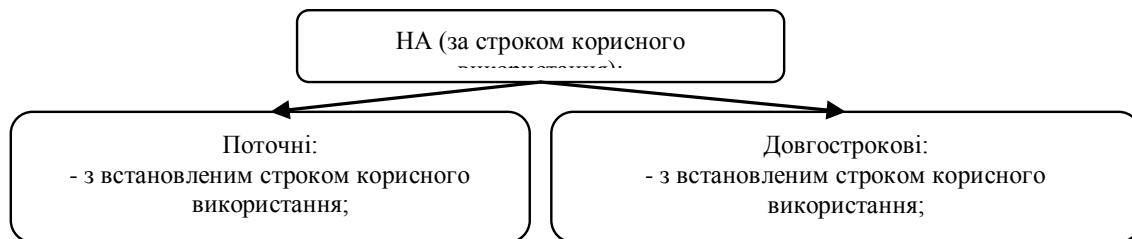

Рис. 2. Класифікація НА «за строком корисного використання»
(запропоновано автором
на основі джерел: 10, 11, 15, 18)]

Однак є в Україні практики-професіонали, які не погоджуються з таким поділом та наголошують на недоцільності вживання терміну „право” у назвах субрахунків, зокрема Н.М. Проскуріна, В.В. Сьомченко та О.М. Бондаренко, І. Тарасова, Н.Г. Лук’янюк та ін. В цьому питанні ми погоджуємося з класифікацією НА, запропонованою професором та аудитором Н.М. Проскуріною [21, с. 118], яка пропонує рахунок обліку НА № 12 (множину) ділити на такі субрахунки (підмножини): 121 «Винаходи», 122 «Корисна модель», 123 «Промисловий зразок», 124 «Сорт рослин», 125 «Засоби індивідуалізації», 126 «Об’єкти авторських та суміжних з ними прав», 127 «Компоновка інтегральних мікросхем», 128 «Раціоналізаторські пропозиції», 129 «Комерційна таємниця». Адже дійсно, така класифікація дозволяє більш правильно відображати в бухгалтерському обліку НА та наближає їх облік до норм і принципів ЄС.

Беззаперечним є той факт, що сьогодні НА належить провідна участь у фінансово-економічних процесах, яка, як наголошувала Сунь Лін, виражається у функції впливу на підвищення ефективності діяльності підприємств [10]. Ми пропонуємо доповнити існуючий перелік функцій НА наступними: відіграють вирішальну роль в формуванні вартості будь-якого підприємства – вартісна функція; визначають переваги підприємства на внутрішньому та зовнішньому ринках – функція конкурентоспроможності; поєднують в собі працю, підприємницькі здатності та права (привілеї) – ресурсна функція; поширюють інформацію для зацікавлених сторін в мережах – інформативна (рис. 3).

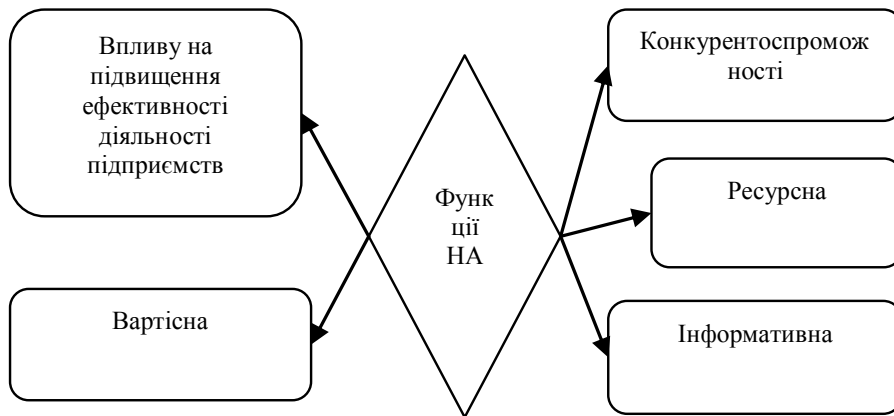

Рис. 3. Функції НА (запропоновано автором)

Висновки з цього дослідження.

1. Розглянуто теоретико-методологічні підходи щодо визначення сутності дефініції «класифікація» та запропоновано під «класифікацією НА» розуміти розподіл їх об'єктів (множини) на групи (підмножини) за певними ознаками.

2. Узагальнено й доповнено класифікаційні ознаки НА, запропоновані вітчизняними та зарубіжними корифеями в області бухгалтерського обліку. З'ясовано, що класифікація формує у користувачів уявлення про середовище створення, сферу використання, функціональне призначення НА і т.д., проте на практиці, для обліку НА, використовують їх поділ за Планом рахунків, – на сьогоднішній день цей документ не є досконалим і потребує доопрацювання на законодавчому рівні.

3. Встановлено, що НА належить провідна участь у фінансово-економічних процесах, яка виражається у функції впливу на підвищення ефективності діяльності підприємств. Даний перелік розширено, доповнивши функцією конкурентоспроможності, вартісною, ресурсною та інформативною.

Література

1. Легенчук С.Ф. Бухгалтерське теоретичне знання: від теорії до метатеорії: Монографія. – Житомир: ЖДТУ, 2012. – 336 с.

2. Гороховець Ю. А. Нематеріальні активи в українському законодавстві: нормативно-правовий огляд / Ю. А. Гороховець // Науковий вісник Академії муніципального управління. – 2015. - Випуск 1-2. – С. 5-6.
3. Бухгалтерський словник / За ред. проф. Ф.Ф. Бутинця. – Житомир: Рута, 2001. – 224 с.
4. Економічна енциклопедія: У 3-х т. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – К.: Академія, 2000. – Т. 1. – 864 с.
5. Большой бухгалтерський словарь / Под ред. А.Н. Азрилияна. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
6. Вільна енциклопедія Вікіпедія. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
7. Кофанов А.В., Кобилянський О.Л., Кузьмічов Я.В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді. Навчальний посібник. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 280 с.
8. Проскуріна Н.М. Диференціація підходів до трактування нематеріальних активів як економічної категорії / Н.М. Проскуріна, Ю.А. Гороховець // Збірник наукових праць «Вісник Запорізького національного університету. Економічні науки» – 2016. – № 2 (30) – С 14-23.
9. Остапенко А. В. Нематеріальні активи в інноваційному розвитку підприємства / А. В. Остапенко // Економічний вісник НГУ. - 2007. - № 4. – С. 57-62.
10. Сунь Лін. Облік, аудит і аналіз нематеріальних активів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 / Сунь Лін. – К. : КНЕУ, 2001. – 176 с.
11. Бігдан І. А. Облік і аудит нематеріальних активів : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 / Бігдан Інна Анатоліївна. – Х. : ХДУХТ, 2003. – 287 с.
12. Побережець О. В. Ідентифікація та класифікація нематеріальних активів та проблеми їх визначення / О. В. Побережець, К. В. Іванова // Облік. Аналіз. Аудит. – 2012. - № 2(3). – С. 98-104.
13. Череп А. В. Аналіз забезпеченості та ефективності використання нематеріальних активів машинобудівними підприємствами Запорізького регіону / А. В. Череп, А. П. Пухальська // Міжнародний збірник наукових праць – 2011. – Випуск 2 (19) – С. 468-477.

14. Николук М. З. Нематеріальні активи як об'єкт бухгалтерського обліку: нові підходи до класифікації та визнання / М. З. Николук // Міжнародний збірник наукових праць – 2008 – Випуск 2 (11) – С. 270-277.

15. Ревва А. М. Роль нематеріальних активів у стратегії розвитку промислових підприємств / А. М. Ревва // Стратегія і механізми регулювання промислового розвитку. – 2012. – С. 178-194.

16. Чуб Ю. В. Сутність та еволюція теорії нематеріальних активів на сучасному етапі розвитку економіки / Ю. В. Чуб // Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. - Полтава : ПДАА, 2014. - Вип. 1 (8). - Т. 1. - С. 280-286.

17. Мельник О. В. Формування нематеріальних активів та їх вплив на ринкову вартість промислових підприємств / О. В. Мельник // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 3. – С. 236-250.

18. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 «Нематеріальні активи» [Електронний ресурс] : затв. постановою Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242. – Режим доступу : <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO8.aspx>.

19. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 «Нематеріальні активи» (IAS 38 «Intangible Assets»). [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_050.

20. Про затвердження Плану рахунків бухгалтерського обліку та Інструкції про його застосування [Електронний ресурс] : [Наказ Міністерства Фінансів України № 291 від 30.11.1999]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>.

21. Проскуріна Н. Проблеми та шляхи удосконалення обліку нематеріальних активів / Н. Проскуріна, В Сьомченко, О. Бондаренко // Вісник Запорізького національного університету – 2008. – № 1 (3) – С. 115-119.

1. Lehenchuk S.F. Bukhhalters'ke teoretychne znannya: vid teorii do metateorii: Monohrafiya. – Zhytomyr: ZhDTU, 2012. – 336 s.

2. Horokhovets' Yu. A. Nematerial'ni aktyvy v ukrayins'komu zakonodavstvi: normatyvno-pravovyy ohlyad / Yu. A. Horokhovets' // Naukovyy visnyk Akademiyi munitsypal'noho upravlinnya. – 2015. - Vypusk 1-2. – S. 5-6.

3. Bukhhalters'kyy slovnyk / Za red. prof. F.F. Butyntsya. – Zhytomyr: Ruta, 2001. – 224 s.
4. Ekonomichna entsyklopediya: U 3-kh t. / Redkol.: S.V. Mochernyy (vidp. red.) ta in. – K.: Akademiya, 2000. – T. 1. – 864 s.
5. Bol'shoy bukhalters'kyy slovar' / Pod red. A.N. Azrylyyana. – M.: Ynstytut novoy ekonomyky, 1999. – 574 s.
6. Vil'na entsyklopediya Vikipediya. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>.
7. Kofanov A.V., Kobylyans'kyy O.L., Kuz'michov Ya.V. ta in. Kryminalistyka: pytannya i vidpovidi. Navchal'nyy posibnyk. - K.: Tsentri uchbovoyi literatury, 2011. - 280 s.
8. Proskurina N.M. Dyferentsiatsiya pidkhodiv do traktuvannya nematerial'nykh aktyviv yak ekonomichnoyi katehoriyi / N.M. Proskurina, Yu.A. Horokhovets' // Zbirnyk naukovykh prats' «Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky» – 2016. – # 2 (30) – S 14-23.
9. Ostapenko A. V. Nematerial'ni aktyvy v innovatsiynomu rozvytku pidpryyemstva / A. V. Ostapenko // Ekonomichnyy visnyk NHU. - 2007. - # 4. – S. 57-62.
10. Sun' Lin'. Oblik, audyt i analiz nematerial'nykh aktyviv : dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.06.04 / Sun' Lin'. – K. : KNEU, 2001. – 176 s.
11. Bihdan I. A. Oblik i audyt nematerial'nykh aktyviv : dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. ekon. nauk : spets. 08.06.04 / Bihdan Inna Anatoliyivna. – Kh. : KhDUKht, 2003. – 287 s.
12. Poberezhets' O. V. Identyfikatsiya ta klasyfikatsiya nematerial'nykh aktyviv ta problemy yikh vyznachennya / O. V. Poberezhets', K. V. Ivanova // Oblik. Analiz. Audyt. – 2012. - # 2(3). – S. 98-104.
13. Cherep A. V. Analiz zabezpechenosti ta efektyvnosti vykorystannya nematerial'nykh aktyviv mashynobudivnyh pidpryyemstvamy Zaporiz'koho rehionu / A. V. Cherep, A. P. Pukhal's'ka // Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats' – 2011. – Vypusk 2 (19) – S. 468-477.
14. Nykolyuk M. Z. Nematerial'ni aktyvy yak ob'yekt bukhalters'koho obliku: novi pidkhody do klasyfikatsiyi ta vyznannya / M. Z. Nykolyuk // Mizhnarodnyy zbirnyk naukovykh prats' – 2008 – Vypusk

2 (11) – S. 270-277.

15. Revva A. M. Rol' nematerial'nykh aktyviv u stratehiyi rozvytku promyslovykh pidpryyemstv / A. M. Revva // Stratehiya i mekhanizmy rehulyuvannya promyslovoho rozvytku. – 2012. – S. 178-194.

16. Chub Yu. V. Sutnist' ta evolyutsiya teorii nematerial'nykh aktyviv na suchasnomu etapi rozvytku ekonomiky / Yu. V. Chub // Naukovi pratsi Poltavs'koyi derzhavnoyi ahrarnoyi akademiyyi. - Poltava : PDAA, 2014. - Vyp. 1 (8). - T. 1. - S. 280-286.

17. Mel'nyk O. V. Formuvannya nematerial'nykh aktyviv ta yikh vplyv na rynkovu vartist' promyslovykh pidpryyemstv / O. V. Mel'nyk // Marketynh i menedzhment innovatsiy. - 2013. - # 3. - S. 236-250.

18. . Polozhennya (standart) bukhhalters'koho obliku 8 «Nematerial'ni aktyvy» [Elektronnyy resurs] : zatv. postanovoyu Ministerstva finansiv Ukrayiny vid 18 zhovtnya 1999 r. # 242. – Rezhym dostupu : <http://buhgalter911.com/Res/PSBO/PSBO8.aspx>.

19. Mizhnarodnyy standart bukhhalters'koho obliku 38 «Nematerial'ni aktyvy» (IAS 38 «Intangible Assets»). [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupu: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_050.

20. Pro zatverdzhennya Planu rakhunkiv bukhhalters'koho obliku ta Instruktsiyi pro yoho zastosuvannya [Elektronnyy resurs] : [Nakaz Ministerstva Finansiv Ukrayiny # 291 vid 30.11.1999]. – Rezhym dostupu : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>.

21. Proskurina N. Problemy ta shlyakhy udoskonalennya obliku nematerial'nykh aktyviv / N. Proskurina, V S'omchenko, O. Bondarenko // Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu – 2008. – # 1 (3) – S. 115-119.

Рецензент: Балджи М.Д. д.е.н., професор, зав. кафедри економіки та планування бізнесу Одеського національного економічного університету.

2.09.2016

СТАН ТА ДИНАМІКА ФІСКАЛЬНО-БЮДЖЕТНОЇ ПОЛІТИКИ У СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОПРОМИСЛОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Ефективність розвитку аграрного господарства та здійснення зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських підприємств України є одним із основних завдань фінансово-бюджетної політики в контексті інтеграції національної економіки в світову економічну гілку. Підписання Угоди про всеохоплюючу зону вільної торгівлі з Європейським Союзом, відміна мит на продукцію на визначений термін в односторонньому порядку, складні стосунки з Росією підкреслюють необхідність в переоцінці загроз та розвитку національного аграрного сектора в сучасних умовах. За умов сьогодення необхідність оцінити вплив євроінтеграційних процесів на розвиток аграрного сектора економіки. Це дасть можливість запобігти загрозам пов'язаним із реалізацією євроінтеграційних процесів.

Ключові слова: фінансово-бюджетна політика, агропромисловий сектор, оподаткування, бюджет, сільгосппродукція, товаровиробники.

Ролінская Анна, Вечірко Ольга

СОСТОЯНИЕ И ДИНАМИКА ФИСКАЛЬНО-БЮДЖЕТНОЙ ПОЛИТИКИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Эффективность развития аграрного хозяйства и осуществления внешнеэкономической деятельности сельскохозяйственных предприятий Украины является одной из основных задач финансово-бюджетной политики в контексте интеграции национальной экономики в мировую экономическую ветвь. Подписание Соглашения о всеобъемлющей зоне свободной торговли с Европейским Союзом,

отмена пошлин на продукцию на определенный срок в одностороннем порядке, сложные отношения с Россией подчеркивают необходимость в переоценке угроз и развития национального аграрного сектора в современных условиях. В условиях настоящего необходимо оценить влияние евроинтеграционных процессов на развитие аграрного сектора экономики. Это позволит предотвратить угрозы связанным с реализацией евроинтеграционных процессов.

Ключевые слова: фискально-бюджетная политика, агропромышленный сектор, налогообложения, бюджет, сельхозпродукция, товаропроизводители.

Rolinska Anna, Vechirko Olga

STATE AND DYNAMICS OF FISCAL AND BUDGET POLICY REGULATION AGRICULTURAL SECTOR UKRAINE ECONOMY

The efficiency of the agricultural economy and foreign economic activity of agricultural enterprises of Ukraine is one of the main tasks of fiscal and budgetary policy in the context of the integration of the national economy in the global economic branch. Agreement on comprehensive free trade area with the European Union, the elimination of duties on products for a certain period unilaterally complex relationship with Russia stress the need to reassess threats and development of the national agricultural sector in the modern world. Given today's need to assess the impact of integration processes on the development of the agricultural sector. This will prevent threats associated with the implementation of European integration processes.

Keywords: fiscal and budgetary policy, agriculture sector, taxation, budget, agricultural producers.

Постановка проблеми. Аграрний сектор є однією з пріоритетних та стратегічно важливих галузей національної економіки. Аграрна галузь України забезпечує 12% валового внутрішнього продукту, 22% зайнятості населення та 38% вартості експорту. Сучасний стан агропромислового сектору економіки України характеризується наявністю проблем, що викликані

специфікою сільськогосподарського виробництва та зумовлені сезонністю виробництва, великою залежністю від природно-кліматичних факторів, нестабільністю цін на сільськогосподарську продукцію, недостатньою інвестицій, складністю залучення кредитних ресурсів. Сталий розвиток аграрного сектору економіки України значною мірою залежить від ефективності фіскально-бюджетної політики держави. В умовах бюджетного дефіциту особливого значення набуває необхідність активізації механізму державного регулювання економічних процесів, що реалізується за допомогою методів правового, адміністративного та фінансово-економічного впливу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження проблематики фіскально-бюджетної політики у системі державного регулювання агропромислового сектору економіки України знайшли своє відображення у публікаціях класиків економічної науки Ш. Бланкарта, А. Сміта, Дж.Стігліца, С. Фішера, М. Фрідмана, Дж. Хікса, Р. Шмалензі. Значний внесок у дослідження здійснили і вітчизняні науковці В. Базилевич, О. Василик, В. Геєць, А. Даниленко, В. Зимовець, М. Крупка, В. Лагутін, С. Лондар, І. Лютий, В. Мельник, Л. Тарангул, В. Федосов, І. Чугунов, С. Юрій. Теоретичні та прикладні аспекти фінансових відносин в аграрному секторі економіки досліджені такими українськими вченими, як В. Андрійчук, О. Бородіна, О. Гудзь, М. Дем'яненко, А. Діброва, С. Кваша, П. Лайко, Ю. Лупенко, М. Малік, О. Могильний, О. Непочатенко, Т. Осташко, Б. Пасхавер.

Невирішена раніше частина загальної проблеми. У сучасних економічних умовах важливим є використання фіскально-бюджетної політики як дієвого інструменту впливу на соціально-економічні процеси держави. Удосконалення фіскально-бюджетної політики має здійснюватися комплексно. Активізація можливостей фіскально-бюджетної політики у системі державного регулювання агропромислового сектору економіки України потребує більш раціонального її використання, доцільності у розробці і реалізації бюджетної політики у відповідності з вимогами стратегічних завдань соціально-економічного розвитку країни, насамперед, визначення шляхів підвищення її ефективності.

Постановка завдання:

- визначити стан та динаміку фіскально-бюджетної політики у системі державного регулювання агропромислового сектору економіки України;

- обґрунтувати теоретичні положення щодо сутності фіскально-бюджетної політики у системі державного регулювання агропромислового сектору економіки України;

- дослідити трансформаційні процеси в агропромисловому секторі та визначити роль фіскально-бюджетної політики у їх забезпеченні;

- виявити основні проблеми та запропонувати шляхи їх вирішення.

Основний матеріал дослідження. За умов сучасності агропромисловий комплекс залишається одним із найважливіших секторів національної економіки.

Головною умовою ефективної фіскально-бюджетної політики у системі агропромислового комплексу України є забезпечення максимального обсягу виробництва валової сільськогосподарської продукції через стимулювання фінансового потенціалу аграрних підприємств. Протягом 1991 – 2000 рр. обсяги виробництва валової сільськогосподарської продукції скоротились більш ніж у півтора рази, що пов'язано із затяжними та ускладненими ринковими трансформаціями в аграрному секторі України. Однак після 2000 року спостерігається позитивна динаміка приросту обсягів валової продукції сільського господарства (табл. 1).

За підсумками 2013 року вдалося досягти рівня виробництва 1991 року, а 2014 року отримати максимальний обсяг валової сільськогосподарської продукції за усі роки незалежності України. Порівняно з 2005 р. в аграрному секторі економіки отримано 33,3% приросту загального обсягу продукції сільського господарства, (у т.ч. продукції рослинництва – 47,1%, продукції тваринництва – 9,1%), що на нашу думку є позитивним явищем з огляду на сучасну економічну та політичну ситуацію в державі. Цієї динаміки вдалося досягти переважно за рахунок збільшення обсягів виробництва продукції рослинного походження. Адже у галузевій структурі валової продукції сільського господарства провідне місце (70,1% від загального обсягу виробництва) традиційно належить саме рослинництву, що підтверджує необхідність пошуку нових дієвих інструментів

фінансового регулювання розвитку тваринницької галузі. Вирішальне значення для регулювання розвитку аграрного сектору України має фіскально-бюджетна політика.

Таблиця 1

Обсяги виробництва валової сільськогосподарської продукції в Україні за 1991-2015 рр. (у постійних цінах 2010 р.), млн. грн.
(розроблено автором за даними Державної служби статистики України)

Роки	Валова продукція сільського господарства	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
1991	245447,9	121184,9	124263
1995	183890,3	106329,6	77560,7
2000	151022,2	92838,9	58183,8
2005	179605,8	114479,9	65125,9
2010	187526,1	120591,4	66934,7
2011	225381,8	157561,9	67819,9
2012	216589,8	145843,6	70746,2
2012	246109,4	172131,2	73978,2
2014	251438,6	177707,9	73730,7
2015	239369,9	168348,6	71021,3

Дослідження глобалізаційних процесів показують, що фіскально-бюджетно політика розвинених країн будується на визнанні концепції багатофункціональності, яка дозволяє усвідомити, що на відміну від інших галузей, які виконують лише виробничу комерційну функцію, сільське господарство виконує комплекс соціально значимих для кожного суспільства функцій забезпечення продовольчої безпеки країни, підтримки життєдіяльності сільської території, захисту суспільства від негативних явищ, надмірної урбанізації, створення умов для рекреації міських жителів. Держава зацікавлена у збільшенні загальної суми податків, що надходять у формі доходів у бюджети всіх рівнів і державні цільові фонди, зважаючи на пріоритетність фіскальної функції податків [3, с.89]. Але, завищення податкового навантаження позбавляє платників стимулу до активізації та розширення своєї діяльності, що призводить до ухилення від оподаткування та тіньової економіки. Платники навпаки зацікавлені у мінімізації витрат, у т.ч. і витрат на сплату податків, тому

лібералізація оподаткування через зниження податкового навантаження об'єктивно сприяє зміцненню фінансової бази платників податків, насиченню ринку сільськогосподарськими товарами і послугами, а також створенню конкурентного середовища. Також підвищуються витрати на оплату праці, що забезпечує підвищення рівня добробуту працюючих осіб і їх споживання [5, с.85].

Система регулювання економіки аграрного сектору України податковими механізмами має складові елементи: суб'єкти податкового регулювання – державні органи в межах їхньої компетенції і недержавні органи управління; нормативно-податкове забезпечення – закони України, постанови Верховної Ради, укази Президента, постанови Уряду, накази та листи Державної фіскальної служби України, міністерств, відомств, статuti підприємств аграрного сектору, інструкції, норми, нормативи, методичні вказівки, інша нормативна документація; податкові регулятори – принципи оподаткування, форми оподаткування, порядок обчислення і сплати, об'єкти оподаткування, порядок надання податкових пільг, контроль за правильністю та своєчасністю розрахунків платників з бюджетом і моніторинг застосування податкового механізму. Фіскальна політика регулювання розвитку агропромислового сектору України передбачає встановлення особливих режимів оподаткування для окремих категорій її суб'єктів [1, с. 98].

Як бачимо на рис. 1 фіскальна політика щодо агропромислового сектору України виконує три основні функції.

Рис. 1. Функції податків у аграрному секторі економіки України

За останні роки обсяги сплати податків і зборів аграрним сектором економіки становлять понад 42 млрд. грн., що суттєво перевищує бюджетну підтримку всієї галузі.

Про надзвичайно важливу роль агропромислового комплексу свідчить ряд важливих макроекономічних параметрів. Основним серед них є частка сільського господарства та харчової промисловості у валовому внутрішньому продукті держави (ВВП), яка протягом звітного періоду становила близько 20%. Оскільки від ефективного економічного розвитку агропромислового комплексу залежить продовольча і економічна безпека країни, поряд з цим результати діяльності агропромислових підприємств впливають на діяльність галузей, підприємництво яких взаємопов'язано з даною сферою [2, с.203]. Тому вважаємо доцільним зосередити увагу на тому, коли йдеться про фіскальну ефективність податкової системи в цілому, що сутність її полягає в одержанні та акумулюванні податкових платежів, формуванні на цій основі дохідної частини бюджету з метою виконання державою завдань економічної і соціальної політики. Виходячи з цього, показником фіскальної ефективності податкової системи є питома вага податкових надходжень у валовий внутрішній продукт, про що свідчать дані табл. 2 [6, с. 124].

Таблиця 2

Сума податкових надходжень від агропромислового комплексу за 2010-2014 рр., млрд. грн.

Галузь	Рік	ВВП, млн. грн.	Сплачено платежів, млн. грн.	Сума податків до ВВП, %
Сільське господарство	2010	94801	1264,9	1,3
	2011	98410	1450,7	1,5
	2012	113142	1737,8	1,5
	2013	154445	3078,6	2,0
	2014	112058	3389,6	3,0

За даними таблиці 2 підтримка через спеціальні механізми оподаткування становила більше 25 млрд. грн, або в середньому 3,3 млрд. грн. на рік. В абсолютному розмірі зростання сум непрямой підтримки в 2007-2014 рр. відбулося більше ніж у 3 рази.

Для сільськогосподарських підприємств із 1999 р. також діє спеціальний порядок сплати податку на додану вартість:

- залишення податку на додану вартість для підтримки власного виробництва;
- отримання дотацій від переробних господарств.

Таблиця 3

Динаміка державної підтримки аграрного сектору за рахунок застосування спеціальних режимів оподаткування, млн. грн.

Напрямок підтримки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Підтримка сільгоспвиробників через механізм ПДВ, з них:	538,1	1235,4	2024	2251	2736,5	3346,5	3641,3
- суми ПДВ, що спрямовуються сільгосппідприємствами на підтримку тваринництва та птахівництва	19,6	95,4	197,4	201,2	253	327,9	303,3
- суми ПДВ, що спрямовуються сільгосппідприємствами на придбання матеріально-технічних ресурсів	97,5	493	1191	2102	1326,5	1384,6	1714,6
- суми дотацій переробних підприємств	421,0	647	636	848,0	1157	1634	1623,4
Підтримка за рахунок дії ФСП	1255,3	1426,8	1423,8	1355,3	1400	1207	1660
Підтримка за рахунок списання заборгованості з податків, зборів та податкових платежів	5892,4	494,3	104,6	-	-	-	-
Всього розмір підтримки	7685,8	3156,5	3552,8	3607,1	4136,5	4553,5	5101,3
Підтримка через спеціальні режими та механізми оподаткування без списання заборгованості	1793,4	2662,2	3448,2	3607,1	4136,5	4553,5	5101,3

Механізм застосування ПДВ як методу підтримки сільського господарства функціонує на основі таких важливих положень:

1) залишок податкових зобов'язань з ПДВ іншої продукції (крім підакцизної та переліченої вище) перераховується сільськогосподарськими товаровиробниками на окремий рахунок і використовуються ними на придбання матеріально-технічних ресурсів виробничого призначення;

2) сума податку на додану вартість, що підлягає сплаті до бюджету сільськогосподарськими підприємствами всіх форм власності за реалізовані ними молоко, худобу, а також за молочну продукцію та м'ясопродукти, вироблені у власних переробних цехах, повністю залишається в розпорядженні сільськогосподарських

підприємств і спрямовується на підтримку власного виробництва тваринницької продукції та продукції птахівництва;

3) суми ПДВ, що сплачуються переробними підприємствами за реалізовані молоко та молочну продукцію, м'ясо та м'ясопродукти, повертаються сільськогосподарським товаровиробникам у вигляді дотацій [4, с.65].

Таблиця 4

Підтримка за допомогою ПДВ агропромислового сектору економіки України, млн. грн. (розраховано автором за даними Міністерства аграрної політики та продовольства.)

Напрямок підтримки	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Всього сума підтримки агропромислового сектору через механізм ПДВ	1235,4	2024	2251	2736,5	3346,5	3641,3
Суми дотацій переробних підприємств	647	636	848	1157	1634	1623,4
- у загальній сумі підтримки, %	52,4	31,4	37,7	42,3	48,8	44,6
Суми ПДВ, що залишаються в розпорядженні сільгосппідприємств	588,4	1388,4	1403,4	1579,5	1712,5	2017,9
- у загальній сумі підтримки, %	47,6	68,6	62,3	57,7	51,2	55,4
у т. ч.:	95,4	197,4	201,2	253	327,9	303,3
- суми ПДВ, що спрямовуються сільгосппідприємствам і на підтримку тваринництва і птахівництва						
- у загальній сумі підтримки, %	7,7	9,8	8,9	9,25	9,8	8,3
- суми ПДВ, що спрямовуються сільгосппідприємствам і на придбання матеріально-технічних ресурсів	493	1191	1202,6	1326,5	1384,6	1714,6
- у загальній сумі підтримки, %	39,9	58,8	53,4	48,5	41,4	47,1

Як видно з вищенаведених даних таблиць 3 та 4 сума фінансової підтримки за допомогою ПДВ зросла в 9 разів (з 538 млн. грн. у 2008 р. до 3,64 млрд. у 2014 р.). Разом з цим відбулися вагомі зміни і в структурі загальної підтримки. На початку застосування спеціальних механізмів ПДВ підтримка здійснювалася в основному за рахунок дотацій переробних підприємств (78% у 2008 р.), то в 2014 р. питома вага цих дотацій становила 45%, при одночасному зростанні їх обсягів у 6 разів. Суми ПДВ, що спрямовуються на підтримку власного агропромислового виробництва через механізми акумуляції, суттєво зросли з 2009 р. Зокрема, якщо у 2008-2014 рр. вони становили 117-118 млн. грн, то в 2010 р. - 1,30 млрд. грн, а в 2014 р. - 2 млрд. грн, тобто за аналізований період зросли більше, ніж в 17 разів. В середньому 85% даних сум становлять кошти, що спрямовуються на закупівлю матеріально-технічних ресурсів для ведення ефективного сільського господарства [7, с.45].

Введення даного механізму підтримки агропромислового сектору України має позитивні наслідки. У такий спосіб вдалося за 2008-2014 рр. залучити близько 8 млрд. грн додаткових фінансових ресурсів для розвитку тваринництва і птахівництва та придбання матеріально-технічних ресурсів (загальна сума підтримки через ПДВ – 16,1 млрд. грн).

Така підтримка має конкретну адресність спрямування коштів і абсолютно виключає зустрічні фінансові потоки та виключає втручання адміністративного чинника, який спостерігається при розподілі бюджетних коштів. Одночасно використання сум ПДВ через такий механізм підтримки передбачає обов'язковий цільовий характер їх спрямування (тобто такі грошові кошти можна прирівняти до бюджетних).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Неналежне бюджетування видатків, непрозорість виділення бюджетних асигнувань, обмежений доступ до програм державної підтримки для малих сільськогосподарських виробників призвели до підриву довіри виробників до держави, і такого інструменту підтримки, як прямі субсидії та дотації, а також практично відсутності їх впливу на агропромисловий сектор економіки. Така ситуація зумовлена тим, що програми прямої бюджетної підтримки ніколи не виконувалися

належним чином через брак фінансування.

Отже, необхідно розробити просту, ефективну та прозору фіскально-бюджетну політику підтримки агропромислового сектору шляхом:

- оцінки та оптимізації поточної системи;
- встановлення обмеженої кількості простих, адресних та ефективних заходів, спрямованих на досягнення конкретних і добре визначених пріоритетних цілей, які легко реалізувати, контролювати і оцінювати;
- забезпечення належного, стабільного, передбачуваного фінансування, орієнтованого на довгострокову стратегію;
- забезпечення прозорості та ефективності використання ресурсів державного бюджету незалежно від обраної моделі підтримки;
- скорочення кількості напрямків державної підтримки;
- збільшення заходів підтримки «зеленого кошика» СОТ, зокрема фінансування програм сільського розвитку;
- розробки новітнього підходу щодо підтримки малих сільськогосподарських виробників та фермерів-початківців.

Література

1. Андрійчук В.Г. Економіка підприємств агропродовольчого комплексу: навч.-метод. посіб. для самост. вивч. дисципліни / ДВНЗ «Київ нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – К.: КНЕУ, 2010. – 414 с.
2. Кузьменко С.І. Розвиток казначейського обслуговування аграрного сектору вітчизняної економіки / С.І. Кузьменко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.
3. ЗУ «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» від 18.10.2005 р., № 2982 – IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.
4. ЗУ «Про державний бюджет України» від 28.12.2014 р., №80 – VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.
5. Павлова Г.Є. Особливості аграрного сектора в національній економіці / Г.Є. Павлова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

6. Проект «Єдина комплексна стратегія та план дій розвитку сільського господарства та сільських територій в Україні на 2015-2020 роки» / Міністерство аграрної політики та продовольства України, 2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/>.

7. Сільське господарство України: Статистичний збірник за 2013 рік / [За ред. Ю.М. Остапчука]. – К.: Держкомстат України, 2013. – 387 с.

1. Andriyчук V.H. Ekonomika pidpryyemstv ahroprodovol'choho kompleksu: navch.-metod. posib. dlya samost. vuvch. dystsypliny / DVNZ «Kyiv nats. ekon. un-t im. V. Het'mana». – К.: KNEU, 2010. – 414 с.

2. Kuz'menko S.I. Rozvytok kaznacheys'koho obsluhovuvannya ahrarnoho sektoru vitchyznyanoi ekonomiky / S.I. Kuz'menko [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>.

3. ZU «Pro osnovni zasady derzhavnoyi ahrarnoyi polityky na period do 2015 roku» vid 18.10.2005 r., # 2982 – IV. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/>.

4. ZU «Pro derzhavnyy byudzhnet Ukrayiny» vid 28.12.2014 r., #80 – VIII. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80-19>.

5. Pavlova H.Ye. Osoblyvosti ahrarnoho sektora v natsional'niy ekonomitsi / H.Ye. Pavlova [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/>.

6. Proekt «Yedyna kompleksna stratehiya ta plan diy rozvytku sil's'koho hospodarstva ta sil's'kykh terytoriy v Ukrayini na 2015-2020 roky» / Ministerstvo ahrarnoyi polityky ta prodovol'stva Ukrayiny, 2015. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://minagro.gov.ua/>.

7. Sil's'ke hospodarstvo Ukrayiny: Statystychnyy zbirnyk za 2013 rik / [Za red. Yu.M. Ostapchuka]. – К.: Derzhkomstat Ukrayiny, 2013. – 387 с.

Рецензент: Драбовський А.Г. д.е.н., професор, ректор ВКІ

1.09.2016

СОВРЕМЕННЫЕ ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ В ЭКОНОМИКЕ ИРАКСКОГО КУРДИСТАНА

Экономическая модель развития экономики Иракского Курдистана призвана решать задачу преодоления кризисных явлений при условии организации безопасного бизнеса на основе инвестирования технологического перевооружения промышленности и обеспечения финансовой устойчивости активов предприятий.

Предложенный подход к определению особенностей трансформационного процесса в экономике раскрывает процесс эволюции промышленности Иракского Курдистана с позиций антикризисного управления и ее отраслей с привлечением инвестиций на предприятия.

Дана основная характеристика и раскрыты особенности развития промышленности в Иракском Курдистане в условиях инвестиций, обеспечивающих прибыльность предприятий. Современная экономика Иракского Курдистана трансформируется путем индустриализации промышленности в условиях антикризисной политики и под влиянием научно-технического прогресса.

Ключевые слова: экономика, промышленность, предприятие, производство, инвестиции, ресурсы, развитие.

СУЧАСНІ ТРАНСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В ЕКОНОМІЦІ ІРАКСЬКОГО КУРДИСТАНУ

Економічна модель розвитку економіки Іракського Курдистану покликана вирішувати задачу подолання кризових явищ за умови організації безпечного бізнесу на основі інвестування технологічного переозброєння промисловості та забезпечення фінансової стійкості активів підприємств.

Запропонований підхід до визначення особливостей трансформаційного процесу в економіці розкриває процес еволюції

промисловості Іракського Курдистану з позицій антикризового управління та її галузей із залученням інвестицій на підприємства. Дана основна характеристика і розкриті особливості розвитку промисловості в Іракському Курдистані в умовах інвестицій, які забезпечують прибутковість підприємств.

Сучасна економіка Іракського Курдистану трансформується шляхом індустріалізації промисловості в умовах антикризової політики і під впливом науково-технічного прогресу.

Ключові слова: економіка, промисловість, підприємство, виробництво, інвестиції, ресурси, розвиток.

Hazar Hamad Hussain

MODERN ECONOMY TRANSFORMATION PROCESSES IN IRAQI KURDISTAN

The economic model of development of the economy of Iraqi Kurdistan is designed to solve the problem of overcoming the crisis, provided the safe investment business based on technological modernization of industry and ensure the financial sustainability of enterprise assets.

The proposed approach to defining features of the transformation process in the economy reveals the evolution of the industry from the perspective of Iraqi Kurdistan crisis management and its branches with investments in the enterprise. Given to main characteristics and disclosed features of industrial development in Iraqi Kurdistan in terms of investment, ensuring profitability of enterprises.

The modern economy of Iraqi Kurdistan is transformed by industrialization industry in the anti-crisis policy and under the influence of scientific and technological progress.

Keywords: economy, industry, enterprise, production, investment, resources development.

Постановка проблемы в общем виде и связь с важнейшими научными и практическими задачами. Вектор развития экономики Иракского Курдистана направлен на преодоление кризисных явлений в промышленности при условии организации безопасного бизнеса на

основе инвестирования технологического перевооружения предприятий. В основе формирования капитальных вложений предприятий в Иракском Курдистане определяются инвестиции, пользующиеся «налоговыми каникулами» в целях привлечения иностранных инвесторов. В результате налоговой реформы в Иракском Курдистане изменилась процедура регистрации собственности, которая обойдется предпринимателю в среднем в 6,3% от ее стоимости. Налоговый режим способствует положительным тенденциям развития экономики Иракского Курдистана. По оценкам экспертов: иракская система налогообложения сравнима с ситуацией в этой области в странах Южная Корея и Малайзия [1]. В Иракском Курдистане создают структуру экономики, в которой доминирует прибыльное производство. Экономика предприятий Иракского Курдистана связана с расширением процесса концентрации капитала и антикризисного управления в целях получения прибыли. Развитие экономики необходимо в приоритетных условиях научно-технического прогресса.

Тенденции научно-технического прогресса заставляют уделять внимание развитию и модернизации предприятий в Иракском Курдистане и внедрять современный проектный менеджмент в системе антикризисного управления.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема развития экономики Иракского Курдистана рассматривалась в публикациях ученых. Э.О. Касаев анализирует текущую ситуацию экономики Иракского Курдистана, которая затрудняет развитие бизнеса и существенно повышает риски иностранных инвесторов [1]. С.М. Иванов дает развернутую характеристику Иракского Курдистана, как субъекта федерации Ирака при благоприятных внешних и внутренних условиях развития. Автономия, по мнению ученого, могла бы через несколько лет стать экономически развитым регионом мира [2, с. 86]. Али Алиев считает: иностранных инвесторов больше заинтересовали нефтяные богатства, а вот газовые только ждут своих разработчиков [3].

Тенденции развития экономики Иракского Курдистана представлены во многих работах таких ученых: Аш-Шариф, Самер Аднан, Хашим Абу Асса Хамза Башир, Хазар Ахмед Абдо Раджех, которые считают: ключевым фактором развития экономики является

автономия Иракский Курдистана в условиях целостности государства Ирак.

Выделение нерешенных ранее частей общей проблемы. Гиперконкурентное развитие мировых рынков приводит к трансформации экономики предприятий в Иракском Курдистане. Трансформационные процессы в экономике Иракского Курдистана зависят от инвестиционного процесса и технологического развития в условиях влияния внешней среды и нестабильной политической ситуации на Ближнем Востоке. Требуется совершенствования и подход в исследовании трансформационной экономики предприятий Иракского Курдистана в инвестиционных программах развития на основе антикризисной политики.

Формирование целей статьи. Целевое назначение статьи заключается в определении современных трансформационных процессов экономики предприятий Иракского Курдистана с позиций антикризисного управления.

Изложение основного материала исследования. Современные трансформационные процессы в Иракском Курдистане имеют основные характеристики и понятийный аппарат. Эволюция и индустриальное развитие Иракского Курдистана влияет на развитие экономики предприятия, которая развивается, как наука и позволяет дать характеристику понятиям: экономика, промышленность, производство, предприятие, инвестиции, ресурсы, развитие. Понятие «экономика» характеризует совокупность отношений, складывающихся в сфере производства, распределения, обмена и потребления [4]. Вместе с тем, это и наука о законах экономического развития предприятий во взаимосвязи с внешней средой. Промышленность в Иракском Курдистане представляет совокупность предприятий при условии рыночного хозяйства. Предприятие в Иракском Курдистане имеют самые различные виды деятельности. Современные предприятия создают в сфере добычи нефтяных ресурсов и газа, производства энергии, обработки и народных промыслов, туризма, сельского хозяйства. Промышленность – это ведущая индустрия материального производства Иракского Курдистана. Предприятие в Иракском Курдистане – это субъект хозяйственной деятельности, вид которой может быть выбран самостоятельно с целью получения прибыли и обеспечения рабочих

мест населению страны. В производственной сфере предприятий Иракского Курдистана выделяют процесс производства, в котором создают продукцию с целью реализации. Приоритеты в экономике Иракского Курдистана имеет инвестиционный капитал. Инвестиции рассматривают в виде долгосрочных капиталовложений в производство, предпринимательские и инновационные проекты и программы. Экономика предприятий в Иракском Курдистане основана на богатой ресурсной базе. Ресурсы предприятий включают все то, что способствует их экономической деятельности: природные, людские, информационные ресурсы, товары и т.п. С переходом к индустриальной экономике в условиях рынка выполняют объективную оценку материальной базы и потенциала предприятий всех видов деятельности.

Сформировать систему концентрации капитала в Иракском Курдистане возможно при инвестиционной привлекательности предприятий и расширения кооперационных связей. Инвестирование разных программ экономического развития предприятий в Иракском Курдистане проходит в целях формирования конкурентоспособной ниши на глобальном рынке. Это улучшает потенциал предприятий и формирует новую систему антикризисного управления. Инвестиции – это основной фактор роста и обновления предприятий Иракского Курдистана, направленный на достижение экономического эффекта. Экономика Иракского Курдистана в основном определяется доходами из бюджета, а бюджет зависит от экспорта нефти. В настоящее время гидроэлектростанции в г. Докане и г. Дербенди-Хане работают не в полную мощность и при условии реконструкции они способны удовлетворить потребности страны в энергии. В г. Сулеймании расположены два крупных цементных завода, ныне процветающие в связи со строительным бумом. Намечено строительство нового цементного завода в Харире. Имеются крупные предприятия текстильной и пищевой промышленности. В г. Салахаддине построен новый трубопрокатный завод и спроектированы заводы в городах Эрбиль, Сулеймания, Дахук, Захо [5]. На предприятиях Иракского Курдистана столкнулись с необходимостью эффективного использования инвестиций. По данным Инвестиционного совета Курдистанского региона инвестиции иностранных компаний и правительств в регион составляют около 23%

от общего объема. За последние 5 лет в регион было вложено 3,93 млрд. долл. США инвестиций из 20 стран. С учетом средств госбюджета, регионального бюджета и иракских частных предпринимателей на развитие Курдистана поступило свыше 17,42 млрд. долл. США, из которых в строительство жилья направлено 7,27 млрд. долл. США. Крупнейший иностранный инвестор – это Кувейт (1,55 млрд. долл. США). Следующие инвесторы – это Турция (702 млн. долл. США) и Египет (350 млн. долл. США) [2]. Предприятия Иракского Курдистана получают долгосрочные инвестиции. Обеспеченные резервами инвестиции в промышленном секторе нуждаются в новой системе антикризисного управления, направленной на экономическое развитие предприятий. Основу взаимодействия иностранных инвесторов и предприятий в Иракском Курдистане создают инвестиционные проекты с эффективной системой проектного менеджмента.

Современная эволюция Иракского Курдистана позволяет формировать обоснованную систему организации бизнеса в условиях повышения роли иностранных инвестиций.

В аналитических публикациях по проблемам экономики Иракского Курдистана даны тенденции её развития в условиях рынка и сделан вывод: активизация внешнеполитической деятельности обеспечивает эффективное развитие стратегических партнерских отношений на основе прочных связей и контактов с иностранными инвесторами в странах Евросоюза, Ближнего Востока, Китая, Индии и Турции.

Эволюция Иракского Курдистана имеет особенности развития, которые представлены в следующих характеристиках (табл. 1).

Таблица 1

Современные трансформации в экономике Иракского Курдистана [2, 3, 6, 7, 8]

Основные тенденции	Характерные черты
1	2
Стабилизация экономической ситуации	По оценкам международных организаций, правительству Ирака удастся удерживать в небольшой экономической рост при условии увеличения золотовалютных резервов. ВВП на душу населения в Ираке составляет 950 долл. США. Перспективы развития нефтяной отрасли, на которую сейчас приходится более 90% производимого в Ираке ВВП и более 95%

Продолж. табл. 1

1	2
	экспорта, связаны со способностью правительства аккумулировать нефтедоллары и обеспечивать условия для освоения этих средств внутри страны [6].
Структурирование потребления нефтяных ресурсов	Для урегулирования нефтяных вопросов между Багдадом и Иракским Курдистаном в 2014г. сторонами приняты меры: Иракское федеральное правительство выплачивает Региональному правительству Иракского Курдистана 500 мил. долл. США в виде взноса в счет задолженности по бюджету. Иракский Курдистан передает в распоряжение федерального правительства Ирака 150 000 баррелей сырой нефти в день при условии справедливого решение вопросов [7].
Инвестирование нефтяного бизнеса	В стране не действует нормативная база в инвестировании в нефтяные проекты государства. Риски для игроков, ведущих деятельность на иракском энергетическом поле, являются высокими и будут увеличиваться при полноценной реализации нефтяных проектов на иракской территории [8]. Нефтяные резервы Иракского Курдистана оцениваются в 45 млрд. баррелей. Бурение 11 новых скважин увеличит их объем до 115 млрд. баррелей. Принят региональный законопроект об углеводородах, который стал правовой основой для разработок полезных ископаемых. Глава консорциума «Набукко» заявил, что в 2015 г. газопровод поставит Европе 8 млрд. куб. м. газа из Иракского Курдистана и снимет многие проблемы с его наполнением [2]. Норвежская нефтегазовая компания Statoil ASA продала долю в 18,75% ЛУКОЙЛу, который стал владельцем 75% доли. ЛУКОЙЛ оценил свои инвестиции в проект на ближайшие три года в 4,5 млрд. долл. США, а общий объем инвестиций – в 27 млрд. долл. США [8].
Инвестирование газовых месторождений	Разведанные запасы природного газа в Ираке оцениваются в 3,17 трлн. куб. м. Отсутствие инфраструктуры позволяет добывать 42,5 млн. куб. м в сутки, из которых половина – сжигаемый попутный нефтяной газ. Министерство нефти одобрило участие 45 международных компаний в тендере на разработку газовых месторождений. В их числе: Royal Dutch Shell, BP, Exxon Mobil Corp, Chevron, ConocoPhillips, Occidental Petroleum Corp (OXY), Total, Eni, Edison SpA, Japan Petroleum Exploration Co Ltd. На тендер выставлены месторождения с общими запасами в размере около 210 млрд. куб. м. Запасы месторождения Мансурия оценивают в 93,4 млрд. куб. м, Аккас – 113,3 млрд. куб. м, Сиба – 3 млрд. куб. м. Компаниям будут предложены долгосрочные контракты на разработку газовых месторождений [3].
Инвестирование энергетики	Инвестируется контракт на строительство газотурбинной электростанции с «ENKA Insaat», которая включает промышленные газотурбинные установки «General Electric» мощностью 42 МВт, установку подготовки газа с газовыми компрессорами и систему налива, хранения и распределения дизтоплива с резервуарами объемом 2500 куб. м.

1	2
	Введена в строй новая очередь Чамчамальской электростанции для улучшения энергоснабжения Курдистанского региона [2, с.81].

Инвестиции обеспечивают развитие предприятий на внешнем рынке Иракского Курдистана. В соответствии с Конституцией Ирака, компетенции, относящиеся к созданию инвестиционного климата по регионам, переданы в регионы страны. Инвестиции в Иракский Курдистан осуществляются в рамках инвестиционного права Курдистана (KRIL) и Курдистанского Совета по инвестициям (КВОИ), предназначенного для создания стимулов в экономическом развитии под руководством Регионального правительства. В этом заключены основные различия между инвестиционным климатом в ИКР и остальной части Ирака [9]. В XXI веке решающее воздействие на развитие Иракского Курдистана имеет индустриальное производство, основанное на инвестициях. В экономике Иракского Курдистана инвестиции справедливо рассматривают, как основной фактор роста и предпринимательства.

Выводы из указанных проблем и перспективы дальнейших исследований. Промышленность представляет мощную индустрию материального производства Иракского Курдистана, в которой производят продукцию с различными технологическими укладами. Современная промышленность Иракского Курдистана объединяет предприятия по разным видам деятельности и формирует её производственное, техническое и экономическое звено.

Материальная база предприятий в Иракском Курдистане определяет их размеры и виды деятельности. Орудия труда, технология, предметы труда, а также информация влияют на профессиональный состав работников, организацию и условия труда. Важнейшее место в экономике Иракского Курдистана отводится добыче нефти, газа и производству энергии. На производство всех видов деятельности решающее влияние оказывает добывающая отрасль. Инвестиционная модель развития экономики предприятий Иракского Курдистана во многом определяется их антикризисной политикой.

Общемировая тенденция развития индустриального общества

проявилась в Иракском Курдистане и оказала влияние на эволюцию экономики. Характерным признаком экономики предприятий Иракского Курдистана является инвестиционный процесс с целью получения прибыли. Научно-технический прогресс на базе индустриализации в Иракском Курдистане создает условия развития современной антикризисной политики, в которой важное значение имеет проектный менеджмент.

Литература

1. Касаев Э.О. Об экономической обстановке в Ираке. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://kurdistan.ru/2010/08/03/articles-6315_Ob_ekonomicheskoy_ob.html
2. Иванов С.М. Иракский Курдистан на современном этапе (1991-2011 гг.). – М.: ИМЭМО РАН, 2011. – 86 с.
3. Okumus O. Kurdistan's Natural Gas Resources May Become a Game-changer Over the Longer Term, 5, 2013. pp. 18-22.
4. Бовкун О.В. Напрями залучення інвестицій у підприємства нафтогазового комплексу / О.В. Бовкун // Управління розвитком. – 2013. – № 14. – С. 126-128.
5. Курдська держава – бути чи не бути? Так в чому суть запитання? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://bintel.com.ua/uk/projects/kurdskoe-gosudarstvo-byt%27-ili-ne-byt%27>.
6. Об экономической обстановке в Ираке. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://kurdistan.ru/2010/08/03/articles-6315_Ob_ekonomicheskoy_ob.html.
7. Новостной сайт о событиях в курдском регионе. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://kurdistan.ru/2014/11/15/news-22858_Ministr_nefti_Iraka.html.
8. О российском нефтяном бизнесе в Ираке. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://kurdistan.ru/2010/10/30/articles-7639_O_rossiyskom_neftyan.html.
9. Заявление об инвестиционном климате в Ираке. Отчет. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.state.gov/e/eb/rls/othr/ics/2013/204661.htm>.

1. Kasaev Э.О. Об экомoмическoй oбстанoвке в Yраке. [Электронныe resurs] – Rezhym dostupa: http://kurdistan.ru/2010/08/03/articles-6315_Ob_ekonomicheskoy_ob.html
2. Yvanov S.M. Yraskyy Kurdistan na sovremennom etape (1991-2011 hh.). – M.: YMЭMO RAN, 2011. – 86 s.
3. Okumus O. Kurdistan"s Natural Gas Resources May Become a Game-changer Over the Longer Term, 5, 2013. rr. 18-22.
4. Bovkun O.V. Napryamy zaluchennya investytsiy u pidpryyemstva naftohazovoho kompleksu / O.V. Bovkun // Upravlinnya rozvytkom. – 2013. – # 14. – S. 126-128.
5. Kurds'ka derzhava – buty chy ne buty? Tak v chomu sut' zapytannya? [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://bintel.com.ua/uk/projects/kurds-koe-gosudarstvo-byt%27-ili-ne-byt%27>.
6. Ob экомoмическoй oбстанoвке в Yраке. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: http://kurdistan.ru/2010/08/03/articles-6315_Ob_ekonomicheskoy_ob.html.
7. Novostnoy sayt o sobytyyakh v kurdskom rehyone. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: http://kurdistan.ru/2014/11/15/news-22858_Ministr_nefti_Iraka.html.
8. O rossiyskom neftyanom byznese v Yраке. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: http://kurdistan.ru/2010/10/30/articles-7639_O_rossiyskom_neftyan.html.
9. Zayavlenye ob ynvestytsyonnom klymate v Yраке. Otchet. [Elektronnyy resurs] – Rezhym dostupa: <http://www.state.gov/e/eb/rls/othr/ics/2013/204661.htm>.

***Рецензент:** Ковальов А.І. д.е.н., професор, проректор з наукової роботи Одеського національного економічного університету*

1.09.2016

КРИТЕРІАЛЬНИЙ АПАРАТ ДЛЯ ОЦІНЮВАННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КОНТРОЛЬНО-ПЕРЕВІРОЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ АУДИТОРСЬКОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Стаття присвячена формуванню критеріального апарату для оцінювання ефективності контрольно-перевірочної роботи органів Державної аудиторської служби України (ДАСУ). Проаналізовано діяльність органів ДАСУ за період з 2010 по 2015 рр. Узагальнено та згруповано методичні підходи до визначення ефективності контрольно-перевірочної діяльності урядового органу фінансового контролю. Запропоновано авторський підхід до оцінювання ефективності роботи органів ДАСУ. Визначено чинники, які впливають на ефективність контрольно-перевірочної роботи урядового органу фінансового контролю. Розроблено пропозиції по удосконаленню методичних підходів до оцінювання ефективності діяльності органів ДАСУ.

Ключові слова: урядовий фінансовий контроль, ефективність, Державна аудиторська служба України, контрольно-перевірочна діяльність, кошти Державного бюджету, втрати бюджету.

Хомутенко Алла, Пашура Анна

КРИТЕРИАЛЬНЫЙ АППАРАТ ДЛЯ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ КОНТРОЛЬНО-ПРОВЕРОЧНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ГОСУДАРСТВЕННОЙ АУДИТОРСКОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

Статья посвящена формированию критериального аппарата для оценки эффективности контрольно-проверочной работы органов Государственной аудиторской службы Украины (ГАСУ). Проанализирована деятельность органов ГАСУ за период с 2010 по 2015 гг. Обобщены и сгруппированы методические подходы к определению эффективности контрольно-проверочной деятельности

правительственного органа финансового контроля. Предложен авторский подход к оценке эффективности работы органов ГАСУ. Определены факторы, влияющие на эффективность контрольно-проверочной работы правительственного органа финансового контроля. Разработаны предложения по совершенствованию методических подходов к оценке эффективности деятельности органов ГАСУ.

Ключевые слова: парламентский финансовый контроль, эффективность, Государственная аудиторская служба Украины, контрольно-проверочная деятельность, средства Государственного бюджета, потери бюджета.

Khomutenko Alla, Pashura Anna

THE CRITERIAL APPARATUS FOR EVALUATING EFFECTIVENESS CHECKOUT ACTIVITIES OF THE STATE AUDIT SERVICE OF UKRAINE

The article is devoted to the formation of the unit of criterion for assessing the effectiveness of the control and verification of the organs of the State Audit Service of Ukraine (SASU). Analyzed the activities of the SASU for the period from 2010 to 2015. Summarized and grouped methodical approaches to determining the effectiveness of the control and verification activities of the government financial control body. The author's approach to evaluating the performance of SASU. The factors affecting the efficiency of the control and verification of the work of the government financial control body. Proposals for improving the methodological approaches to the assessment of efficiency of activity of SASU.

Key terms: Government financial control, efficiency, the State Audit Service of Ukraine, control and verification activities, the state budget, the loss of the budget.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах недостатності фінансових ресурсів для фінансування функцій держави особливо гостро постає завдання по забезпеченню ефективного та цільового використання державних коштів і майна. Одним із засобів

реалізації такого завдання виступає державний фінансовий контроль, який покликаний попереджати фінансові правопорушення та неефективне використання бюджетних коштів і державного майна, виявляти такі порушення та сприяти їх усуненню. Офіційні дані свідчать, що за результатами проведених контрольних заходів у 2015 році основним органом реалізації державної політики у сфері державного фінансового контролю – Державною аудиторською службою України були виявлені порушення фінансової дисципліни, що призвели до втрат фінансових ресурсів на загальну суму 106,3 млн. грн. [1]. Зменшити обсяги втрат бюджету України можливо, зокрема, за рахунок підвищення ефективності функціонування органів державного фінансового контролю, у тому числі й ДАСУ. У цьому контексті актуалізується необхідність оцінювання ефективності роботи урядового органу фінансового контролю з метою виявлення та усунення чинників, що негативно впливають на його діяльність.

Аналіз наукових публікацій з теми дослідження та виділення не вирішених проблем. Проблематика реформування та вдосконалення системи державного фінансового контролю була предметом досліджень таких науковців, як: Л. В. Гуцаленко, В. А. Дерій, М. М. Коцупатрій, Н. І. Шевченко, Є. В. Калюга, О. Д. Василик, М. Ф. Базась, І. В. Басанцов, В. О. Куліченко, І. Б. Стефанюк, О. Ю. Бурдонова, І. Ю. Вітвицька, М. М. Чумакова, О. М. Есманов, Н. В. Фоміцька та ін. Незважаючи на значні наукові напрацювання в галузі фінансового контролю, питання оцінювання ефективності діяльності органів фінансового контролю досліджені недостатньо та потребують подальшого розгляду.

Мета статті: формування критеріального апарату для оцінювання ефективності контрольно-перевірочної діяльності органів Державної аудиторської служби України.

Виклад основного матеріалу. Раціональність використання фінансових ресурсів країни визначає її добробут у цілому. Саме тому контроль за використанням державних ресурсів є важливим важелем управління державою. У цьому контексті актуалізується питання оцінювання ефективності діяльності державних контролюючих органів, до складу яких входить Державна аудиторська служба України.

Аналіз нормативної та наукової літератури показав відсутність єдиних комплексних методичних підходів до оцінювання ефективності діяльності ДАСУ. У зв'язку з цим у рамках даного дослідження буде запропонований авторський підхід до оцінювання ефективності діяльності урядового органу фінансового контролю.

І. В. Басанцов вважає, що поняття ефективності фінансового контролю тісно пов'язане з поняттям його результативності, оскільки результативність є її головним критерієм [4, с.150]. Виходячи з цього, ефективність діяльності ДАСУ можна оцінити за допомогою результативних показників її діяльності, а саме кількості відшкодованих ресурсів, які надійшли до бюджетів усіх рівнів за результатами проведених контрольних заходів. Обсяг виявлених порушень та обсяг відшкодованих і поновлених незаконних, нецільових витрат та недостач графічно зображено на рис. 1.

Рис. 1. Кількість виявлених та усунутих порушень органами ДАСУ за період 2010-2015 рр., млн. грн.
(складено автором за даними [1])

Дані, наведені на рис. 1 свідчать про значні обсяги порушень, що призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів. Зокрема, у

2015 році цей показник склав майже 4 млн. грн., з яких до бюджету було повернуто лише 0,53 млн або лише 18%.

Зауважимо, що протягом 2010-2015 рр. до бюджету було повернуто 5,81 млн. грн. або 9,8% від загальних втрат фінансових та матеріальних ресурсів. В середньому за останні 5 років відшкодуванню підлягало лише 17% від усіх втрат фінансових та матеріальних ресурсів. Це досить низький показник, який свідчить про те, що контроль після проведення контрольних заходів в ДАСУ потребує організаційного та законодавчого вдосконалення.

Слід зазначити, що ефективність роботи органів ДАСУ В. О. Жуков і С. П. Опенишев розглядають як відношення суми ефектів (економічного, соціального, організаційного) до загальних витрат на процес організації і проведення контрольної-перевірочної діяльності [3, с.218]. Розрахунок економічної ефективності за допомогою зазначеного підходу наведено у таблиці 1. Оскільки, нормативне значення такого показника не встановлене вважаємо діяльність органів ДАСУ ефективною у випадку його зростання.

Таблиця 1

Розрахунок економічної ефективності діяльності органів ДАСУ за 2010-2015 рр. (складено автором за даними [1; 3, с.218])

Рік	Формула	Розрахунок (млн. грн.)	Економічна ефективність (%)
2010	$E_{ef} = E_b / Z$ де E_b – кошти, повернуті на бюджетні рахунки й до державного та місцевих бюджетів; Z – затрати на утримання органу фінансового контролю.	1,47/490,5	0,30
2011		1,18/481,4	0,25
2012		0,99/416,5	0,24
2013		0,97/427,1	0,23
2014		0,67/285,5	0,23
2015		0,53/370,6	0,14

Як видно з таблиці 1 економічна ефективність діяльності органів ДАСУ прямує до зменшення, тобто на 1 грн. витрат на утримання органу з кожним роком припадає все менше коштів повернутих до державного та місцевих бюджетів. Отже, виходячи із даного підходу роботу органів ДАСУ можна вважати неефективною.

Слід зазначити, що ефективність діяльності органів ДАСУ багато в чому залежить від рівня кваліфікації посадових осіб, що здійснюють контрольні заходи. Саме тому для оцінки ефективності роботи ревізорського складу необхідно використовувати показники, що охоплюють основні результати його діяльності. До таких показників відносимо:

- обсяг перевірених коштів (ОПК);
- кількість проведених контрольних заходів ($K_{кз}$);
- кількість проведених контрольних заходів, за результатами яких були виявлені фінансові порушення, що призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів ($K_{фп}$);
- обсяг нецільового використання коштів державного бюджету, виявлений при проведенні контрольного заходу ($K_{нцв}$);
- кількість подань до правоохоронних органів, підготовлених за підсумками контрольних заходів ($K_{ппо}$);
- обсяг коштів, повернутих до державного бюджету за підсумками контрольних заходів ($K_{пк}$) [4, с.151].

Авторський підхід до оцінювання ефективності роботи ревізорського складу та ефективності діяльності урядового органу фінансового контролю наведено у таблиці 2.

Таблиця 2

Показники ефективності роботи органів ДАСУ (складено автором за даними [1; 2])

№	Назва показника	Формула для розрахунку	Нормативне значення
1	2	3	4
1	Коефіцієнт інтенсивності роботи 1 фінансового інспектора	$K_{кз}$ (тис) / Чисельність працівників (тис)	→ max
2	Коефіцієнт якості контрольних заходів	$K_{фп}$ (тис) / $K_{кз}$ (тис)	→ max
3	Коефіцієнт результативності контролю	$K_{нцв}$ (тис.грн.) / ОПК (тис грн.)	→ max
4	Коефіцієнт реалізації контролю	$K_{ппо}$ (тис) / $K_{кз}$ (тис)	→ max
5	Коефіцієнт дієвості контролю	$K_{пк}$ (тис.грн.) / $K_{нцв}$ (тис.грн.)	→ max

Оскільки нормативних значень даних коефіцієнтів не існує, то

розрахуємо значення коефіцієнтів для ДАСУ та ДАС в Одеській області у динаміці та спробуємо їх порівняти. Збільшення значення показника у динаміці будемо вважати позитивним явищем, що свідчить про підвищення ефективності діяльності органів ДАСУ та ДАС в Одеській області.

Розрахунок коефіцієнта інтенсивності роботи 1 фінансового інспектора для ДАСУ та для ДАС в Одеській області протягом 2011-2015 рр. наведено у таблиці 3.

Таблиця 3

Розрахунок коефіцієнта інтенсивності роботи 1 фінансового інспектора для ДАСУ та для ДАС в Одеській області (складено автором за даними [1; 2])

Рік	ДАСУ (тис./тис.)	Темп приросту, %	ДАС в Одеській області	Темп приросту, %
2011	13,3/8,4=1,60	-	518/343=1,51	-
2012	9,5/7,1=1,34	-16,25	420/334=1,26	-16,56
2013	6,5/7,1=0,92	-31,34	301/334=0,90	-28,57
2014	23,8/5,2=4,58	397,83	1 269/247=5,14	471,11
2015	4,0/6,4=0,63	-86,24	222/314=0,71	-86,19

Як видно з даних таблиці 3 коефіцієнт інтенсивності роботи одного фінансового інспектора за період, що підлягає аналізу, має тенденцію до зниження. Тобто, навантаження на 1 інспектора знижується, що пов'язано із загальним зменшенням кількості перевірок органами ДАСУ. Така ситуація обумовлено тим, що урядовий орган фінансового контролю орієнтується не на кількісне збільшення перевірок, а на якісне їх покращення. Однак, у 2014 році спостерігається значне збільшення коефіцієнта інтенсивності: майже у 4 рази у ДАСУ та майже у 5 разів у ДАС в Одеській області. Таке суттєве зростання коефіцієнта інтенсивності роботи 1 фінансового інспектора пов'язане зі збільшення загальної кількості проведених контрольних заходів як органами ДАСУ, так і органами ДАС в Одеській області. Можемо допустити, що основною причиною збільшення контрольних заходів у 2014 році стало прийняття постанови КМУ від 1 березня 2014 р. № 65 «Про економію державних коштів та недопущення втрат бюджету», у якій зазначається, що органам ДАС необхідно провести протягом березня – травня 2014 р.

контрольні заходи з перевірки достовірності обсягів кредиторської заборгованості розпорядників та одержувачів коштів державного бюджету з оплати товарів, робіт і послуг, на закупівлю яких поширюється дія Закону України «Про здійснення державних закупівель».

Наступним кроком у оцінюванні ефективності діяльності урядового органу фінансового контролю є розрахунок коефіцієнта якості перевірок (табл. 4).

Таблиця 4

Розрахунок коефіцієнта якості контрольних заходів для ДАСУ та для ДАС в Одеській області (складено автором за даними [1; 2])

Рік	ДАСУ (тис. грн./ тис. грн.)	Темп приросту, %	ДАС в Одеській області	Темп приросту, %
2011	11,6/13,4=0,87	-	454/518=0,88	-
2012	8,1/9,5=0,85	-2,30	349/420=0,83	-5,68
2013	5,6/6,5=0,86	1,18	268/301=0,89	7,23
2014	4,1/23,8=0,17	-80,23	227/1 269=0,18	-79,78
2015	3,1/4,0=0,78	358,82	180/222=0,81	350,0

Коефіцієнт якості контрольних заходів показує яку частку складають проведені контрольні заходи, за результатами яких були виявлені фінансові порушення, що призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів, у загальній кількості контрольних заходів. Тобто, зростання показника з одного боку свідчить про покращення якості проведених контрольних заходів органами ДАСУ, з іншого – про низький рівень фінансової дисципліни на підконтрольних суб'єктах.

Дані таблиці 4 свідчать про те, що сталої тенденції до зростання або зниження коефіцієнта якості перевірок для ДАСУ та для ДАС в Одеській області немає. Однак, увагу привертає значне зростання коефіцієнта у 2015 році (у 3,6 рази в ДАСУ та у 3,5 рази в ДАС в Одеській області). Це обумовлено тим, що серед загальної кількості проведених контрольних заходів у 81% були виявлені фінансові порушення, які призвели до втрат фінансових та матеріальних ресурсів.

Відмітимо, що при оцінюванні ефективності діяльності органів ДАС досить важливим є порівняння обсягу нецільового використання

коштів державного бюджету, виявлених при проведенні контрольних заходів, та загального обсягу перевірених коштів. Порівняти ці значення дасть можливість коефіцієнт результативності контролю, розрахунок якого наведено у таблиці 5.

Таблиця 5

Розрахунок коефіцієнта результативності контролю для ДАСУ та для ДАС в Одеській області (складено автором за даними [1; 2])

Рік	ДАСУ (тис. грн./тис. грн.)	Темп приросту, %	ДАС в Одеській області	Темп приросту, %
2011	261,2/ 481 296,3=0,0005	-	18,4/35 610,2=0,0005	-
2012	112,4/481356,1=0,0002	-60,0	1,4/11 326,8=0,0001	-80,0
2013	128,7/672 021,0=0,0002	0	3,0/20 485,9=0,0001	0
2014	160,5/1053232, 9=0,0002	0	53,5/22 312,1=0,0002	100,0
2015	82,1/754313,5=0,0001	-50,0	1,3/7 624,5=0,0002	0

Наведений у таблиці 5 коефіцієнт результативності контролю показує скільки коштів державного бюджету, використаних не за цільовим призначенням припадає на 1 грн загального обсягу перевірених коштів. При оцінюванні ефективності роботи органів ДАС позитивним є зростання даного коефіцієнта, однак, необхідно зважати на те, що таке зростання свідчить також й про збільшення порушників фінансової дисципліни в країні.

Таким чином, проведений аналіз динаміки коефіцієнта результативності контролю для ДАСУ та для ДАС в Одеській області продемонстрував тенденцію до зниження результативності контролю.

Крім того, з метою оцінювання ефективності роботи урядового органу фінансового контролю можна проаналізувати взаємовідносини ДАС із правоохоронними органами. З цією метою необхідно розрахувати коефіцієнт реалізації контролю (табл. 6).

Коефіцієнт реалізації контролю показує скільки подань до правоохоронних органів припадає на 1 контрольний захід. Зауважимо, що сталої динаміки коефіцієнта реалізації контролю як для ДАСУ, так і для ДАС в Одеській області не спостерігається. Так, у 2015 році цей

показник для ДАСУ та для ДАС в Одеській області приблизно склав 0,5%. Це означає, що майже по кожному другому контрольному заходу органи ДАС звертаються до правоохоронних органів, що, з одного боку, свідчить про низький рівень фінансової дисципліни розпорядників бюджетних коштів, а з іншого – про ефективну роботу органів ДАС.

Таблиця 6

Розрахунок коефіцієнта реалізації контролю для ДАСУ та для ДАС в Одеській області (складено автором за даними [1; 2])

Рік	ДАСУ (тис./тис.)	Темп приросту, %	ДАС в Одеській області	Темп приросту, %
2011	5,4/13,4=0,40	-	284/518=0,55	-
2012	2,7/9,5=0,28	-30,0	122/420=0,29	-47,27
2013	2,6/6,5=0,40	42,86	124/301=0,41	41,38
2014	2,2/23,8=0,09	-77,5	130/1 269=0,10	-75,61
2015	2,0/4,0=0,50	455,56	107/222=0,48	380,0

З метою комплексного оцінювання ефективності контрольно-перевірочної діяльності органів ДАСУ пропонуємо використовувати – коефіцієнт дієвості контролю. Даний коефіцієнт показує, яку частку коштів було повернуто до державного бюджету за підсумками контрольних заходів у загальній сумі коштів, які були використані не за цільовим призначенням (табл. 7).

Таблиця 7

Розрахунок коефіцієнта дієвості контролю для ДАСУ та для ДАС в Одеській області (складено автором за даними 1; 2])

Рік	ДАСУ (тис. грн./тис. грн.)	Темп приросту, %	ДАС в Одеській області	Темп приросту, %
2011	1176,1/261,2=4,50	-	44,7/18,4=2,43	-
2012	996,1/112,4=8,86	96,89	39,9/1,4=28,5	1 072,84
2013	967,5/128,7=7,52	-15,12	60,3/3,0=20,1	-29,47
2014	669,5/160,5=4,17	-44,55	64/53,5=1,20	-94,03
2015	529,0/82,1=6,44	54,44	35,5/1,3=27,3	2 175,0

Проведене дослідження за період з 2010 по 2015 рр. продемонструвало зниження ефективності діяльності органів ДАСУ та

ДАС в Одеській області. Позитивна динаміка спостерігалась лише по коефіцієнту дієвості контролю, який показує скільки бюджетних коштів, повернутих до державного бюджету, припадає на 1 грн. бюджетних коштів, використаних не за цільовим призначенням.

Підсумовуючи зазначимо, що головними причинами зниження ефективності діяльності ДАСУ стали: зменшення кількості проведених контрольних заходів; високе навантаження на 1 працівника; низька ступінь взаємодії з правоохоронними органами; зменшення обсягу коштів, повернутих до державного бюджету за підсумками контрольних заходів; зменшення обсягу перевірених коштів.

Відмітимо, що трансформація пріоритетів діяльності органів ДАСУ у напрямку виявлення більшої кількості порушень для покращання свого рейтингу в системі органів фінансового контролю може бути пов'язана з рядом негативних факторів:

- поверхневий підхід до питань, які не впливають на результативність контрольного заходу;
- інтерпретація порушень у вигляді таких, які не відносяться до категорії, що призвели до втрат;
- викривлення реальних результатів звітності;
- створення неправдивої практики здійснення контрольного заходу;
- щорічне збільшення величини фінансових порушень як результат у рейтингових перегонах;
- формування негативного іміджу структури в цілому [4, с. 64].

Висновки і пропозиції. Враховуючи результати проведеного аналізу зауважимо, що поняття «ефективність урядового фінансового контролю» не повинно розглядатися лише з фіскальної точки зору. Тому розраховані показники ефективності є досить суб'єктивними та не можуть повністю відображати реальної картини фінансово-бюджетної дисципліни в країні. Вважаємо, що ефективність діяльності контролюючих органів, у першу чергу, визначається отриманим соціальним ефектом від проведення контрольних заходів.

Проведене дослідження дало змогу визначити коло коефіцієнтів за допомогою яких можна визначити ефективність урядового органу фінансового контролю у кількісному вимірі, а саме коефіцієнта інтенсивності роботи 1 фінансового інспектора,

коефіцієнта якості контрольних заходів, коефіцієнта результативності контролю, коефіцієнта реалізації контролю, коефіцієнта дієвості контролю. Розраховані коефіцієнти свідчать про загальну тенденцію до зниження ефективності у динаміці. Однак, розрахунок є суб'єктивним, тому розробка методичних підходів до оцінювання ефективності урядового органу фінансового контролю повинна лягти в основу подальших наукових досліджень.

Література

1. Офіційний сайт ДАСУ. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.dkrs.gov.ua>.

2. Офіційний сайт ДАСУ в Одеській області. – [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.odoblkru.gov.ua>.

3. Жуков В. А. Государственный финансовый контроль / В. А. Жуков, С. П. Опенышев. – М., 1999. – 385 с.

4. Басанцов І. В. Теоретичні і методичні основи оцінки ефективності державного фінансового контролю // І.В. Басанцов // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2004. – №6(65). – С. 149-156.

5. Фоміцька Н.В. Результативність діяльності органів державного фінансового контролю в Україні: проблеми оцінки / Н.В.Фоміцька, О.М.Шевченко // Теорія та практика державного управління. – 2013. – Вип. 4 (43) – С. 1-8.

1. Ofitsiynyy sayt DASU. – [Elektronyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.dkrs.gov.ua>.

2. Ofitsiynyy sayt DASU v Odes'kiy oblasti. – [Elektronyy resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.odoblkru.gov.ua>.

3. Zhukov V. A. Nosudarstvennyy fynansovyuy kontrol' / V. A. Zhukov, S. P. Openyishev. – M., 1999. – 385 s.

4. Basantsov I. V. Teoretychni i metodychni osnovy otsinky efektyvnosti derzhavnoho finansovoho kontrolyu // I.V. Basantsov // Visnyk Sums'koho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika. – 2004. – #6(65). – S. 149-156.

5. Fomits'ka N.V. Rezul'tatyvnist' diyal'nosti orhaniv derzhavnoho finansovoho kontrolyu v Ukrayini: problemy otsinky / N.V.Fomits'ka, O.M.Shevchenko // Teoriya ta praktyka derzhavnoho upravlinnya. – 2013. –

Упр. 4 (43) – С. 1-8.

***Рецензент:** Баранова В.Г. д.е.н., професор, зав. кафедри фінансів
Одеського національного економічного університету*

12.09.2016

**ИДЕОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВАНИЯ
ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В УКРАИНЕ**

В данной статье автор поднимает одну из наиболее актуальных проблем в современной Украине, а именно: сущность и основы политических идеологий, наиболее распространенных в современном украинском обществе. Как известно, политика и экономика всегда идут рука об руку, а потому и в данной ситуации, когда наше общество проходит первые основные этапы становления, результаты которых в будущем будут оказывать значительное влияние на дальнейшее развитие нашего государства, автор считает целесообразным рассмотреть политические идеологии, которые чаще других встречаются в нашем обществе и выявить сферу их влияния на его развитие. Также в данной статье отслеживается процесс становления и развития предпринимательства на территории Украины и факторы, оказывающие на него значительное влияние на различных временных промежутках.

Ключевые слова: предпринимательство, бизнес, идеология, развитие.

Румянцева Анжеліка

**ІДЕОЛОГІЧНІ ПІДСТАВИ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ**

У даній статті автор підіймає одну з найбільш актуальних пррблем у сучасній Україні, а сааме: сутність та основи політичних ідеологій, найбільш поширених в сучасному українському суспільстві. Як відомо, політика та економіка завжди крокують рука об руку, а тому і в даній ситуації, коли наше суспільство проходить перші основні етапи становлення, результати яких будуть оказувати

помітний вплив на подальший розвиток нашої держави, автор вважає доцільним розглянути політичні ідеології, які частіше за інші зустрічаються в нашому суспільстві та виявити сферу їх впливу на його розвиток. Також в даній статті відслідковується процес становлення та розвитку підприємництва на території України та фактори, які оказують на нього значний вплив на різних часових відрізках.

Ключові слова: підприємництво, бізнес, ідеологія, розвиток.

Rumyantseva Angelika

IDEOLOGICAL BASE OF THE BUSINESS ACTIVITIES IN UKRAINE

In this article author takes up one of the most important problems in modern Ukraine as an essence and a basis of the political ideologies that are spreaded so much in a modern ukrainian society. As we know, the politics and the economy always come together, so now, when our society is going through the first main stages of its formation, the results of which will influence on a further development of our country in the future, author considers that it is expedient to look through those political ideologies, that could be met in our society more often, than the others and to reveal an area of their influence on its development. Also, in this article there is a monitoring of the process of a formation and a development of the business in the territory of Ukraine and factors, that influence on it so much at different time's lapses.

Key words: entrepreneurship, business, ideology, development.

Постановка проблеми. Тема про сущность современных политических идеологий становится очень актуальной в начале XXI века, когда человечество вступает в новый этап своего развития. В этих условиях важную роль играет поиск тех ценностей, ориентиров, которые будут определять сущность и векторы развития человеческой цивилизации как в целом, так и в отдельных ее регионах. Важность этой проблемы заключается в том, что Украина тоже осуществляет интенсивный поиск своей собственной идентичности. Столь важная интеллектуальная проблема может быть успешно решена только при

условии привлечения к этому поиску европейского и мирового опыта в сфере политической идеологии. Только лишь четко выраженные приоритеты национального развития будут способствовать более эффективному и динамичному развитию государства путем прогресса, демократии и социального благополучия.

Важным в данной ситуации становится идеологическое основание предпринимательской деятельности, как одной из главных составляющих национального развития.

Конец XX столетия был ознаменован не только появлением предпринимательских волн с характерным ростом числа вновь создаваемых предприятий, но и возрождением своего рода героики предпринимательства. С чем связано это явление? Дело в том, что помимо проблем деиндустриализации и структурных кризисов большинство привыкших к своему лидерству западных стран столкнулось с проблемами поддержания падающей конкурентоспособности многих отраслей национальных хозяйств в условиях усиливающейся глобализации рынков, необходимостью по-новому встраиваться в глобальные цели производства и продвижения товаров. Проблемы эти напрямую связывались также с кризисом государственного регулирования и бюрократических хозяйственных организаций. Все это заставило заговорить о необходимости возрождения предпринимательского духа, чему способствовал и приход к власти в ведущих западных странах консерваторов, склонных к более либеральной экономической политике.

Возвеличивание предпринимательства таит явные политические примеси, нечто от сознательно культивированной мифологии. Это связано, в том числе, с межпартийной борьбой за поддержку представителей «средних классов» (хотя политики борются скорее за голоса не предпринимателей, а мещан, сознательно приукрашенных чертами предпринимателя), и не только с демагогией, придуманной для защиты интересов крупного бизнеса – реальных творцов экономической политики (хотя это тоже играет свою роль). За политическим фасадом скрываются и более глубокие идеологические сдвиги, в том числе стремление подновить и отстоять индивидуалистические ценности – этот оплот западного рационализма. Пропаганда «стремления к достижению» выражает ностальгию по «фаустовскому духу». Это лекарство для встряхивания

«усталых наций».

В этой связи важно отметить, что «предпринимательство», помимо прочего, выступает еще и как мобилизующая идеологическая схема. Оно обладает практически всеми необходимыми чертами идеологии как системного мировоззрения. Эта идеология содержит набор рационализирующих схем, относящихся как к индивидуальному действию, так и к социально-экономическому развитию, поведению фирмы и кругообороту национального капитала. Предпринимательство предлагает относительно замкнутую систему ценностных ориентиров, таких как независимость, самореализация, стремление к индивидуальному успеху в осязаемых материальных формах. Идеология раскрепощенного предпринимательского духа прокламирует право каждого на хозяйственную инициативу, осуществляемую в целях своего материального благосостояния. Она является важным элементом либеральной идеологии, нацеливающей на отвоевание индивидуального жизненного пространства «снизу» [1, с. 228-229].

Экономические реформы, инициированные в начале 1990-х годов с целью создания эффективных рыночных институтов в посткоммунистических обществах по единой для всех стран неолиберальной модели, привели к удивительно непохожим результатам. Частично это объясняется различиями в экономических и политических условиях этих стран [2, с. 165-177].

Анализ научных публикаций по рассматриваемой проблеме. В поиске системы ценностей, способствующей возникновению предпринимательства, ученые обращают внимание на различные ценностные ориентации. Некоторые отдают предпочтение традиционным мещанским добродетелям (В. Зомбарт), другие – протестантскому этическому «кодексу», провозглашающему бережливость, воздержание от непроизводительных затрат и авантюризма, методические трудовые усилия как путь к успеху, добропорядочное и подвижническое выполнение своего профессионального долга (М. Вебер) [3, с. 6-272], третьи – ценностям, ориентированным на достижения и универсализм, в отличие от аскрипции и партикуляризма (С. Липсет).

Цель исследования. Изучение хозяйственного менталитета дает ключ к пониманию многих современных феноменов массового и

индивидуального сознания, а также социальных процессов. Следует отметить, что в украинском менталитете можно выделить три пласта, каждый из которых связан с доминантным вектором социокультурного развития этноса на различных этапах его исторического пути; традиционный, советский и постсоветский (современный).

Изложение основных результатов исследования. Начнем с традиционного среза. Ряд выдающихся исследователей, этнопсихологов и историков, начиная с Н. Костомарова, отмечали одну важную особенность украинского менталитета – склонность к индивидуализму. Эта черта связана с особенностями традиционного образа жизни и традиционной хозяйственной системы, основанной на автономии, независимости и добровольном объединении в общины. На большей части украинских земель отсутствовала община в ее российском принудительно-коллективистском варианте. Свободные, «контрактные» формы хозяйственных отношений обеспечивали украинским крестьянам высокую степень автономии и воспитывали в них ответственных хозяев. Со временем, в XVII-XVIII веках параллельно с усилением российской колонизации и насаждением экономических и социальных порядков, характерных для тогдашней Российской империи, в Украине возникла общинная форма землевладения.

Свободолюбие формировало особое отношение к власти. Для украинцев власть и свобода – антиподы. Архетипичное отношение к власти в украинской духовной традиции заключается в представлении о том, что высшая власть принадлежит Богу, а не человеку, а потому никто не имеет права лишать человека даже толики данной ему свободы. Отсюда распространенность подозрительного, а нередко и враждебного отношения к власти [4, с. 19-22].

Следующей интересной особенностью украинцев можно назвать высокий уровень эмоциональности или кордоцентризм [5, с. 3-10], интровертность. Эта черта, обуславливая чрезмерную сосредоточенность на внутреннем мире, сдерживает внешнюю активность, в том числе и нацеленную на экономические достижения. Исследования демонстрируют, что успехов в предпринимательстве чаще достигают экстраверты.

Одним из наиболее стойких элементов хозяйственного менталитета украинцев является их психологическая и религиозная связь с землей, что нашло отражение в традиционной космогонии, обрядности и мифологии народа. Такой «землецентризм», имея неоспоримые преимущества, одновременно оказался преградой для украинцев в эпоху модернизации, когда, вместо активного освоения промышленности, урбанизованного образа жизни и новых, менее консервативных и более гибких образцов поведения, украинский крестьянин оставался носителем патриархальных ориентации и хозяйственных практик. Не случайно в украинской среде так и не возник свой, национально окрашенный капиталистический дух как необходимая предпосылка успешного процесса модернизации.

Противоречивость и уникальность украинского менталитета обусловлены геополитическим фактором – пограничным расположением Украины между двумя принципиально различными цивилизациями – Византийской и Римской, между Европой и Азией. Эта маргинальность породила ощущение неуверенности и внутреннего протеста против всего нового, непривычного. Аккумуляция этого опыта в течение столетий обусловило возникновение двух основных типов мировосприятия украинцев: 1) *vita maxima et heroica* – казацкий тип энтузиаста-авантюриста и 2) *vita minima* – анабиотическое существование, поведение по хорошо известному принципу «моя хата с краю».

Среди важных черт традиционного менталитета нельзя не отметить трудолюбие, стремление к устроенному быту и благосостоянию. Согласно традиционной народной этике, именно изнурительный труд делает человека настоящей личностью.

Недостаток социальной и политической лояльности, низкий уровень уважения к политическим лидерам и власти как таковой – типичные черты украинской политической культуры, основанной на национальных архетипах. Это обстоятельство также серьезно сказалось на процессах становления предпринимательства и, в частности, на его взаимоотношениях с властными структурами, а также на государственной политике по отношению к бизнесу.

Особо следует подчеркнуть тот факт, что ментальность представляет собой аккумулярованный исторический опыт народа, его традиционные устойчивые формы повседневности, образцы и модели

поведения и реагирования на природное и социальное окружение. Какие именно особенности украинского культурно-исторического опыта оказали существенное влияние на хозяйственный менталитет народа в той его части, которая непосредственно связана с предпринимательскими установками, ориентациями и нормами? Речь идет о ключевых факторах, обуславливавших низкую легитимность этого рода деятельности в украинском обществе в течение длительного исторического периода и до сих пор заметно влияющих на современные процессы становления независимой хозяйственной деятельности. Рассмотрим некоторые из этих факторов:

- опыт запоздалой модернизации украинского общества и отсутствие единой непрерывной традиции становления капиталистических отношений и класса буржуазии;

- колониальное экономическое и политическое положение Украины в составе как Российской империи, так и Речи Посполитой, а также крайне незначительный опыт государственного строительства в Новое время. Эта особенность существенным образом отличала Украину от западноевропейских стран, в которых капиталистическое предпринимательство сформировалось в эпоху зарождения национальных государств и имело неразрывную связь с процессами национально-государственного строительства. Идея экономической свободы и независимости ведущего актера рынка в лице предпринимателя органично сочеталась с идеей сильного независимого государства, обеспечивающего надежный правовой и экономико-политический фундамент для стабильной, рассчитанной на длительную перспективу экономической деятельности, а также защищающего права собственных национально настроенных предпринимателей;

- в отличие от Западной Европы, в Российской империи, в состав которой входила Левобережная Украина, утвердился особый режим правления («вотчинный» по терминологии Р. Найпса) [6, с. 221], характеризующийся слиянием верховной власти и собственности. Институт частной собственности долгое время оставался недоразвитым, что неминуемо ставило всех жителей в ситуацию чрезвычайной односторонней зависимости от воли государя. Отсюда слабость буржуазии и недоразвитость рыночного предпринимательства;

Следующим звеном в этой цепи стала недоразвитость городов на украинских землях и их преимущественно неукраинский характер. На территории России город не имел ни особых прав, ни особого хозяйственного порядка [7, с. 59-76].

В таких условиях почти не оставалось шансов для возникновения особого «третьего сословия», подобного западноевропейскому бюргерству. Ко всему прочему, в украинских городах были недостаточно развиты традиции цеховых объединений, являвшихся характерной чертой деятельности купцов и ремесленников Западной Европы. Правила и идеология цеха способствовали утверждению особого трудового этноса, профессиональной гордости за качество своего труда, честных и доверительных отношений между предпринимателями и их клиентами. Уместно еще раз подчеркнуть уже упоминавшуюся ранее особенность урбанизационных процессов на украинских землях – весьма слабую вовлеченность в них национального элемента. В итоге, украинская национальная буржуазия имела крайне слабые позиции, что не могло не сказаться на отношении местного, преимущественно украинского по этническому составу, населения к предпринимательству. Последнее воспринималось как явление непонятное, чужеродное, противоречащее традиционному, а значит достойному и аутентичному образу жизни и хозяйственного поведения. Различные сферы деловой активности находились под контролем главным образом российских и еврейских предпринимателей, а сами украинцы были крайне слабо представлены среди профессий, связанных с коммерцией [8, с. 69].

Выводы. Таким образом, культурная традиция украинского населения не способствовала формированию цивилизованного национального типа предпринимательства. Культурно-цивилизационный пласт советского периода еще более усугубил ситуацию, обусловив размывание многих положительных черт национального менталитета и традиционных ценностей, подмену индивидуалистических ориентаций эгалитарно-коллективистскими, страшную деформацию трудовой этики и мотивации к труду. Отдельные черты национального менталитета (толерантность, доверчивость, комплекс неполноценности, неспособность к устойчивым и последовательным трудовым усилиям) приняли

гипертрофированный вид. Советская идеология и экономическая среда сформировали особый тип экономической культуры, для которой характерны равнодушное отношение к инновациям, стремление избегать риска, но действовать при этом вопреки закону. Советский образ жизни, идеология и культура глубоко отразились на господствующей модели предпринимательской деятельности, получившей в последнее время распространение в Украине. Она напоминает удивительный гибрид, в котором фантастически переплетаются и сосуществуют элементы, присущие одновременно традиционной, советской и современной западной культуре.

Литература

1. Радаев В. Экономическая социология. – М., 2005.
2. Коржов Г. Социокультурная легитимность предпринимательства в украинском обществе первого десятилетия трансформаций // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 165-177.
3. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Вебер М. Избранные произведения. – М., 1990. – С. 6-272.
4. Максимович В. «Одухотвореність» як елемент української національної ідеї // Схід. – 1996. – № 5-6. – С. 19-22.
5. Москалець В. Релігійність як риса українського національного характеру // Філософська і соціологічна думка. – 1993. – № 1. – С. 70-77.
6. Пайпс Р. Собственность и свобода. – М., 2000.
7. Коломенський Н. Л., Львовичкіна А. М. Етнопсихологія українців // Україна на зламі тисячоліть: Історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи. – К., 2000. – С. 59-76.
8. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. – К., 1997.

1. Radaev V. Ekonomicheskaya sotsyologiya. – M., 2005.
2. Korzhov H. Sotsyokul'turnaya lehytymnost' predprynymatel'stva v ukraynskom obshchestve pervoho desyatyletya transformatsyy // Sotsyologiya: teoriya, metody, marketynh. – 2005. – # 3. – S. 165-177.
3. Veber M. Protestant'skaya etyka y dukh kapytalyzma // Veber M. Yzbrannyye proyzvedeniya. – M., 1990. – S. 6-272.

4. Maksymovych V. «Odukhotvorenist'» yak element ukrayins'koyi natsional'noyi ideyi // Skhid. – 1996. – # 5-6. – S. 19-22.
5. Moskalets' V. Relihiynist' yak rysa ukrayins'koho natsional'noho kharakteru // Filosofov'ka i sotsiologichna dumka. – 1993. – # 1. – S. 70-77.
6. Payps R. Sobstvennost' y svoboda. – M., 2000.
7. Kolomens'kyi N. L., L'ovochkina A. M. Etnopsykholohiya ukrayintsiv // Ukrayina na zlami tysyacholit': Istorychnyyu ekskurs, problemy, tendentsiyi ta perespektyvy. – K., 2000. – S. 59-76.
8. Kravchenko B. Sotsial'ni zminy i natsional'na svidomist' v Ukrayini XX st. – K., 1997.

Рецензент: Попков В.В. д.философ.н., профессор, завідувач кафедри філософії Одеського національного університету ім. І.І. Мечнікова

2.09.2016

УДК 321.64

Шумский Леонид

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО СМЫСЛА ГЕРМАНСКОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ

Рассмотрены политико-правовые идеи немецких ученых в период с первой половины XIX до середины XX вв., которые легли в основу возникновения и развития самоуправления в Германии. Пришедшее из глубины веков эвристическое решение о распределении прав и обязанностей в государстве трансформировалось в высокоэффективное политическое средство управления с двумя основными инструментами: выборы и самоуправление. Последнее стало со временем важнейшим политическим институтом для корреляции партикулярных и общественных интересов в государственном строительстве.

Ключевые слова: государство, самоуправление, политика, власть, община, полномочие.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОГО СМISЛУ НІМЕЦЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Розглянуті політико-правові ідеї німецьких учених у період з першої половини ХІХ до середини ХХ ст., які лягли у підґрунтя виникнення та розвитку самоврядування в Німеччині. Віднайдене у глибині віків евристичне рішення про розподіл прав і обов'язків у державі трансформувалося у вискоєфективний політичний засіб управління з двома основними інструментами: вибори та самоврядування. Останнє з часом стало важливішим політичним інститутом для кореляції партикулярних і суспільних інтересів у державному будівництві.

Ключові слова: держава, самоврядування, політика, влада, община, повноваження.

Shumskiy Leonid

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASICS OF POLITICAL SEMANTICS OF THE GERMAN GOVERNMENT

The article considers the German scientific discourse of early XIX – mid XX centuries which laid political and judicial ground work and nurtured the concept of self-governing in Germany. Grandeval heuristic ideas of the state's rights and duties distribution was transformed into a high efficiency political mean of governing underpinned by the two major tools: elections and self-governing. The latter gradually became the key political institution for correlation between particular and social interests in the state construction.

Keywords: state, self-governing, policy, power, community, authority

Постановка проблеми. Легальность управления и приоритет закона представляют собой сущность правового государства. В административно-правовом содержании государственной структуры

должны быть отрегулированы не только принципы правового обеспечения, но и политические аспекты самоуправления.

В процессе государственного реформирования в Украине не теряют своей актуальности вопросы децентрализации власти, расширения полномочий локальных коммунальных формирований. Для достижения реальных результатов в осуществлении этих задач действенный инструментарий предоставляют традиции и практика германского самоуправления.

Анализ последних исследований и публикаций. Тема германского самоуправления, безусловно, сохраняет свою актуальность в трудах немецких авторов. Не умаляя заслуг остальных достойных ученых и публицистов, следует назвать Ф. Нойманна, Д. Блазиуса, В. Каля, П. Бурга.

Среди отечественных и других зарубежных исследователей необходимо отметить работы В. Батычко, Л. Чихладзе, И. Моспаненко, О. Евтушенко, Ю. Панейко. При этом следует заметить, они используют большей частью переводные материалы, а не оригинальные первоисточники, что было бы предпочтительнее для объективного анализа столь сложного предмета.

Цель статьи – раскрыть основы политического содержания германского самоуправления, проследить поэтапно его трансформацию, выявить особенности, которые подлежат дальнейшему изучению и эвентуальному рациональному применению.

Изложение основного материала. Многовековая история участия публично-правовых объединений в функционировании государственного механизма позволяет понять, что кроме зависимости самоуправления от социально-этических факторов существует еще очень важный момент – политический. Для общей идеи самоуправления принципиально несущественно, какие технологии относительно прав и обязанностей применяются в процессе материализации воли локальных коллективных формирований. Это могут быть активные самоуправляемые объединения со своим выборным руководством или пассивные структуры, общим признаком которых является представительство с определенным кругом служебных обязанностей и полномочий, включая принудительные меры.

В коммунальных формированиях могут быть заняты государственные чиновники, что, на первый взгляд, воспринимается как противоречие. Данное кажущееся несоответствие последовательно устраняется, если рассматривать самоуправление и чиновничий корпус как симбиоз политических институтов определенной политической системы.

Возникновение германского самоуправления связано с прусским законом 1808 г. «о городском устройстве» в рамках программы государственных реформ. Необходимость преобразований стала очевидной в первую очередь под влиянием Французской революции 1789 г. Задачей «реформы сверху» было укрепление государства за счет установления более тесных связей с гражданским обществом и ослабления противостояния верховной власти и подданных. Закон, по замыслу его создателей – государственных деятелей Г. Штайна (H. Stein) и К. Харденберга (K. Hardenberg) – предусматривал участие граждан в управлении коммунальных структур, формирование солидарности и политического интереса. Города получали право «самостоятельно решать вопросы локального значения, впервые была осуществлена четкая дифференциация внешних (со стороны государства) и внутренних пределов полномочий; гражданам предоставлялось право избирать своих представителей в орган управления – городской совет, кроме того значительно редуцировался государственный контроль» [1, с. 77].

Изначально главным в детерминации самоуправления считалось независимое положение, свобода от воздействия верховной власти и материализация идеи борьбы против произвола государства. Но в то же время существовала и другая, менее радикальная, позиция, согласно которой «динамика развития самоуправления должна быть направлена не на противостояние, а на укрепление обязательно закрепленной в конституции внутренней связи между государственным и общинным управлением, свободная община – основа свободного государства» [2, с. 6]. С точки зрения Л. Штайна (L. Stein), с чьим именем связано появление в Германии термина «самоуправление» (Selbstverwaltung), иное публично-правовое управление, кроме государственного, – невозможно. Товарищество, продолжает Л. Штайн, деятельность которого ограничивается лишь вопросами внутреннего характера, может руководить в таких же

малых пределах, как и отдельный индивид. О кооперативном управлении как таковом можно говорить, если поставленные цели его совпадают с государственными целями. Очевидно, говорит ученый, что унификация и служение общественным интересам является в первую очередь задачей самого государства. Выполнение государственной доктрины возложено на корпус госслужащих, но «там, где локальные интересы коррелируют с государственными, разумно предоставлять полномочия соответствующим объединениям вместо чиновничьего аппарата» [2, с. 7].

Л. Штайн трактовал понятие самоуправления в широком и узком смысле. В первом случае речь идет о функционировании в качестве субъектов права консультативных палат, различных коллегий по проведению профильных экспертиз, вторая позиция касается территориальных и профессиональных объединений. К территориальным объединениям ученый причислял общины и прочие провинциальные структуры, к профессиональным – корпорации, фонды. В противоположность самоуправлению, где руководство осуществляется органами, которые формируются и функционируют независимо от членов объединения, существует собственное выборное руководство в структурах, где преследуются государственные цели. Л. Штайн представляет в итоге самоуправление как вспомогательную структуру в программе государственного управления с защищенным правосубъектным статусом руководства.

Г. Шульце (H. Schulze), П. Лабанд (P. Laband) актуализируют концепцию самоограничения государственной власти, что предполагает передачу определенных управленческих функций кооперативным структурам при соблюдении условий, о которых говорил выше Л. Штайн. В частности П. Лабанд утверждал, что необходимо передавать часть полномочий физическим лицам, обязательно подчиняющимся государству, но при этом обладающим определенным правовым статусом. Ученый решительно выступал против политической трактовки самоуправления как управляемой почетными, функционирующими на общественных началах лицами, не признавал таковых в качестве некоего промежуточного звена между государством и обществом. П. Лабанд квалифицировал самоуправление как непосредственно «правогосударственное» [3, с. 9] понятие и как форму, связующую государство и индивида, причем

«самоуправление, какими бы широкими полномочиями оно ни обладало, не принимает участия в управлении государством и является представительским органом, в равной степени нацеленным на собственные интересы» [2, с. 9]. Кроме того, П. Лабанд отмечал несовершенство термина «самоуправление». По смыслу это слово означает антитезу «управлению другими», т.е. демонстрирует зрелость и способность определенной организации обходиться без чьего-либо участия. В реальной практике «самоуправление» применяется для обозначения права кооперативных объединений самостоятельно управлять внутренними делами, и при этом в решении тех же вопросов активно участвует внешний фактор в лице государства. Выявляется парадокс, продолжает ученый, что неуместно говорить о самоуправлении применительно к высшей политической общности, если определенные права в решении внутренних вопросов переходят в компетенцию «другого» властного фактора. Такая общность вообще перестает быть высшей политической общностью, значит, можно утверждать, что самоуправления в суверенном государстве нет. Но П. Лабанд, тем не менее, говорит о наличии самоуправления в германских отдельных государствах, но они не являются суверенными. Этим государствам противопоставляется высшая суверенная политическая общность – империя; ученый приходит к выводу, что «самоуправление должно означать в правовом смысле признание суверенной общностью правомочие несuverенных структур самостоятельно управлять внутренними процессами» [2, с. 14].

А. Хенель (A. Hänel), в свою очередь, считал самоуправление не только представительским органом государственного управления, но и приравненным к нему, поскольку самостоятельная руководящая структура одновременно со своими локальными программами функционирует на достижение целей государства и под его контролем.

Выявляются два основных подхода: одна группа ученых считает самоуправление структурой, занимающейся главным образом государственными вопросами, другие трактуют его как управленческий орган локальных формирований, деятельность которых осуществляется в собственных интересах, но с учетом целей государства. Принципиальных различий между данными точками зрения нет, поскольку в обеих присутствует фактор государственных

целей, и в руководящих органах предполагаются самостоятельные, с определенным правовым арсеналом физические лица. Р. Гнайст (R. Gneist) отстаивает противоположную трактовку. Самоуправление должно быть, по его мнению, прямым государственным управленческим органом при полном исключении локальных партикулярных интересов, чтобы устранить таким путем эгоизм отдельных общественных групп. Через самоуправление «осуществляется связь между государством и обществом, политически воспитывается у индивидов чувство свободы, поэтому самоуправление представляет собой не государственно-правовое, но непосредственно политическое явление» [2, с.10]. Интенции Р. Гнайста относительно идеи самоуправления складывались не на основе реалий немецких коммунальных формирований. Ученый ориентировался на принципы функционирования английских региональных структур с легально назначенными государством представителями во главе, материальное содержание которых обеспечивают местные бюджеты.

Самоуправление как политическое понятие вошло в содержание политической борьбы либеральной буржуазии. В Германии в «домартовский» период (перед революцией 1848 г.) обострились противоречия между государством и либерально-буржуазным обществом. Это проявилось в частности в разногласиях между публичным и частным правом. Либерализм выступал с требованием предоставления общинам свободы и независимости от государства, при этом общины включались в сферу интересов индивидов и различных корпораций, совокупность которых понималась как противовес государству. Таким образом, буржуазия стремилась не только к гражданской свободе, но и к чрезвычайно оригинальному политическому господству без признания политики, используя в своем арсенале дуализм государства и самоуправления. После 1848 года, несмотря на поражение революции и реакцию, понятие самоуправления получило значительный подъем в своем развитии. В законодательства германских областей (земель) наряду с основными правами граждан включались права общин, и право на самоуправление становилось приоритетным. В сфере деятельности общин оказывались все вопросы, касающиеся собственных интересов в рамках полномочий местной администрации, вплоть до создания

локальной полиции. Также со стороны общественности выдвигались требования предоставить подобные полномочия округам, районам, крупным коммунальным объединениям.

Сторонники либеральной, индивидуально-этической точки зрения, в течение почти всего XIX в., настойчиво искали рациональный путь к разрешению противостояния политики и морали в пользу своих интересов. В результате была разработана «концепция, которая предусматривала постепенную «морализацию» политики и формирование, таким образом, особой государственной морали» [4, с. 144]. Эту точку зрения разделял Р. Моля (R. Mohl), хотя он и не взял ее за основу своего государственно-правового учения, поскольку понимал противоречия в содержании относительно субстанциальных основ государства и очевидное отклонение от политических максим. Политику ученый трактовал следующим образом: «если в узком смысле, то это умения управлять государством, которые в комплексе представляют собой целую науку о правильных средствах и ни при каких обстоятельствах, не противоречащих достижению государственных целей» [5, с. 349]. При этом Р. Моля подчеркивал, что средства, испытанные и применяющиеся в определенном государстве не могут стать автоматически успешными без всестороннего анализа во всех случаях.

Развивая взгляды Р. Моля на политику, Ю. Хачек (J. Hatschek) констатирует, что пришедшая из глубины веков идея распределения прав и обязанностей в государстве стала универсальной, объединив политику, мораль, право. Идея трансформировалась в процессе государственного строительства в высокоэффективное политическое средство, которое включает два главных элемента: выборы и самоуправление. Внимание ученого сосредоточено на самоуправлении, в котором заложен более высокий потенциал, мобильность и эвентуальные перспективы. Ю. Хачек говорит о применении этого средства как связующего индивидуальные и государственные интересы, чтобы удовлетворением первого достигался положительный результат относительно последнего. Правопорядок выстраивает нужную связь, но «еще лучше выявлять наличие таковой, если связь не определяется, тогда возникает необходимость разрабатывать систему соответствующих прав и обязанностей» [4, с. 145]. В подобных процессах следует понимать,

продолжает ученый, что право на самоуправление должно быть правом на исполнение предоставленных властных полномочий, а не правом лишь на признание этих полномочий. Ю. Хачек, современник важнейших событий политической истории Прусского государства, ставших, без преувеличения знаковыми для политической науки в целом, приходит к выводу, что «в технологии распределения прав и обязанностей для достижения государственных целей самоуправление представляет собой приоритетный политический институт» [4, с. 151]. Для достижения эффекта от применения данного инструмента в государственном строительстве необходимо учитывать, что этот феномен находится в постоянной динамике и материализуется в соответствии с реально существующими социальными ценностями. Самоуправление редко находится в продолжительном статичном положении, завершает анализ Ю. Хачек, «поскольку постоянно движение социальных ценностей, то, что изначально трактовалось, как правовая обязанность, может со временем трансформироваться в партикулярный интерес с последующим стремлением к приобретению статуса обладателя субъективного права» [4, с. 152]. Компетентный и постоянный контроль подобных процессов является одной из ключевых задач законодательного органа государства для сохранения оптимальной корреляции различных интересов. В этой связи наглядным уроком могут послужить во многом драматические события Веймарского периода политической истории Германии.

Политическая составляющая германского самоуправления приобрела новые грани в период Веймарской республики, когда все, что касалось «политического», было связано с именем Карла Шмитта (C. Schmitt). В начале 30-х годов XX века в Германии сложилась крайне сложная внутривластная обстановка по причине непримиримых межпартийных противоречий. К. Шмитт, непосредственный свидетель происходящего, как ученый и патриот не мог остаться сторонним наблюдателем, понимая, какая катастрофа грозит государству со стороны национал-социализма. Вплоть до рокового для Германии и своей дальнейшей судьбы 1933 года ученый искал легальные пути выхода из кризиса. В 1932 году в статье «Сильное государство – здоровая экономика» была репрезентирована концепция «сильного государства», в которой ученый обосновал конституционные возможности стабилизации обстановки, делая упор

на потенциал ст. 48 (о чрезвычайных полномочиях рейхспрезидента). При этом важную роль в построении сильного дееспособного государства К. Шмитт отводил экономическому самоуправлению. Несмотря на то, что в конституции были закреплены права коммунального самоуправления – «общины и общинные союзы пользуются правом самоуправления в пределах закона» [6, с. 59], – глубокого анализа содержания законов предпринято не было, как и не было выработано рационального механизма их исполнения. В результате реальное самоуправление не могло правильно сформироваться и функционировать по причине тотальной интервенции в коммунальную сферу антагонистических политических партий. К. Шмитт писал, что «экономическое самоуправление может быть многозначной и дезориентирующей формулировкой, а за каждой многозначностью, также как и за данным понятием, могут скрываться неясные и сомнительные цели партийных функционеров всех типов, поэтому из-за политизации наше коммунальное самоуправление оказалось в глубоком кризисе» [7, с. 80]. К. Шмитт не был профессиональным экономистом, но, благодаря необъятному диапазону компетенций, он пришел к выводу, что понятие «экономическое самоуправление» должно быть детально отрегулировано после проведения волевой «деполитизации», которая обладает перспективой стать политическим актом особой интенсивности и рациональности. Ученый предлагает трехкомпонентную экономическую структуру, в которой наряду с государственным сектором и «чистыми» частными предпринимателями должна быть актуализирована уже существующая промежуточная сфера, тесно связанная с общественными интересами, но при этом «не государственная, а как надлежит настоящему самоуправлению, самоорганизованная и самоуправляемая; речь идет, несмотря на противоречивые оценки, о главном курсе, который должен быть увиден и находиться под контролем, без экономического самоуправления, в виде такой промежуточной структуры, реальный новый порядок был бы немислим» [7, с. 81].

Принципы, заложенные в 1808 году, стали ключевыми в функционировании коммунальной сферы современной Германии. В Основном законе нынешнего немецкого государства в ст. 28 записано, что «общинам должно быть гарантировано право вести дела местного

сообщества в рамках законов, под свою ответственность; общинным союзам также предоставляется право самоуправления в пределах сферы полномочий на основании законов» [8, с. 25]. Коммунальное самоуправление не ограничивается в своих функциях предоставленными правовыми гарантиями. В его практике проявляется политический смысл как результат привлечения граждан на «почетные» должности на общественных началах – «всякий германский гражданин, согласно установленным законам, обязан занимать почетные должности» [6, с. 59] Понятие «почетная должность» достаточно сложное, но отрегулировано законодательно с учетом также и личного интереса. Суть состоит в организации функционирования таким образом, что дело поручается лицам, пользующихся наибольшим доверием граждан, владеющих спецификой отношений в конкретной локальной структуре, имеющих или нет занятость на основной работе. Так обеспечивается преемственность традиций, прозрачность, гибкость управления, оперативность принятия рациональных решений. Политический аспект понятия самоуправления раскрывается в противодействии управленческой бюрократии, в преодолении негативного отношения граждан к административным органам благодаря законным возможностям участия для всех.

В многоуровневой системе германского самоуправления функционирует большое количество союзов, объединений, корпораций музыкантов, учителей, воспитателей, инвалидов, пенсионеров, врачей, мастеров различных промыслов. Данные структуры существуют как за счет самофинансирования, так и государственных дотаций на взаимовыгодных условиях. Большую роль в общественной жизни играют добровольные пожарные дружины, спасательные группы, волонтерские организации, причем деятельность членов этих формирований согласовывается с основным работодателем без ущерба для обеих сторон. Стратегия германского самоуправления направлена на укрепление единства граждан, повышение их сознательности, рост профессионализма кадров за счет компетентных, креативных индивидов, готовых к участию в процессе на общественных должностях.

Выводы. Основные положения стратегии украинского самоуправления, безусловно, могут быть сформулированы с учетом

немецкого опыта. В процессе реформирования необходимо скорректировать положения о правах и обязанностях граждан и администраций всех звеньев таким образом, чтобы была учтена специфика современных общегосударственных и партикулярных интересов. Поэтому отечественным политологам, правоведам, социологам следовало бы обратиться к опыту стран, продемонстрировавших успешность гибкого взаимодействия государственного и общинного управления. В этой связи теоретические находки и практика германского самоуправления являются далеко не лишними.

Литература

1. Mai M. Deutsche Geschichte. Ein Gulliver von Beltz & Gelberg, 2010. – 119 S.
2. Blodig H. Die Selbstverwaltung als Rechtsbegriff. Eine verwaltungsrechtliche Monographie. Verlag Wien und Leipzig, Braumüller, 1894. – 400 S.
3. Соколов А.Н. Идея правового государства в Германии и механизм ее реализации: авт. ...дисс. ...док. юр. наук: спец. 12.00.01 / Альфред Нилович Соколов; Украинская юридическая академия. – Харьков, 1992. – 43 с.
4. Hatschek J. Die Selbstverwaltung in politischer und juristischer Bedeutung. Verlag von Duncker & Humblot, Leipzig, 1898. – 236 S.
5. Mohl R. Die Geschichte und Literatur der Staatswissenschaften. Dritter Band. Verlag von Ferdinand Enke, Erlangen, 1858. – 851 S.
6. Материалы Народного Комиссариата Юстиции. – М., 1921. – Вып. IX. – 68 с.
7. Schmitt C. Starker Staat und gesunde Wirtschaft // Staat, Großraum, Nomos. Hrsg., von G. Maschke. – Berlin: Duncker & Humblot, 1995. – 688 S.
8. Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland. Hrsg., Bundeszentrale für politische Bildung. – Bonn, 2011. – 144 S.

3. Sokolov A.N. Ydeya pravovoho hosudarstva v Hermanyu y mekhanyzm ee realyzatsyy: avt. ...dyss. ...dok. yur. nauk: spets. 12.00.01 / Al'fred Nylovych Sokolov; Ukraynskaya yurydycheskaya akademya. – Khar'kov, 1992. – 43 s.

6. Materialy Narodnoho Komysaryata Yustytsyy. – M., 1921. – Выр. IX. – 68 s.

***Рецензент:** Півнева Л.М. д.політ.н., професор кафедри політології, соціології і культурології Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди*

9.09.2016

НАШІ АВТОРИ

Вечірко Ольга Григорівна – викладач, Вінницький кооперативний інститут

Гоголя Людмила Валентинівна – аспірантка кафедри менеджменту імені професора Йосипа Станіславовича Завадського, Національний університет біоресурсів і природокористування України (місто Київ)

Гороховець Юлія Анатоліївна – магістр Запорізького національного університету, головний бухгалтер ТОВ «ТФС ГмбХ»

Дубовик Ольга Юхимівна – к.е.н., професор кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет

Ищенко Олександр Анатолійович – д.е.н., професор, директор ТОВ «СММ»

Ковальчук Тетяна Олександрівна – студентка фінансово-економічного факультету, Одеський національний економічний університет

Лемішовська Олеся Степанівна – к.е.н., ст. викладач кафедри обліку та аналізу, Національний університет «Львівська політехніка»

Леонова Олена Олегівна – здобувач кафедри економіки та фінансів факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ

Личковська Марина Рейнгольдівна – к.е.н., доцент кафедри політичних наук і права, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»

Михайлюк Олена Леонідівна – к.е.н., доцент, Одеський національний економічний університет

Нияз Аднан Мохаммед Али – аспірант кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

Пашура Анна Юріївна – студентка фінансово-економічного факультету, Одеський національний економічний університет

Проскуріна Неля Миколаївна – д.е.н., професор кафедри обліку і аудиту Запорізького національного університету; директор АФ «Професіонал-Аудит»

Ролінська Анна Олександрівна – викладач, Вінницький кооперативний інститут

Румянцева Анжеліка Євгенівна – к.істор. н., доцент, Одеський національний економічний університет

Хазар Хамад Хуссейн – аспірант кафедри економіки підприємства Одеського національного економічного університету

Хомутенко Алла Віталіївна – к.е.н., доцент кафедри фінансів, Одеський національний економічний університет

Шумський Леонід Миколайович – викладач Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, здобувач кафедри політології

ДЛЯ ПОДАТК

ДЛЯ ПОДАТК

ДЛЯ ПОДАТК

ДЛЯ ПОДАТОК

Матеріали номера друкуються мовою оригіналу

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ОДЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**
Збірник наукових праць

Наукове видання

Видання збірника здійснено за рахунок авторів

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей
відповідає автор

Підписано до друку за рекомендацією
Вченої ради Одеського національного економічного університету
30 серпня 2013 р. Протокол № 1

Замовлення № _____
Підписано до друку _____
Формат 60 x 84 1/16
Тираж 100 прим.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 12,5